

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет філософії та суспільствознавства

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 40

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, історії, психології та педагогіки**

Вінниця
«ТВОРИ»
2021

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

*Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету філософії та суспільствознавства
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 12 від 16.06.2021 р.)*

Редакційна колегія:

Герчанівська П.Е. – доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв
Глушко Т.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків
Дичковський С.І. – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Інституту практичної культурології та арт-менеджменту Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Долинська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України
Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України
Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв
Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова
Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв
Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв
Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова
Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України
Череповський М. – голова Студентського наукового товариства факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, студент
Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski

У збірнику подано наукові статті за матеріалами ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика» (11 червня 2021 р.), яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM.

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України, Польщі та Білорусі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Рецензенти:

Виткалов С.В. – доктор культурології, професор кафедри культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету
Розова Т.В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету

Упорядники:

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова
Можгіт Віктор – міжфакультетські кандидатські культурологічні студії, Факультет міжнародних і політичних досліджень, Ягеллонський університет в Кракові

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 40. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. – 160 с.

ISBN 978-966-949-882-3

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2021
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2021
© Видавництво «ТВОРИ», 2021

ISBN 978-966-949-882-3

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAHOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophy and Social Science

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 40

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnitsia
«TVORY»
2021

Members of Scientific Board:

P.E. Herchanivska, Doctor of Sciences in Cultural Studies, Professor, Chair of the Department of Cultural Studies and Information Communications of National Academy of Culture and Arts Management

T.P. Hlushko, Doctor of Sciences in Philosophy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations

S.I. Dychkovsky, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Director of the Institute of Practical Cultural Studies and Art Management of the National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

H.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

M.A. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Philosophy and Methodology of Humanities of the Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of National Pedagogical Drahomanov University, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of National Pedagogical Drahomanov University, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

M. Cherepovsky, Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University, student

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski

This collection features scientific articles based on materials of the IX International scientific conference “Scientific research: current research, theory and practice” (June 11, 2021), on the basis of the ZOOM video conferencing service.

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Reviewers:

Vytkaľov S.V., Doctor of Sciences in Cultural Studies, professor of the Department of Cultural Studies and Museology of the Rivne State University of the Humanities

Rozova T.V., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies, art history and philosophy of culture Department of the Odessa National Polytechnic University

Compiled by:

Rusakov Serhii, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies and philosophical anthropology of National Pedagogical Drahomanov University

Możgin Wiktor, mgr, Wydziałowe Kulturoznawcze Studia Doktoranckie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation.

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 40 – Vinnytsia: TVORY, 2021. – 160 p.

ISBN 978-966-949-882-3

ISBN 978-966-949-882-3

© Article authors, 2021
© National Pedagogical Drahomanov University, 2021
© TVORY, 2021

OBRAZ MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ JAKO ŹRÓDŁO SYMBOLIKI KLASZTORU JASNOGÓRSKIEGO

Bekus Ewelina

*Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im Jana Długosza w Częstochowie
ewa.bekus@wp.pl*

Obraz Bogurodzicy Jasnogórskiej należy do tak zwanego typu Hodegetrii. Przedstawia Maryję, która wstawia się za grzeszną ludzkością u swego Syna. Ogólnie przyjęty schemat Hodegetrii ukazuje Matkę Chrystusa przodem, trzymającą na lewym ramieniu Dzieciątka. Jej prawa ręka spoczywa na piersi. Małeńki Jezus, zwrócony ku Matce, błogosławi poprzez uniesienie prawej rączki. W drugiej zaś zwykle trzyma zwój lub księgę Ewangelii [W. Kurpiak, s. 73].

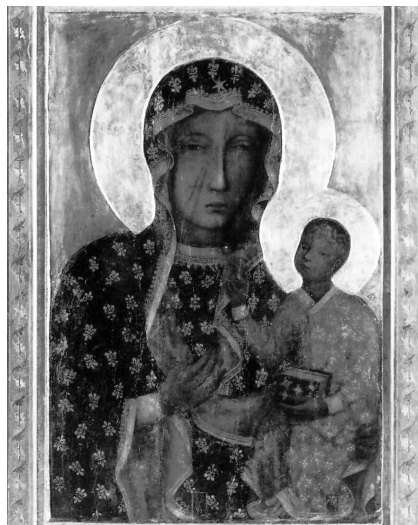
Na jasnogórskim obrazie Matka Boża lekko zwraca swoje oblicze w lewo, w kierunku głowy Dzieciątka. Jej postać odziana jest w ciemnogrnatową suknię i w płaszcz o tej samej barwie, który zdobią złote lilie. Jej głowę wieńczy sześcioramienna złota gwiazda. Jasnokarminową tunikę dzieciątka zdobią trzy rodzaje złożonych rozet i lilie [A. Jackowski, J. Pach, J.S. Rudziński, s. 8-12].

Istnieje kilka hipotez dotyczących tego w jaki sposób ikona trafiła na Jasną Górę. Według jednej z nich wizerunek Matki Bożej autorstwa Apostoła Łukasza miał znajdować się w posiadaniu Elżbiety Łokietkówny. Potwierdzać to miał jej testament datowany na rok 1380. Prawdopodobnie na węgierskim dworze powstało kilka kopii tej ikony, a jedna z nich mogła trafić do Częstochowy. Jako malowidło autorstwa Łukasza, mogła otrzymać je najpierw wnuczka Elżbiety Jadwiga lub Opolczyk, czyniąc z niego później dar dla Jasnej Góry. Wedle innej hipotezy, wizerunek ten mógł trafić do Ludwika Węgierskiego podczas wyprawy do Neapolu, któremu bardzo często towarzyszył władca ziemi wieluńskiej [J. Zbudniewek, *Fundacje Opolczyka...*, s. 66-67].

Jan Długosz w swym *Liber beneficiorum* również podkreślał, że obraz подарował klasztorowi książę opolski, zwany ruskim. Z kolei według tradycji zakonnej, która została spisana przez pisarza paulińskiego Mikołaja z Wilkowiecka, obraz Matki Bożej pojawił się na Jasnej Górze w przeciągu dwóch lat po założeniu klasztoru, prawdopodobnie w 1384 r. [Mikołaj z Wilkowiecka, s. 208-219]. Wedle *Translatio tabulae beatae Mairae Virginis, quam sanctus Lucas depinxit propriis manibus* obraz ten stanowił dzieło św. Łukasza Ewangelisty, który uwiecznił wizerunek Maryi i Dzieciątka na deskach stołu przy którym jadała Święta Rodzina. Z Ziemi Świętej do Konstantynopola miał go sprowadzić cesarz Konstantyn Wielki [A. Jackowski, s. 6-7]. Następnie trafił na Ruś na zamek w Betzie, przywieziony przez księcia halickiego Lwa. W 1377 r. zamek podbił Ludwik Węgierski, a Władysław Opolczyk znalazł cudowny obraz w skarbcu. Wedle legendy to dzięki wstawiennictwu Matki Boskiej udało mu się później skutecznie obronić Bełz przed atakiem Litwinów i Tatarów [J. Zbudniewek, *Klasztor jasnogórski...*, s. 385]. Widząc jednak niepewność swoich rządów na Rusi, książę Opolski postanowił wywieźć święty wizerunek na Jasną Górę. Legendę kończy fragment wymieniający nazwiska rycerzy, którzy zaświadczyli o prawdziwości przedstawionych wydarzeń, w tym o umieszczeniu cudownego obrazu w jasnogórskim klasztorze 31 sierpnia 1384 roku [*Translatio*

tabule, s. 75-80]. Historycy różnie interpretowali wiarygodność tej relacji, a próby wyjaśnienia okoliczności pojawienia się obrazu na Jasnej Górze powodują powstawanie dziesiątek publikacji [Z. Rozanow, *Dzieje obrazu...*, s. 23-24].

Hipotezy dotyczące pojawienia się obrazu na ziemiach polskich są bardzo różnorodne. Część badaczy przyjmuje za prawdziwy opis *Translatio*. Druga

Cudowny Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej

Ryngraf z Powstania Styczniowego, 1863 r.

część z kolei neguje te przekazy. Księża polskiego wskazują jedynie jako wykonawcę woli władcy. Jeszcze inni wiążą obraz z postacią królowej matki Elżbiety Łokietkówny [W. Sperka, *Władysław książę opolski...*, s. 329].

O powiązaniach z dworem węgierskim miały świadczyć lilie na sukni Matki Boskiej, które przywodzą na myśl herb Andegawenów, a także ostatnia wola Elżbiety Łokietkówny, która w swoim testamencie z 1380 r. miała przekazać plenarium św. Łukasza w ręce swej synowej - Elżbiety Bośniaczki. Dzięki tej ostatniej, obraz miał trafić do fundacji poczynionej przez jej męża w Częstochowie. Hipotezę tę negowano między innymi wskazując na nieheraldyczne rozmieszczenie lili, które mogły być domalowane równie dobrze dopiero po renowacji obrazu w 1430 r. Co więcej zarówno ani w legendach paulińskich, ani w przekazie Jana Długosza, nie wspomina się ani słowem o związkach z Andegawenami. Dlatego też najprawdopodobniej obraz przywiózł Opolczyk z Bełza, ok. 1377-1378 roku i nie był on wcześniej własnością Andegawenów [W. Sperka, *Władysław książę opolski...*, s. 330-331].

Cechą charakterystyczną dla legend jest mieszanie zdarzeń rzeczywistych z fikcyjnymi. Celem tego zabiegu jest nadanie dramaturgii wydarzeniom, czy wyjaśnienie motywów postępowania bohaterów. Jednak ich ogólna wymowa jest zgodna z historyczną rzeczywistością [J. Zbudniewek, *Klasztor jasnogórski...*, s. 386].

Złożenie jako wotum na Jasnej Górze świętego obrazu, w którym Matka Boża przedstawiona była jako

opiekunka księcia polskiego, połączyło w sposób szczególny klasztor Paulinów z fundatorem [Z. Rozanow, E. Szumlikowaka, s. 18]. Jego celem było wsparcie religijnych i politycznych zamysłów księcia [A. Jackowski, s. 8]. Szczególnie ważnym zadaniem było uczynienie z niego i z całej fundacji paulińskiej duchowego elementu scalającego ziemie Opolczyka [W. Sperka, *Władysław książe opolski...*, s. 333].

Z Obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej wiążą się nierozłącznie ryngrafy i kaplerze, które nie tylko odnosiły się do symboliki religijnej, ale też na przestrzeni lat urosły również do rangi symbolu narodowego, manifestującego zarówno wiarę jak i miłość do Ojczyzny. Według obecnych definicji, ryngraf (z niem. ringkragen, blacha napiersna) – to emblemat zdobiący niegdyś rycerskie zbroje, który zwykle miał kształt tarczy. Najpopularniejszym motywem w Polsce umieszczanym na ryngrafach był właśnie wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej bądź Ostrobramskiej, ewentualnie elementy patriotyczne. Ryngraf najprawdopodobniej wywodzi się z pewnej części płytowej zbroi rycerskiej zwanej obojczykiem, której zadaniem była ochrona barków, szyi i piersi. Z czasem, w rezultacie zaniku zbroi przekształcił się właśnie w ryngraf. W Polsce był używany w klasycznej formie u schyłku średniowiecza. W wieku XVII był uzbrojeniem ochronnym lekkiej jazdy, w XVII i XVIII częścią zbroi husarskiej. Następnie uzyskał formę ozdoby patriotyczno-religijnej, a obecnie spełnia funkcję pamiątkową [E. Rakoczy, *Znak Ojczyzny...*, s. 24.]

Z kolei kaplerz to emblemat o nieco innym kształcie, mający zwykle początkowo formę owalu, a następnie prostokąta. Jego zdobienia wykonywano farbą olejną. Najczęstszym wizerunkiem stosowanym na kaplerzach było wyobrażenie Matki Boskiej Częstochowskiej w ornamentowym obramieniu (malowane były jedynie twarze i dłonie. Z kolei szaty i bordiura najczęściej wykonywano stosując technikę grawerowania i złocenia [M. Gradowski, s. 121.].

Charakterystyczną cechą religijności w Polsce nowożytnej był rozbudowany kult maryjny, czego dowodem jest ogromna wówczas popularność kaplerzy i ryngrafów, na których właśnie dominował ten motyw. Wśród przedstawień maryjnych najczęściej występował wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej, gdyż to ją uważano za orędowniczkę i obrończynię narodu polskiego, szczególnie w momentach ogromnego zagrożenia dla państwowości. Jasnej Górze udało się odeprzeć atak wojsk szwedzkich, co miało się odbyć dzięki wstawiennictwu cudownego obrazu. Klasztor dzięki temu miał uzyskać miano fortecy Polski. Po zwycięstwie nad Szwedami przeor Jasnej Góry, o. Augustyn Kordecki, nazwał Maryję Jasnogórską Tarczą

Kaplerz owalny, XVIII wiek

Ryngraf z 1771 r., lustrzane odbicie wizerunku częstochowskiego, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie [Źródło: <https://bit.ly/3gfKrCw>]

Ryngraf XVII-wieczny z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej, według tradycji należący do Stefana Ankiewicza herbu Abdank uczesznika Odsieczy Wiedeńskiej [Źródło: <https://bit.ly/3gfKrCw>]

Królestwa Polskiego. Jest to nawiązanie do znanego w sztuce średniowiecznej motywu ikonograficznego tzw. *Matris Misericordiae* - Matki Miłosierdzia, która ochrania klęczących adoratorów osłaniając ich swym królewskim płaszczem. Parafraza tego motywu, wyrażająca opiekę jasnogórskiej Bogurodzicy, ukazywana była w przedstawieniach, na których wizerunek ten umieszczany był nad klasztorem [E. Rakoczy, *Jasnogórski ryngraf...*, s. 157].

Popularność wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej mogła wynikać z decyzji i rozporządzeń władz kościelnych dotyczących wzorców ikonograficznych, które wyznaczały typ przedstawień maryjnych w sztuce sakralnej [J. Golonka..., s. 15]. Wiązało się to z dążeniem do uniknięcia samowolki w kwestii malowania przedstawień maryjnych. Na początku XVII wieku na synodzie w Krakowie wydano w tej kwestii specjalne dyspozycje. Ich głównym zaleceniem było unikanie tworzenia wizerunków Najświętszej Maryi Panny w strojach zbyt świeckich. Należało pilnować, aby były one odpowiednio skromne oraz obyczajne, tak jak jest to ukazane na obrazie w Częstochowie [E. Rakoczy, *Znak Ojczyzny...* s. 53].

Zwyczaj wykonywania prostokątnych kaplerzy związanych z Jasną Górą, ozdabianych wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej na awersie narodził się w XVI wieku, ale był coraz bardziej rozpowszechniany w kolejnych stuleciach. Były one zamawiane przez Paulinów, a następnie obdarowywano nimi najdostojniejszych gości przybywających do sanktuarium. Otrzymali je między innymi król Jan Kazimierz, czy Michał Korybut Wiśniowiecki [E. Rakoczy, *Jasnogórska Hetmanka...*, s.]

Kaplerze czy ryngrafy, były również składane jako wota w sanktuarium częstochowskim. Poza charakterystycznym zdobieniem zawierającym obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, często malowano na nich wizerunek Orła Białego. Z reguły na jego piersiach umieszczano była Bogurodzica. Czasami występował też herb Litwy, a obok godło Korony. Zdarzały się także inskrypcje, pozwalające na określenie dziękczynnego lub błagalnego typu danego wotum, bądź kogo dotyczyła dana intencja. Pojawiały się wota pojedynczych ofiarodawców, jak i zbiorowych np. organizacji, czy społeczności [J. Golonka, s. 37].

Motywy maryjne, związane z cudownym wizerunkiem Bogurodzicy są głęboko zakorzenione w tradycji i symbolice paulińskiej. Ich obecność zaznaczała się w duchowości i w dziejach Jasnej Góry prawie od początku jej powstania. Wizerunek Matki Bożej z Dzieciątkiem pojawiał się na zdobieniach architektonicznych, czy pieczęciach. W wieku XVII i XVIII wyobrażenie to coraz częściej umieszczano na tarczy herbowej, co miało ogromny wpływ na militarnym nurt ikonografii maryjnej. W efekcie wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej trafił na szkaplerze i ryngrafy. W czasach zagrożenia narodowego, a szczególnie po obronie Jasnej Góry podczas potopu szwedzkiego, takie przedstawienie urosło do rangi signum. Tę rolę wizerunku Bogurodzicy ugruntowała koronacja Jasnogórskiego Obrazu w roku 1717, co pogłębiło przekonanie o królowaniu Matki Bożej nad Koroną Polską [M. Antoniewicz, s. 551]

BIBLIOGRAFIA:

- Antoniewicz M., *Herb Częstochowy w okresie rozbiorów* [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 2, *W okresie niewoli 1793-1918*, pod red. R. Kołodziejczyka, Częstochowa 2005.
- Gradowski M., *Dawne złotnictwo. Technika i terminologia*, Warszawa 1980, s. 121.
- Golonka J., *Kult Matki Bożej Częstochowskiej i jego przejawy w zbiorach skarbcza Jasnej Góry*, Częstochowa 1989.
- Jackowski A., Pach J., Rudziński J.S., *Jasna Góra*, Wrocław 2001.
- Krupik W., *Jasnogórska Bogurodzica – splendor najwyższy Władysława Opolczyka*, [w:] *Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci*, pod. red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2001.
- Mikołaj z Wilkowiecka, *Historja o obrazie w Częstochowie Maryjej i o cudach rozmaitych tej wielebnej tablice*, [w:] *Najstarsze historie o Częstochowskim obrazie Panny Maryji: XV i XVI*, pod red. Z. Rozanow, H. Kowalewicz, tłum. H. Kowalewicz, M. Kowalewiczowa, Warszawa 1983.
- Rakoczy E., *Jasnogórski ryngraf jako znak Ojczyzny w ikonografii i poezji polskiej*, [w:] *Studia Claromontana*, T. XXI, pod red. J. Zbudniewka, Warszawa 2003.
- Rakoczy E., *Znak Ojczyzny. Jasnogórski ryngraf w polskiej tradycji rycersko-żołnierskiej*, Częstochowa 2011.
- Rozanow Z., *Dzieje klasztoru i fundacja Jasnej Góry*, [w:] *Najstarsze historie o Częstochowskim obrazie Panny Maryji: XV i XVI*, pod. red. Z. Rozanow, H. Kowalewicz, tłum. H. Kowalewicz, M. Kowalewiczowa, Warszawa 1983.
- Rozanow Z., Szumlikowaka E., *Skarby kultury na Jasnej Górze*, Warszawa 1974.
- Sperka W., *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, Pan Rusi, Palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330- 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2012.
- *Translatio tabule Beatae Mariae Virginis, Quam Sanctus Lucas depinxit propriis manibus*, [w:] *Najstarsze historie o Częstochowskim obrazie Panny Maryji: XV i XVI*, pod. red. Z. Rozanow, H. Kowalewicz, tłum. H. Kowalewicz, M. Kowalewiczowa, Warszawa 1983.
- Zbudniewek J., *Fundacje Opolczyka dla paulinów*, [w:] *Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci*, pod. red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2001.
- Zbudniewek J., *Klasztor jasnogórski i jego rola pielgrzymkowa*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego. Okres staropolski*, T.I, pod. red. F. Kiryka, Częstochowa 2002.

ANALIZA RETORYCZNA KAZANIA KS. PIOTRA SKARGI. NA POCZĄTKU SEJMU PRZY ŚWIĘTEJ MSZY SEJMOWEJ

Bieniek Martyna

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

w Lublinie, Doktorant,

m.bieniek.bieniek@gmail.com

Wstęp

Sytuacja polityczna Rzeczypospolitej w XVI wieku była niestabilna. Władza królewska została bardzo osłabiona, niższe warstwy społeczeństwa nie były traktowane sprawiedliwie a magnaci domagali się coraz większego wpływu na podejmowanie decyzji dotyczących kraju. Z tego względu powstały *Kazania sejmowe*, których zadaniem było wskazanie chorób trapiących ojczyznę oraz pokazanie, że działając wspólnie można ją wyleczyć. Tekst *Kazań* stał się swego rodzaju przepowiednią wyrażoną metaforami upadającego kraju. Jego słowa niosły przesłanie i prośbę o zastanowienie się nad podejmowanymi, w stosunku do ojczyzny, decyzjami. Używając wyjątkowych środków stylistycznych ks. Piotr Skarga stworzył dzieło, które jest obrazowe i w swej wymowie nadal aktualne.

Czy styl zastosowany przez ks. Piotra Skargi w *Kazaniach sejmowych* jest adekwatny w stosunku do ich treści? Ten element jest o tyle ważny, że za pomocą kazań Skarga łączy naukę moralizatorską z pięknie wyrażonym stylem, a to połączenie tworząc tekst bardzo obrazowy i sugestywny.

W artykule dokonam analizy retorycznych środków stylistycznych na podstawie ich ważności i pełnionej przez nie funkcji. Wyselekcjonowałam kazanie pierwsze *Na początku sejmu przy ś. mszy sejmowej*. Taki wybór ma swoje uzasadnienie treściowe, ponieważ pierwsze kazanie jest wprowadzeniem w cały cykl *Kazań sejmowych*.

Tło historyczne

Piotr Skarga urodził się w 1536 r. w Grójcu na Mazowszu. We wczesnym dzieciństwie został osierocony przez oboje rodziców i z tego względu rolę wychowawcy przejął jego starszy brat, który nie mógł dać wzorca rodziców, a w szczególności matki. W latach 1552-1555 rozpoczął studia w Akademii Krakowskiej, gdzie uzyskał stopień bakałarza. Dzięki temu tytułowi w krótkim czasie mógł zostać wychowawcą oraz pokierować szkołą parafialną w Warszawie. Po pobycie w Wiedniu (1560-1562) przyjął święcenia kapłańskie we Lwowie. Sława, którą zyskał w tym czasie przyczyniła się do podjęcia decyzji o przyznaniu mu posady pierwszego rektora Akademii Wileńskiej, która została stworzona przez Stefana Batorego w 1580 r.

W czasie aktywności kaznodziejskiej Skargi w Rzeczypospolitej wiele rzeczy uległo zmianie. W 1572 r. zmarł ostatni z Jagiellonów Zygmunt August i w związku z tym w 1573 r. przeprowadzono pierwsze wybory. Szlachta wybrała wtedy Henryka Walezego na króla Polski, podpisał on artykuły, które później zostały nazwane artykułami henrykowskimi. Wprowadzały one nowe porządki w ustroju politycznym państwa, m.in.: tron elekcyjny a nie dziedziczny (jak to było do tej pory), obowiązek zwoływania sejmu przez króla, co najmniej raz

na dwa lata, w Polsce miała również panować tolerancja religijna na podstawie konfederacji warszawskiej wydanej w 1573 r. Król był również zobowiązany do przestrzegania postanowień unii polsko-litewskiej i wszystkich przywilejów szlacheckich. Skarga w swoich kazaniach głównie odnosił się do dwóch zapisów artykułów henrykowskich: akceptowania wszelkich przywilejów szlacheckich oraz przestrzeganie postanowień konfederacji warszawskiej. Jego zdaniem te dwie rzeczy przyczyniły się do upadku Rzeczypospolitej. Pierwsza miała wpływ na brak sprawiedliwości panującej w kraju a druga na rozprzestrzenienie się heretyków i innowierców, co mogło zagrażać głównej religii, czyli chrześcijaństwu.

Skarga znany jest nie tylko z doskonałego krasomówstwa wyrażonego w kazaniach, ale także z dzieł dotyczących przede wszystkim kontrreformacji, np. *Pro Sacratissima Eucharistia...*, *Artes duodecim sacramentorum*. Największą sławę jednak zdobył jako autor „Żywotu świętych”. Po 1584 roku Piotr Skarga przeniósł się do Krakowa, gdzie założył: Arcybractwo Miłosierdzia, Bractwo św. Łazarza oraz Bank Pobożny. Niedługo potem został nadwornym kaznodzieją króla Zygmunta III. Podczas pełnienia tej funkcji wszelkimi dostępnymi sposobami zwalczał konfederację warszawską, którą uważał za „ciężki grzech trapiący Rzeczpospolitą.” [1, s. 80]

Konfederacja Warszawska, jako akt prawny, została uchwalona podczas sejmu konwokacyjnego, czyli pierwszego sejmu po nastaniu bezkrólewia, po śmierci Zygmunta Augusta, gwarantowała ona: „wieczysty i bezwarunkowy pokój między wyznawcami różnych religii oraz zapewniała dysydenckiej szlachcie równy dostęp do godności i urzędów.” [2, s. 438] To był początek końca Polski według ks. Piotra Skargi, od czasu uchwalenia tego dokumentu Rzeczypospolita zaczęła się chylić ku upadkowi. Zygmunt III Waza objął elekcyjny tron w 1587 r. w tym czasie państwo było silne, ale zaczynało być niepokojone przez sąsiadów oraz zaczęło słabnąć ekonomicznie.

Pod koniec XVI wieku szlachta zrobiła z siebie magnatów, tym samym osłabiając pozycję króla. Stan szlachecki pochodzący ze Wschodu zaczął umacniać swoją pozycję, byli posiadaczami ogromnych majątków a po śmierci króla przestali odczuwać władzę królewską jako tą, która powinna nad nimi panować, ponieważ był on obcego pochodzenia. Na decyzje króla zaczęli mieć wpływ magnaci, którzy byli fikcyjną częścią szlachty. W obliczu takiej sytuacji Zygmunt III Waza próbował odzyskać panowanie, niestety chciał to zrobić w bardzo brutalny sposób i wprowadzić absolutyzm, ta decyzja doprowadziła do jeszcze większego podziału pomiędzy nim a magnatami. Nie tylko to było przedmiotem sporu, w latach 1590-1591 doszło do rozruchów podczas, których tłum zniszczył zbory protestanckie. Szlachta zarzuciła, więc ówczesnemu królowi brak reakcji, a co za tym idzie ciche przyzwolenie. Cała ta sytuacja doprowadziła do ucieczki Zygmunta z Rzeczypospolitej i objęcia tronu szwedzkiego po śmierci jego ojca.

Kazania sejmowe ks. Piotra Skargi zostały napisane podczas pogłębiającego się kryzysu, który nastawał wtedy w Polsce. Były one spostrzeżeniami osoby, która była wewnątrz i mogła poznać tajemnice panowania i problemów u źródła. W 1595 r. wydał *Kazania na niedzielę i święta*, a następnie w 1597 r. *Kazania Sejmowe*, które były uzupełnieniem, wydania II, poprzednich kazań. Wynikiem tych rozważań były prognozy, które się sprawdziły, ale tak jak to wykazuje ks. Adam Bergi *Kazania sejmowe* prawdopodobnie nigdy nie zostały wygłoszone,

więc bardzo możliwe, że nie były prognozą a sprawozdaniem i komentarzem z dziejących się w tym czasie sytuacji, które powoli i skutecznie rozbiły Rzeczpospolitą. Były one bardzo trafną metaforą kraju i połączeniem zagadnień politycznych z teologicznymi. Ks. Piotr Skarga zmarł 27 września 1612 r. w Krakowie, gdzie przeniósł się na krótko przed śmiercią. [1, s. 79-80]

Jeżeli chcemy analizować treść *Kazań sejmowych* to powinniśmy przyjrzeć się również poglądom, które głosił ks. Piotr Skarga, ponieważ miały one duży wpływ na treści zawarte w tych tekstach. Ludzi w tym czasie trapiła niepewność, stali oni samotnie przed wyzwaniem życia i błędzili w obliczu rozterek. Czesław Hernas, na podstawie analizy dzieł kaznodziei, zauważa, że wielokrotnie przewija się w nich pesymistyczny obraz świata, ciemność, niepewność i brak wiedzy doprowadzające ludzi do walki o swoje własne życie. [3, 23-53] Tym głównie charakteryzowała się filozofia baroku, bazowała na rozterkach dotyczących kruchości życia człowieka. Wizje te zostały prawdopodobnie przeniesione z podręcznika pt.: *Ćwiczenia duchowne* Ignacego Loyoli, który w okresie działalności Skargi był podstawowym podręcznikiem jezuitów. Autor ten zrewaloryzował postać duchownego jako rycerza, który powinien walczyć z innowiercami. Ten obraz miał konsekwencje w tworzeniu przez ks. Piotra Skargę w poglądzie, że władze poznawcze człowieka, czyli umysł, pragnienie i doznania, nie są w stanie wygrać tej swoistej wojny. [4, 72] Wielokrotnie odwoływał się on do wielkich myślicieli starożytnych: Platona, Arystotelesa, Cyserona. Na podstawie odwołań do tych poglądów, które dotyczyły filozofii człowieka, filozofii religii, etyki i zagadnień teologicznych wykształcił się obraz filozofii jaką wyznawał kaznodzieja. Możemy to zaobserwować na podstawie fragmentów m.in. drugiego kazania sejmowego *O miłości ku ojczyźnie*, w którym pojawia się podkreślenie wpływu roztropności i samostanowienie o pragnieniu [5, s. 41]:

„Nie masz nic pod słońcem trwałego, mówi Salomon: nie tylko domy i familije, ale i królestwa, i monarchije, wielkie ustają i upadają, i naród się po narodzie na ziemi odmienia. Lecz nic nie jest bez przyczyny, zwłaszcza w ludzkich sprawach, które z rozumu i wolnej wolej pochodzą. Co rozumem i pilnością, i cnotą stanęło, to się nierozumem i niedbałością, i złością ludzką obala.” [6, s. 16]

W jego tekstach możemy znaleźć nie tylko argumentację bazującą na ludziach i filozofii, ogólnie pojętej, ale także argumenty zaczerpnięte z teologii, głównie z Pisma Świętego. Biblia była dla niego najwyższym autorytetem, traktował ją jako coś bezwarunkowo pewnego i zawierającego w sobie wszelkie przykłady potwierdzające ważność życia w zgodzie z Bogiem. To doprowadziło do zawierzenia w teorię interwencjonizmu Boga, która opierała się na wyłączności postaci Boga w każdym aspekcie życia. [4, s. 73] Ta dość popularna w tamtym okresie koncepcja odcisnęła znamię na ówczesnych poglądach i sferach życia, zaczęto dostrzegać podobieństwa pomiędzy średniowieczem i panującą wtedy filozofią.

Analiza kazania: Na początku sejmu przy świętej mszy sejmowej

Klasyczne kazanie składa się z siedmiu podstawowych elementów: „wstęp, czytanie perykopy biblijnej, wprowadzenie w środowisko i wyjaśnienia, przykłady i świadectwa, zastosowanie i pytania, nakazy, zakończenie.” [7, s. 106] We wstępie powinny znaleźć się takie elementy jak: modlitwa

(wprowadzenie słuchacza w nastrój i przygotowanie do nauki), przedstawienie tematu (wprowadzenie uczestnika kazania w temat pozwala na lepsze skupienie się i daje większą możliwość oddziaływania na niego). Początkowa pobudka (pobudzenie audytorium w taki sposób, aby chętnie słuchało oraz mowa była dla niego atrakcyjna).

Kazanie pierwsze było wygłoszone na mszy świętej, która rozpoczynała obrady sejmu. Podczas wystąpienia Skarga dał do zrozumienia, że jest to bardzo dobra okazja do przedstawienia potrzeby i namówienia do zmian, które mogą zostać zapoczątkowane podczas tych obrad. W kazaniu tym rozróżnił mądrość Boską i ludzką, ponieważ w trudnych chwilach człowiek powinien odwoływać się do tej pierwszej. Nakreśla również pewne problemy, które mogą być przeszkodą do rozpoczęcia procesu naprawczego.

Na podstawie pierwszego kazania może zauważyć, że ks. Piotr Skarga trzymał się schematu kazania pouczającego. Na samym początku zwracamy uwagę na cytaty z Pisma świętego, który nie tylko jest wprowadzeniem w temat wystąpienia, ale także odwołaniem do autorytetu, który będzie obecny w całym kazaniu:

„Jeśli kto z was potrzebuje mądrości, niech jej prosi od Pana Boga, który wszystkim hojnie daje, a nie wymawia: a dana mu będzie.” [8, s. 3]

Właściwy tekst kazania rozpoczyna się apostrofą do sejmu, czyli słuchaczy. W ten sposób podkreśla istotę ważności przybyłych osób i poprzez bezpośredni zwrot do nich przywołuje ich uwagę:

„Zjachaliście się w imię Pańskie na opatrowanie niebezpieczności Koronnych, abyście to, co się do upadku nachyliło podparli; co się skaziło, naprawili co się zraniło, zleczyli; co się rozwiązało, spoiłi; i jako głowy ; ludu, braciej i członków waszych, jako stróżowie śpiących i wodzowie nieumiejętnych, i świece ciemnych, i ojcowie dzieci prostych, o ich dobrym i spokojnym obmyślali.” [8, s. 3]

W tym fragmencie możemy również zauważyć, że został wykorzystany środek stylistyczny zwany *distributio*, czyli wyliczenie z opisem, który jest bardzo często używany przez Skargę:

„ Hiszpania wojny sąsiedzkimi zabawiona; Francuska na poły kacerstwa zarażona; Niemcy błędami swoich doktorów giną; królestwo Angielskie, Duńskie, Szwedzkie herezje pożarły; Flandryja i inszy Niemcy zakon twój święty podeptali.” [8, s. 28]

Ma to na celu dosadność i podkreślenie ważności wymienianych przymiotów, rzeczy.

Po wprowadzeniu w sytuację okalającą zebranie się sejmu, kaznodzieja przechodzi do modlitwy, która ma pomóc w odnalezieniu właściwej drogi do zamierzonego celu, czyli uzyskania mądrości. Skarga bardzo często w swoim wystąpieniu powołuje się na autorytet Boga i innych postaci występujących w Biblii. Celem takiego zabiegu jest podkreślenie ważności swoich słów i odwołanie się do postaci, które mogą je potwierdzić, np.:

„Co czynim tymi słowy Jakuba Apostoła (...); O której mówi Salomon (...); O którym rzekł Faraon (...).” [8, s. 29]

Skarga w tym kazaniu bardzo często przywołuje cytaty z Pisma świętego, które obrazują jego słowa. W ten sposób łatwiej jest mu dotrzeć do słuchacza (lub czytelnika), który może się pogubić w wywodzie kaznodziei. Ten element jest powtarzany tak często, że po pewnym czasie zaburza całą konstrukcję myślową

zbudowaną przez niego. Ciągłe powoływanie się na autorytety i cytowanie Biblii sprawiło, że trudno znaleźć środki, które były wykorzystane na potrzeby kazania. Łatwiej natomiast analizować fragmenty przytoczonego tekstu. Niemniej jednak jest to też pewien rodzaj pobudzenia słuchacza i pokazanie mu, że poparcie w Piśmie świętym, które samo w sobie jest pewnego rodzaju autorytetem oraz sprawa przez niego poruszana nie jest tak błaha jak mogłoby się wydawać. Podkreśla to również wielorakimi wyliczeniami, które mają podkreślić ilość rzeczy, które są nie tak, które trzeba zmienić, np.:

„Drudzy są, którzy mają mądrość taką, jaką tenże Apostoł opisał: ziemską, bydłęcą, diabelską.” [8, s. 6]

Po wyliczeniu zazwyczaj następuje rozwinięcie myśli i dokładny opis rzeczy, ale nie zawsze się tak dzieje. Jeśli nie ma takiego opisu to możemy założyć, że słuchacz sam, wraz z rozwojem kazania, ma dojść do tego dlaczego w tym miejscu dokonano takiego wyliczenia.

W tym kazaniu mamy również do czynienia ze środkiem, który nazywa się *obsecratio*, czyli rozbudowana apostrofa, której zadaniem jest wymuszenie konkretnego zachowania:

„Nie daj, Boże, abych to o was rozumiał, Przechacni Panowie, żebyście u siebie sami mądrymi byli, a mądrości od Pana Boga nie potrzebowali, abo takiej mądrości świeckiej i bydłowej, i szatańskiej pragnęli.” [8, s. 7-8]

Innym środkiem, który możemy zauważyć jest *factio*, czyli wypowiedzenie cudzych słów, które nie są cytatem, ale naszym tworem:^[11] „Ja od was wszystkich do Pana Boga wołam: Potrzebujem i barzo potrzebujem,

Panie Boże nasz, aby się nasze rozумы niebieską twoją mądrością oświecały.” [8, s. 8]^[12] Jednym z najczęściej spotykanych środków, w kazaniach ks. Piotra Skargi, jest metafora, która bardzo często jest rozbudowaną o wyliczenia, tworzące odpowiedni nastrój i podkreślające ważność słów:^[13] „Niespokojni, lakomi, niesprawiedliwi, sieją wszędzie niezgody, nic na dobre

pospolite nie pomniąc, a tą łódką, w której się wszyscy wieziem, swoim bieganim chwiejąc, do zanurzenia ją i utopienia przywodzą.” [8, s. 9-10]

Kolejną metaforą, którą możemy znaleźć w kazaniu pierwszym jest porównanie Rzeczypospolitej do beczki, która bez solidnych obręczy i pomocy sama się rozpadnie:

„Której gdy nie masz, Rzeczpospolita ginie, a jako gdy obręczy z beczki opadają a nikt ich nie pobija, wszytka się rozsypuje.” [8, s. 10]

W tym wystąpieniu możemy również znaleźć apostrofe, która nie tylko jest skierowana do Boga, czy słuchaczy, ale również do wolności, która jest jedną z najważniejszych cnót:

„O piękna wolności, w której wszystkie swowolności i niekarność panują, w której mocniejszy słabsze uciskają, w której Boskie i ludzkie prawa gwałcą, karać się nie dadzą ani królowi, ani urzędowi.” [8, s. 11]

W przytoczonym fragmencie możemy również zauważyć inny środek, którym jest *anafora*, czyli powtórzenie tego samego wyrazu, wyrażenia na początku frazy.

Ważnym środkiem występującym w tym kazaniu jest pytanie retoryczne, czyli takie, na które nie oczekuje się odpowiedzi. Jego zadaniem jest nawiązanie więzi ze słuchaczem i wprowadzenie go w aktywne uczestnictwo podczas wystąpienia:

„Jakoś głowa mocna być ma? Jakoż egzekucyja praw potężna zostanie?”

[8, s. 12] lub „Cóż za pożytek z tych takich utrat i pracej sejmowej, i trudzenia swego macie? Od sejmów gdzie się uciekać i apelować będziecie?” [8, s. 13]

Kolejną figurą retoryczną, która jest zawarta w tym tekście, jest *obiurgatio*, czyli nagana dotycząca nie tylko niegodziwego zachowania, ale również zdaniem autora, wykorzystującego tę figurę, myśli, zdań itp., które należy zanegować:

„O, byście onych starych Senatorów, ojców waszych, jako synowie dobrzy naśladowali, a do tak trudnej rady wchodząc, sakramenty się przyprawili, rychlej byście z waszych sejmów pociechę znaleźli, płacząc za grzechy, biorąc przenaświetsze ciało Chrystusowe, w którym Bóstwo i Ducha Ś. dary przebywają.” [8, s. 17-18]

Swoje kazanie ks. Piotr Skarga kończy tak samo jak zaczyna, czyli modlitwą, co jest zgodne ze schematem budowy kazania. Zawiera się w niej prośba do Boga, która wyraża potrzebę obrony i opieki nad rozpadającym się krajem.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza *Kazań sejmowych* ks. Piotra Skargi wskazują na wyjątkowy walor retoryczny tego dzieła. Nie pozostaje on bez wpływu na odbiorców żyjących w czasach Skargi, jak też i na współczesnych czytelników *Kazań*. Jednak czy jest to tylko zasługa treści, czy również stylu *kazań*? Postawiona przeze mnie teza dotyczy specyfiki stylu pisania ks. Piotra Skargi, który wynika z panującej wtedy potrzeby na dotarcie do ludzi wywodzących się ze wszystkich stanów społecznych. Kaznodzieja był wybitnym mówcą, który operował językiem w taki sposób, że mógł porwać za sobą tłumy. Wynikało to nie tylko z aktualności spostrzeżeń, ale również ze środków stylistycznych, których używał, aby je przekazać. Obrazowość, plastyczność i bardzo duże nagromadzenie przykładów sprawiły, że styl ten był czytelny dla większości odbiorców.

BIBLIOGRAFIA:

1. K. Duda-Kaptur, oprac. Piotr Skarga *Kazania Sejmowe*, wyd. GREG, Kraków 2012
2. Konfederacja Warszawska, w: *Nowa Encyklopedia Powszechna A-Z*, Kraków 2004, s. 438¹
3. Cz. Hernas, *Polscy poeci metafizyczni (1580-1630)*, Prace Literackie, Wrocław 1968, t. X, s.23-53
4. M. Korolko, *O prozie kazań sejmowych Piotra Skargi*, wyd. Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971, s. 72
5. R. Darowski, *Filozofia i działalność społeczno-polityczna Piotra Skargi SJ*, w: *Rzecz o dziele Piotra Skargi SJ słowo o duchowości, patriotyzmie i wychowaniu*, Kraków 2012, s. 41
6. P. Skarga, *Kazania sejmowe: Kazanie drugie O miłości ku ojczyźnie...*, wyd. GREG, Kraków 2012, s. 16
7. S. G. Jose, H. P. Flores, *Jak głosić Jezusa*, wyd. Jedność, Kielce 1999, s. 106
8. Skarga, *Kazania sejmowe*, wyd. Ossolineum, s. 3

TOŻSAMOŚĆ MIASTA I JEJ INKLINACJE

mgr Bielińska Agnieszka

Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Socjologii i Filozofii

akazmierczak128@gmail.com

Pojęcie tożsamości miejskiej w literaturze z zakresu nauk społecznych analizowane jest w odniesieniu do szeregu kategorii oraz koncepcji reprezentowanej przez badaczy. Definicje te zazębiają się, uzupełniają lub całkowicie wykluczają. Jedne z nich, podejmując tematykę tożsamości miejskiej, poddają analizie samą przestrzeń miejską, inne tylko i wyłącznie rolę aktora społecznego, a jeszcze inne starają się uchwycić relację pomiędzy poszczególnymi elementami opisu miasta. Nie jest możliwe przytoczenie ich wszystkich (samych definicji miasta w literaturze przedmiotu możemy odnaleźć kilkaset). Za szczególnie znaczące dla analizy omawianej problematyki uznać należy dorobek przedstawicieli nurtu ekologicznego¹ i internacjonalizmu symbolicznego² powstałego w obszarze nauk socjologicznych.

Małgorzata Dymnicka analizując pojęcie tożsamości miejskiej podkreśla, że na obecnie gruncie nauk społecznych dominuje problem jej dookreślenia. Píše, że „współczesne projekty tożsamościowe opierają się więc na kilku postawach: otwartości na różnice, wielość, traktowanie cudzego dorobku w kategoriach wspólnej tradycji europejskiej, ale też na konstruowaniu tożsamości na cechach tożsamych, wynikających z podobieństwa. Szczególnie dużo dzisiaj znaczy twierdzenie, że kształtowanie tożsamości jest przedsięwzięciem i projektem refleksyjnym. Odnosi się ono także do miast widzianych jako systemy społeczno- kulturowe i zarazem przestrzenne. Poprzez architekturę odbywa się miejskie komunikowanie się, podsumowanie ludziom ofert sensu w sferach *sacrum* i *profanum*, prywatnej i publicznej, miejscu pracy, zabawy i konsumpcji”³. Założenie to Dymnicka opiera między innymi na analizach Anthona Giddensa⁴ oraz Zygmunta Baumana⁵ społeczeństwa współczesnego - ponowoczesnego.

1 W literaturze przedmiotu podejmującej analizę dorobku szkoły ekologicznej wymieniane jest pięć faz jej rozwoju: Szkoła chicagowska (R. Park, E.W. Burgess), teoria obszarów społecznych (B. Robson, H. Hoyd, E. Ullman, E. Shevky, M. Williams), ekologia czynnikowa (O. Duncan, B. Duncan, B. Berry, P. Rees, D. Timms), faza syntezy (F. Anderson, J. Egeland), faza interpretacji socjologicznej zachowani i struktur przestrzennych (L. Schnor). Na gruncie polskim głównymi przedstawicielami nurtu ekologicznego w socjologii są: F. Znaniński, S. Ossowski, Z. Pióro, J. Ziółkowski, B. Jałowicki, S. Wallis, K. Bierwiazzonek – Por. Z. Pióro, *Główne nurty ekologii społecznej*, [w:] *Przestrzeń i społeczeństwo. Z badań ekologii społecznej*, pod red. Z. Pióra, Warszawa 1982, s. 9- 61; K. Czekaj, *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcje w Polsce*, Katowice 2007; M. Bulmer, *The Chicago School of Sociology*, Chicago 1984; D. Smith, *The Chicago School: A Liberal, Critique of Sociology*, Londyn 1988.

2 Główni przedstawiciele nurtu internacjonalizmu symbolicznego byli już analizowani: G.H. Mead, J. Dewey, C.H. Cooley, F. Znaniński oraz H. Blumer – Por. I. Krzemiński, *Symboliczny interakcjonizm i socjologia*, Warszawa 1986; E. Halas *Społeczny kontekst znaczeń w teorii symbolicznego interakcjonizmu*, Lublin 1987; *Symbolic Interaction. A Reader in Social Psychology*, pod red. J. Manis, B. Meltzer, Boston 1978.

3 M. Dymnicka, *Tożsamość przestrzeni- reelekcje teoretyczne*, [w:] *Miasto Przestrzeń Tożsamość studium trzech miast Gdańsk Gliwice Wrocław*, pod red. K. Bierwiazzonek, M. Dymnicka, T. Nawrotek, Warszawa 2017, s. 27.

4 Por. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa 2001.

5 Por. Z. Bauman, *Tożsamość – jaka była, jest i po co?* [w:] *Wokół problemów tożsamości*, pod red. A. Jawłowskiej, Warszawa 2001, s. 8-25.

Podkreślenia wymaga, że tożsamość indywidualna i zbiorowa może ulegać przekształceniom - dostosowywać się do sytuacji społecznych, ekonomicznych lub politycznych, niwelować, zamieniać lub dodawać kolejne elementy własnego opisu – stawać się płynną. Jak podkreśla, niezwykle obrazowo, Martin O'Brien „we współczesnych społeczeństwach proces tożsamościowy przebiega w śliskiej, lepkiej i klejącej galarecie. [...] Jest nierównomiernym politycznie i społecznie uregulowanym procesem podtrzymywania dawnych nierówności i wytwarzania nowych”⁶. Tożsamość miejska natomiast powinna cechować się stabilnością, poczuciem bezpieczeństwa oraz powtarzalności. Wchodząc do konkretnej przestrzeni miejskiej jednostka powinna wiedzieć jak ją czytać oraz odczuwać bliskość *genius loci*⁷ (ducha miejska). Zbigniew Kadłubek podkreśla, że *genius loci* jest niezbędnym elementem tożsamości miejskiej i pozwala odnaleźć się jednostce w danej przestrzeni oraz „ulokować” samą siebie w niej (*per res et cum genio loci*), tak jak czas i pamięć (składają się one na holistyczny porządek związany z tożsamością, nadając jej ład i pozwalają na stworzenie przestrzeni kreowania wspólnoty)⁸. Dla Christian Norberg – Schulz *genius loci* jest ważnym elementem tożsamości miejskiej. Według socjologa charakter miejsce czasami jest tak silny, że wpływa na samo postrzeganie go przez człowieka. Takie miasta jak Paryż, Praga czy Rzym, które wyróżnia ten szczególny duch, nadają pewny sposób „bycia w świecie” swoich mieszkańców. Dzieje się to, według Norberga-Schulza w szczególności poprzez architekturę zabudowy miejskiej oraz jej historię⁹.

Wśród zwolenników teorii ducha opiekuńczego odnaleźć można także badaczy podających pod wątpliwość współczesną rolę *genius loci* w tworzeniu tożsamości miasta. Ewa Rewers podkreśla, że zachowywanie i kultywowanie „dobrego strażnika” może wynikać z braku narracji lokalnych lub niezdolności do ich konstruowania. Podnosi, że „*genius loci* wytwarzany w ramach globalnych przepływow obrazów oderwanych od kontekstu i kreowanych przez kulturę popularną coraz słabiej wiąże się nie tylko z duchem przestrzeni, lecz także z określonym miejscem w przestrzeni miasta”¹⁰. Małgorzata Dymnicka podkreśla natomiast, że „[...] duch miejsca to atrakcyjna metafora, za pomocą której można budować zręczne narracje konstruowane na ciągłości, tradycji, dziedzictwie. Pułapka tkwi w nadawaniu duchowi miejsca panoptycznego znaczenia. Doświadczenie miejsca i sposób ich opisu każą widzieć więcej niż współrzędne geograficzne, ujmując stosunek człowieka do miejsca w kategoriach relacji duchowej, wynikającej z subiektywności i bezpośredniości doświadczeń [...] Z ekonomicznego punktu widzenia *genius loci* to po prostu marka danego miejsca, która łączy szczególne oczekiwania co do jego jakości, konsekwencji i niez-

6 M. O'Brien, *Esej o płynnej tożsamości*, ? [w:] *Wokół problemów tożsamości*, pod red. A. Jawłowskiej, Warszawa 2001, s. 35.

7 Nowa Karta Ateńska z 2003 roku nie daje gotowych rozwiązań architektonicznych, tak jak robiła to Pierwsza Karta Ateńska z 1931 roku (schemat nowego, modernistycznego miasta), tylko postuluje odniesienie się do *genius loci* jako właściwego narzędzie potrzeby zagospodarowania przestrzeni miejskiej oraz budowania społeczności lokalnych.

8 Por. Z. Kadłubek, *Spotkania z tożsamością* [w:] *Myśleć Śląsk*, pod red. A. Kunce, Z. Kadłubek, Katowice 2007.

9 Por. M. Dymnicka, *Tożsamość przestrzeni- reelekcje teoretyczne*, [w:] *Miasto Przestrzeń Tożsamość studium trzech miast Gdańsk Gliwice Wrocław*, pod red. K. Bierwaczek, M. Dymnicka, T. Nawrotek, Warszawa 2017, s. 38 [za:] Ch. Norberg-Schulz, *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*, New York 1980; Ch. Norberg-Schulz, *Bycie, przestrzeń, tożsamość*, Warszawa 1971.

10 E. Rewers, *Miasto – twórczość. Wykłady krakowskie*, Kraków 2010, s. 101-102.

wodności”¹¹. Marka ta rodzi się na bazie własnych, subiektywnych doświadczeń jednostki, jej odczuć oraz historii miejsca. Można nawet wnioskować, że określenie ducha miejsca jest w pełni interpretatywne¹².

Z pojęciem *genius loci*, jak podkreśla Yi-Fu Tuana, łączy się rozumienie *topofili*. Termin ten obejmuje „afektywne więzi człowieka ze środowiskiem materialnym”¹³. Wiąż ta jest powiązaniem i związkiem człowieka z miejscem lub przedmiotem. Obejmuje ona relację człowieka z jego aksjologicznym otoczeniem¹⁴. Marika Priveli podkreśla natomiast, że „*topofia* ukazuje stosunek osoby do miejsca lub przedmiotu oraz faktu historycznego i w ten sposób miejsce lub przedmiot bądź fakt historyczny nabiera wartości emocjonalnych. Bez *topofili* fragmenty miasta o wytwornej architekturze i wyszukanej historii są pozbawione swego <duch> i stają się martwą naturą”¹⁵. Przestrzeń, która nie posiada *topofili* lub jeszcze nie jest jej nadana przez społeczność lokalną jest nie-miejcem, obszarem poza głównym <sercem> miasta¹⁶ oraz strefą wpływu władzy¹⁷. Marc Augé analizując pojęcie nie-miejsca pisze, że „jeśli jakieś miejsce da się określić jako tożsamościowe, znajome i historyczne, to przestrzeń, której nie da się określić ani jako tożsamościowej, ani znajomej, ani historycznej określi nie-miejsce”¹⁸. Badacz podkreśla, że we współczesnym świecie zaczynają dominować nie-miejsca, ponieważ człowiek współczesny coraz częściej doświadcza w swoim życiu indywidualności, przychodności, prowizoryczności oraz efemeryczności wartości. Czytamy, że „ten świat stanowi dla antropologa i innych badaczy nowy przedmiot, którego nieokreślone wymiary należy zmierzyć, zanim postawi się pytanie, jaki sposób jego oglądu byłby w pełni uzasadniony. Dodajmy, że w oczywisty sposób jest on nie-miejscem, a nie miejscem: nigdy nie istnieje on w czystej postaci, miejsca ulegają tu dekompozycji, relacje rekonstruują się, <ty-sięcletnie postępy>, <wynałazki codzienności> i <sztuk tworzenia>.[...] mogą w nim utorować sobie drogę i rozwinąć swoje strategie. Miejsce i nie-miejsce są raczej ulotnymi biegunami: pierwszy z nich nigdy nie jest całkowicie zatarty, a drugi nigdy całkowicie się nie spełnia – palimpsesty w które bezustannie wpisuje się pogmatwana gra tożsamości i relacji”¹⁹.

Różnice w postrzeganiu i interpretacji *genius loci* oraz *topofili*, a co za tym idzie z różnego rozumienia tożsamości miejskiej, wynikać mogą między innymi z: palimpsestowość miejskiej przestrzeni, krajobrazu kulturowego miasta, „pa-

11 M. Dymnicka, *Tożsamość przestrzeni- reelekcje teoretyczne*, [w:] *Miasto Przestrzeń Tożsamość studium trzech miast Gdańsk Gliwice Wrocław*, pod red. K. Bierwiazconek, M. Dymnicka, T. Nawrotek, Warszawa 2017, s. 38-39.

12 Por. I. Kabakov, *Projekt publiczny albo duch miejsca*, tłum. G. Dziamski [w:] *Miasto w sztuce – sztuka miasta*, pod red. E. Rewers, Kraków 2010, s. 348.

13 Yi-Fu Tuan, *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitud and Values*, Englewood Cliff 1974, s. 93.

14 Por. Yi-Fu Tuan, *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitud and Values*, Englewood Cliff 1974, s. 93-95.

15 M. Priveli, *Duch miejsca a topofilia*, [w:] *Pamięć przestrzeni tożsamość*, pod red. S. Kapralski, Warszawa 2010, s. 221.

16 Por.M. Priveli, *Duch miejsca a topofilia*, [w:] *Pamięć przestrzeni tożsamość*, pod red. S. Kapralski, Warszawa 2010, s. 221.

17 Por. M. Augé, *Nie- miejsce: wprowadzenie do antropologii nowoczesności: fragmenty*, tłum. A. Dziadek, „Teksty Drugie: Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja” nr 4 (112), 2008, s. 138.

18 M. Augé, *Nie- miejsce: wprowadzenie do antropologii nowoczesności: fragmenty*, tłum. A. Dziadek, „Teksty Drugie: Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja” nr 4 (112), 2008, s. 128.

19 M. Augé, *Nie- miejsce: wprowadzenie do antropologii nowoczesności: fragmenty*, tłum. A. Dziadek, „Teksty Drugie: Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja” nr 4 (112), 2008, s. 129.

mięci” jego mieszkańców oraz prowadzonej polityki historycznej władze miasta oraz kraju.

Pojęcie palimpsestyczność miasta narodziło się w wyniku zmiany postrzegania „mitu miasta”. Antoni Nowaczewski podkreśla, że dziewiętnastowieczne postrzeganie miasta (to naukowe, jak i potoczne) było statyczne i jednokierunkowe. Zmiana nastąpiła w wieku dwudziestym, kiedy zaczęło się ono przekształcać i zmieniać w wyniku działań wojennych, migracyjnych oraz innych. To właśnie ten ruch, jak podkreśla badacz, stał się przyczyną powstania palimpsestowości miasta. Czytamy, że „miasto, które składa się z następujących po sobie warstw tekstu, nieraz różnorodnych i pochodzących z różnych kultur, nabiera całkiem nowego wyrazu. Głębsze wejście w historię miasta to odkrycie jego skomplikowania, właśnie <polimpsestowości>. W <polimpsestowym> mieście warstwa symboli staje się jedynie powierzchnią, spod której przebijają symbole inne, zatarłe. Powstaje w ten sposób świadomość historycznego uwikłania symboli w politykę”²⁰. Są to poszczególne warstwy pamięci, które nakładają się na siebie, przenikają – tworzą sploty losów ludzkich zapisanych w architekturze, nowe sensory i wartości. Wpływają na tworzenie architektonicznego krajobrazu miasta²¹ z uwzględnieniem sfery ideologicznej, ekonomicznej, historycznej oraz kulturowej miasta. Te warstwy kształtują tożsamość miasta, a stosunek do nich – tożsamość jego mieszkańców²².

Krajobraz kulturowy miasta łączy ze sobą wszystkie warstwy palimpsesty, scala je i wartościuje, jak również „układa je” w przestrzeni miejskiej. Małgorzata Dymnicka podkreśla, że „w rozumieniu kulturowym krajobraz jest wytworzony społecznie, w długim procesie, znajdującym uzupełnienie w przestrzeni historycznej. Jego proceduralna natura każe go postrzegać jako ważną częścią relacji człowieka ze środowiskiem. Ta perspektywa pozwala go widzieć w kategoriach wykraczających poza estetykę, wizualność i percepcję zmysłową. Dzięki aktywnej roli człowieka jako twórcy, odbiorcy i uczestnika można mówić o uobeczeniu krajobrazu jako takiego”²³. Karl Schlögel w swojej książce *W przestrzeni czas czytamy: o historii cywilizacji i geopolityce* podkreśla, że w przestrzeni miejskiej nie ma krajobrazów dziewiczych, naturalnych. Kształtuje go czynnik ludzki, historyczny oraz kulturowy, więc każda historia miejsca staje się historią krajobrazu kształtowanego przez człowieka. Podkreśla, że „kultura

20 A. Nowaczewski, *Pejzaże miejskiej melancholii*, [w:] *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, pod red. B. Kerskiego, Gdańsk 2014, s. 202.

21 Jeremi Królikowski analizując zależność pomiędzy *genius loci* miasta a relacją pomiędzy jego zabudową i postrzeganiem jej przez jego mieszkańców pisze, że „pomiędzy materią miasta, zmysłami i duchem miejsca zachodzą wzajemne związki. W identyfikacji tych związków pomagają pięć kategorii wyodrębnionych w koncepcji *genius loci*. Są to rzeczy i ich struktura, światło dnia nocy ukazujące lub gubiące rzeczy, czas określony przez rytm światła i ruch rzeczy trwałych i tymczasowych (długie i krótkie trwanie), również czas społeczny, indywidualny, wynikający ze spostrzegania w czasie poruszania się w krajobrazie, sekwencje widokowe, porządek i ład oparty na geometrii bądź naturze, na naturze geometrii natury oraz charakter. Najczęściej projektowanie sprowadza się do określenia kształtu rzeczy. Należy jednak badać ich widoki w zmieniającym się świetle pór dnia i roku, gdyż wtedy w różny sposób ukazują się ich charakterystyczne cechy – sylweta, bryła, kolor, faktura” – J. T. Królikowski, *Krajobraz miasta jako wyraz genius loci*, [w:] *Krajobraz Kulturowy. Pierwsza Gdańska Konferencja*, pod red. A. Pniewskiego, Gdańsk 2014.

22 Przykładem takiego zjawiska może być Stambuł opisywany przez noblistę Orhana Pamuka w książce *Stambuł: wspomnienia i miasta*. Pisarz opisuje swoje rodzinne miasto jako księgę, którą można czytać na wiele sposobów, bez jednego właściwego klucza interpretacji. Jednocześnie podkreśla, że ta wielowarstwowość i mnogość interpretacji buduje tożsamość Stambułu i jego mieszkańców. – Por. O. Pamuk, *Stambuł: wspomnienia i miasto*, tłum. A. Polat, Kraków 2008.

23 M. Dymnicka, *Tożsamość przestrzeni - reelekcje teoretyczne*, [w:] *Miasto Przestrzeń Tożsamość studium trzech miast Gdańsk Głiwice Wrocław*, pod red. K. Bierwiazzonek, M. Dymnicka, T. Nawrotek, Warszawa 2017, s. 37.

jest czynnikiem tych przekształceń, obszar naturalny jest ich miejsce, a krajobraz kulturowy jest ich miejscem²⁴. W tym rozumienia krajobraz kulturowy jest przede wszystkim obszarem działalności i aktywności człowieka. Perspektywę Schlögelą rozwija Beata Frydryczak pisząc, „[...] każda epoka wypracowuje własne, na swoją miarę i zgodnie z wypracowanym przez siebie wyobrażeniami, estetyczne rozumienie krajobrazu. Nie należy jednak zapomnieć, że idea krajobrazu jest ściśle związane z pojęciem natury, które również nabrało historycznego znaczenia i jako konstrukt społeczny podlega zmianom i jako konstrukt społeczny podlega zmianom warunkowym przez procesy modernizacji [...]. Dodać należy, że obecnie trzeba uwzględnić jeszcze jeden aspekt krajobrazu: turystyczny, którego efektem jest komercjalizacja przestrzeni²⁵. Krajobraz kulturowy staje się „produktem społecznym²⁶, który można udostępnić zwiedzającym odpłatnie lub sprzedawać np. w postaci „pamiątki” piasku z muszelką w butelce.

Warunkiem koniecznym zrozumienia warstw palimpsestowych miast oraz jego przestrzeni kulturowej jest poznanie jego społecznej „pamięci”. Nie jest to jednak proces łatwy. Jak podkreśla Marian Golka „każda pamięć, a tym bardziej pamięć społeczna, jest zbiorem relatywnie chaotycznym i mało scalonym. Poszczególne jej składniki (zapamiętane wydarzenia) mają też niejednakową wartość dla tożsamości grupy – jedne są z aktualnego punktu widzenia ważniejsze, inne zaś drugorzędne, a jeszcze inne mogą w pewien sposób kaleczyć tożsamość. Nadawanie sensu w narracji tożsamościowej polega na odpowiednim układaniu sekwencji w pamięci zbiorowej, eliminowaniu czy zamywaniu jednych wydarzeń wątków, a podkreślaniu innych, wydobywaniu zależności między nimi. Takie opowieści mają pomóc w określeniu tożsamości przez doprowadzenie do samookreślenia grupy z wykorzystaniem jej pamięci oraz w podtrzymywaniu tego sensu i samookreślenia w aktualnej pamięci. Ma to w dużym stopniu charakter mitologiczny, tzn. dokonuje się często poza kategoriami prawdy i fałszu, a także ma emocjonalne zabarwienie²⁷. Yi-Fu Tuan podnosi, że „przedmioty zakotwiczą czas²⁸, dlatego zbieramy zdjęcia, pamiątki lub chodzimy tymi samymi - własnymi ścieżkami miasta. Daniel Sugerman i Lucy Freeman opisują tego rodzaju „zakotwiczenie” w odniesieniu do pluszowego misia z dzieciństwa. Zabawka ta pełni bardzo ważną rolę z życia małego dziecka – daje mu poczucie bezpieczeństwa. Z czasem, kiedy z niemowlęcia i przedszkolaka staje się uczniem zapomina o misi a ten trafia do zakurzonej szafy. Z czasem jednak jako licealista lub student kupuje misia z logiem liceum lub szkoły wyższej do której uczęszcza – jest on zabawny i pozwala określić przynależność jednostki do danej instytucji, lecz jednak jest to ten sam miś, który służy jako upewnienie, że jednak nic się nie zmieniło²⁹. W przestrzeni miejskiej tego rodzaju „zakotwiczeniami” mogą stać się pomniki, tablice pamięć lub budowle o dużym znaczeniu

24 K. Schlögel, *W przestrzeni czas czytamy: o historii cywilizacji i geopolityce*, tłum. I. Drozdowska, R. Musiał, Poznań 2009, s. 280.

25 B. Frydryczak, *Krajobraz : próba ujęcia w perspektywie interdyscyplinarnej*, „Studia Europaea Gnesnensia” nr 4 (2001), s. 220.

26 Por. D. E. Cosgrove, *Social Formation and Symbolic Landscape*, Winsconsin 1998, s. 36.

27 M. Golka, *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa 2009, s. 55.

28 Yi-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, tłum. A. Morawińska, Warszawa 1987, s. 234.

29 Por. Yi-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, tłum. A. Morawińska, Warszawa 1987, s. 234 [za:] D. A. Sugerman, L. Freeman, *The Search for Serenity: Understanding and Overcoming Anxiety*, New York 1970, s. 81.

historycznym np. Sala BHP na terenie Stoczni Gdańskiej. Są one, jak podkreśla Maurice Halbwachs, elementami pamięci zbiorowej. Dzieje się tak, ponieważ dookreślenie jednostki ludzkiej następuje w społeczeństwie i w relacjach z drugim człowiekiem. Aby tego dokonać, jak podkreśla socjolog, „[...] trzeba go umieścić w społeczeństwie, gdzie ma wyznaczoną rolę, ale nie jest czynnym członkiem”³⁰. Przykładem takich jednostek są osoby starsze. Stają się one strażnikami pamięci i tradycji a samo społeczeństwo „[...] przynajmniej starcom funkcję zachowania śladów przeszłości, dodaje im odwagę do poświęcenia całej energii duchowej, jaką jeszcze posiadają na wspomnienie tej przeszłości”³¹. Barbara Szacka pojęcie pamięci zbiorowej definiuje jako „[...] istniejący w zbiorowości zespół wyobrażeń przeszłości tej zbiorowości, a także wszelkie postaci i wydarzenia z tej przeszłości, których znajomość uważana jest za obowiązkową i które są w najróżniejszy sposób upamiętniane, a wreszcie rozmaite formy tego upamiętnienia”³². Wyobrażenia te opierają się na wspomnieniach. Wulf Kansteiner podkreślając, że pamięć zbiorowa nie jest tylko i wyłącznie sumą wspomnień jednostkowych, ale pewnego rodzaju fenomenem kulturowym. W tym kontekście, jak podkreśla Kansteiner „wszystkie wspomnienia, nawet wspomnienia świadków historii nabierają społecznego znaczenia dopiero, gdy są ustrukturyzowane, reprezentowane i używane w otoczeniu społecznym”³³.

Idealna polityka historyczna władz miasta i kraju powinna uwzględniać wszystkie elementy pamięci zbiorowej. Niestety część z nich jest przemilczana, przeinaczana lub podlega komercjalizacji. Elżbieta Tarkowska podkreśla, że „komercjalizacja przeszłości rozumianej jako rezultat atrakcyjnych, bo odmiennych od dotychczas stosowanych i użytkowych przedmiotów i miejsc, traktowanie przeszłości jako towaru, który można sprzedać i na którym można zarobić, wraz z ekspensują kultury konsumpcyjnej i nowymi środkami komunikacji nabrały wymiaru globalnego, ogarnęły także kraje Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Polskę”³⁴. Barbara Szacka, za Robertem Trabą, opisuje uwarunkowania polskiej polityki historycznej dzieląc ją na okresy: pamięci żywej do 1949 roku, pamięci zalegalizowanej dominująca w latach od początków 1950 roku do około początków lat 80. oraz okres odzyskiwania i reanimacji pamięci trwający od lat 80. do chwili obecnej³⁵. Periodyzacja tego rodzaju odnosi się do wszelkich rodzajów pamięci, także tych utrwalonych w tekstach kultury. Współczesna polityka historyczna, jak podkreśla Krzysztof Pomian, powstała w wyniku przemian czynników pokoleniowych, brzemienia II wojny światowej oraz wydarzeń powojennych, postępującej metalizacji i komercjalizacji oraz przemian w sferze życia codziennego. Analizując ostatni z nich pisze, że „koniec przemian gospodarczych, społecznych, obyczajowych i mentalnościowych, które przeorały wszystkie kraje zachodnie między początkiem lat pięćdziesiątych a połową czy

30 M. Halbwachs, *Spoleczne ramy pamięci*, tłum. M. Król, Warszawa 1969, s. 158.

31 Tamże, s. 159.

32 B. Szacka, *O pamięci społecznej*, „Znak” nr 5 (1995), s. 68.

33 W. Kansteiner, *Finding Meaning in Memory: a Methodological Critique of Collective Memory Studies*, „History and Memory”, nr. 41 (2002), s. 190.

34 E. Tarkowska, *Pamięć w kulturze teraźniejszej*, [w:] *Kultura jako pamięć. Posttradycyjne znaczenie przeszłości*, pod red. E. Halas, Kraków 2012, s. 31.

35 Por. B. Szacka, *Pamięć zbiorowa i wojna*, „Przegląd Socjologiczny” nr 49 (2000), t.2, s. 21–22 [za:] R. Traba, *Symbole pamięci: II wojna światowa w świadomości zbiorowej Polaków. Szkic do tematu*, „Przegląd Zachodni” nr 1 (2000).

końcem siedemdziesiątych XX wieku, zależnie od przypadku, i których tępo i głębia odcisnęły się na życiu rodzinnym i stosunkach międzypokoleniowych, a zatem na przekazywaniu pamięci, pobudził do przywracania ciągłości, do przypominania zaginionego świata, do chronienia i upowszechniania jego pozostałości pamięciowych i materialnych³⁶.

Podsumowanie

W kontekście powyższej analizy określenie dokładnej definicji tożsamości miasta nie jest procesem łatwym, a w niektórych kontekstach wydaje się wręcz niemożliwe. Zakres desygnatów pojęcia oraz możliwych implikacji wydaje się nieograniczony – poszczególne miasta należy interpretować indywidualnie, jednostkowo oraz z uwzględnieniem jego specyfiki.

BIBLIOGRAFIA:

1. Augé M., *Nie- miejsce: wprowadzenie do antropologii nowoczesności: fragmenty*, tłum. A. Dziadek, „Teksty Drugie: Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja” nr 4 (112), 2008.
2. Bauman Z., *Tożsamość – jaka była, jest i po co?* [w:] *Wokół problemów tożsamości*, pod red. A. Jawłowskiej, Warszawa 2001.
3. Bulmer M., *The Chicago School of Sociology*, Chicago 1984; D. Smith, *The Cicago School: A Liberal Critique of Sociology*, Londyn 1988.
4. Cosgrove D. E., *Social Formation and Symbolic Landscape*, Wiconsin 1998.
5. Czekaj K., *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcje w Polsce*, Katowice 2007.
6. Dymnicka M., *Tożsamość przestrzeni- reelekcje teoretyczne*, [w:] *Miasto Przestrzeń Tożsamość studium trzech miast Gdańsk Gliwice Wrocław*, pod red. K. Bierwaczonek, M. Dymnicka, T. Nawrotek, Warszawa 2017.
7. Frydryczak B., *Krajobraz – próba ujęcia w perspektywie interdyscyplinarnej*, „Studia Europaea Gnesnensia” nr 4 (2001).
8. Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa 2001.
9. Golka M., *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa 2009.
10. Halbwachs M., *Spoleczne ramy pamięci*, tłum. M. Król, Warszawa 1969.
11. Hałas E., *Spoleczny kontekst znaczeń w teorii symbolicznego interakcjonizmu*, Lublin 1987.
12. Kabakov I., *Projekt publiczny albo duch miejsca*, tłum. G. Dziamski [w:] *Miasto w sztuce – sztuka miasta*, pod red. E. Rewers, Kraków 2010.
13. Kadłubek Z., *Spotkania z tożsamością* [w:] *Mysleć Śląsk*, pod red. A. Kuncce, Z. Kadłubek, Katowice 2007.
14. Kansteiner W., *Finding Meaning in Mamory: a Methodological Critique of Collective Memory Studies*, „History and Memory”, nr. 41 (2002).
15. Królikowski J. T., *Krajobraz miasta jako wyraz genius loci*, [w:] *Krajobraz Kulturowy. Pierwsza Gdańska Konferencja*, pod red. A. Pniewskiego, Gdańsk 2014.
16. Krzemiński I., *Symboliczny interakcjonizm i socjologia*, Warszawa 1986.
17. Nowaczewski A., *Pejzaże miejskiej melancholii*, [w:] *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, pod red. B. Kerskiego, Gdańsk 2014.
18. O'Brien M., *Esej o płynnej tożsamości*, ? [w:] *Wokół problemów tożsamości*, pod red. A. Jawłowskiej, Warszawa 2001.
19. Pamuk O., *Stambuł: wspomnienie i miasto*, tłum. A. Polat, Kraków 2008.
20. Pióro Z., *Główne nurty ekologii społecznej*, [w:] *Przestrzeń i społeczeństwo. Z badań ekologii społecznej*, pod red. Z. Pióro, Warszawa 1982, s. 9- 6.
21. Pomian K., *Historia. Nowe nauki wobec pamięci*, tłum. H. Abramowicz, Lublin 2006.
22. Priveli M., *Duch miejsca a topofilia*, [w:] *Pamięć przestrzeni tożsamość*, pod red. S. Kaprałski, Warszawa 2010.
23. Rewers E., *Miasto – twórczość. Wykłady krakowskie*, Kraków 2010.
24. Schlögel K., *W przestrzeni czas czytamy: o historii cywilizacji i geopolityce*, tłum. I. Drozdowska, R. Musiał, Poznań 2009.
25. *Symbolic Interaction. A Reader in Social Psychology*, pod red. J. Manis, B. Meltzer, Boston 1978.
26. Szačka B., *O pamięci społecznej*, „Znak” nr 5 (1995).
27. Szačka B., *Pamięć zbiorowa i wojna*, „Przegląd Socjologiczny” nr 49 (2000), t.2, s. 21-22 [za:] R. Traba, *Symbolie pamięci: II wojna światowa w świadomości zbiorowej Polaków. Szkic do tematu*, „Przegląd Zachodni” nr 1 (2000).
28. Tarkowska E., *Pamięć w kulturze teraźniejszej*, [w:] *Kultura jako pamięć. Posttradycjonalne znaczenie przeszłości*, pod red. E. Hałas, Kraków 2012.
29. Yi-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, tłum. A. Morawińska, Warszawa 1987.
30. Yi-Fu Tuan, *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitud and Values*, Englewood Cliff 1974.

36 K. Pomian, *Historia. Nowe nauki wobec pamięci*, tłum. H. Abramowicz, Lublin 2006, s. 141.

ANTROPOLOGIA INTERPRETATYWNA W BADANIACH RELIGII – PODEJŚCIE PRAKTYCZNE

Bieryło Rafał

*Uniwersytet Warszawski, Absolwent/Aspirant, Warszawa
Rafal.andrzej.bierylo@student.uw.edu.pl*

„Chociaż jedziemy pracować w terenie uzbrojeni w teorię, nabierają one znaczenia tylko wtedy, gdy i jeżeli rzucają światło na społeczną rzeczywistość. Co więcej, bardzo często stwierdzamy, że światło to rzuca nie tyle cały system zbudowany przez teoretyka, co jego odosobnione pomysły, przebłyśki olśnienia wyrwane z systemowego kontekstu i zastosowane do rozproszonych danych. Takie pomysły mają samoistne znaczenie i mogą powoływać do życia nowe hipotezy. Pokazują nawet w jaki sposób odosobnione fakty można systematycznie powiązać! Przypadkowo rozmieszczone w jakimś monstrualnym systemie logicznym przypominają one pożywne rodzyнки w porowatej masie niejadalnego surowego ciasta. Tym co zwykle pomyślnie przechodzi próbę badań terenowych, są przejawy intuicji, a nie spajająca je tkanka logiki.” [12, 2005, s.15]

Cytat otwierający pracę nie jest przypadkiem. Victor Turner w tych kilku zdaniach nawiązał do zasadniczych problemów antropologii jako dyscypliny. Przedstawia wyżej przytoczony cytat także dobrą drogę wyjścia z teoretycznego impasu i posłuszna zgoda z Turnerem powinna przeprowadzić wprost do wyboru stosownych pojęć analitycznych za pomocą których badacz „rzucił by światło” na obserwowane w terenie zagadnienie. Niemniej, kwestia badań antropologicznych a w szczególności badań religii od samego początku tej dyscypliny elektryzuje badaczy i wciąż można spotkać różne podejścia to tego zagadnienia.

Jednym z istotnych w badaniach religii kierunków i w moim przekonaniu jednym z najszlachetniejszych podejść metodologicznych jest antropologia interpretatywna. To podejście metodologiczne stosowałem w badaniach prowadzonych przeze mnie w latach 2016-2018 we wsi Kosiwska Poljana na ukraińskim Zakarpaciu¹

Metodologia ta uznawana jest powszechnie za nurt w antropologii postmodernistycznej. Wynikała ze zwrotu lingwistycznego wyrosłego w oparciu o pracę Ludwika Wittgensteina oraz Richarda Rortyego. Odrzucała ona za Evans-Pritchardem syntetyczne całościowe ujęcia odkrywające uniwersalne prawa rządzące kulturą. Kładzie nacisk na dialogiczność, płynność, nieprzezroczystość badacza i chce badać sieci znaczeń nie zaś strukturyzować kulturę jako jednolite zjawisko. Za najbardziej istotnych przedstawicieli uznaje się Clifforda Geertza, Victora Turnera oraz Jamesa Clifforda.

Jak zatem przekłada się to podejście metodologiczne na pracę antropologa i jakie wymagania mu stawia? Geertz w oparciu o twierdzenia Ludwika Wittgensteina odrzuca wszelkie systemowe wyjaśnienia kultury i wyznacza badaczom antropologom określone ramy, w obrębie których powinni oni się poruszać, a przekroczenie których prowadzi do bełkotliwości i niejasności prac antropolo-

¹ Badania były prowadzone w ramach seminarium magisterskiego Religijność, tożsamość, kultura symboliczna pod kierunkiem prof. dr hab. Magdaleny Zowczak, w latach 2016-2018. Badania były prowadzone metodami etnograficznymi za pomocą pogłębionych wywiadów oraz tak zwanej obserwacji uczestniczącej.

gicznych. „Co robi etnograf? – on pisze” [5, 2005a, s. 35] – tak właśnie wskazuje Geertz na najważniejszą rzecz jaką należy do antropologa jako naukowca. Bez względu na nacisk położony na różnorodność, pełnię i głębię doświadczeń terenowych, ostateczny przekaz antropologiczny, po opracowaniu materiału i właśnie jego interpretacji ma formę zapisu – czy to w słowie czy w innym subsydiarnym dla tej nauki medium (fotografia, film, nagranie itp.). To właśnie filozofia Wittgensteina, stawiająca granicę językowi i wskazująca jego charakter pozwoliła Geertzowi przeprowadzić zbliżoną operację w antropologii i wyznaczyć sensowne sposoby poruszania się w obrębie tej dyscypliny.

Zagadnienie to dotyczy przede wszystkim eseju antropologicznego, który jest finalnym produktem badań. Nie jest jednak on obojętny dla badacza w terenie. Kontrola, jaką ma antropolog w terenie dotyczy przede wszystkim zapisków powstających w czasie pogłębionych rozmów prowadzonych na miejscu oraz tego co udało się zapamiętać, zaobserwować (także w typie „przypisów w głowie”) [7, 2008, s.107] i ostatecznie, zapisać. Jak wskazywał Ludwig Wittgenstein, nie jesteśmy w stanie dokonać sensownej analizy abstraktów metafizycznych a tym bardziej „systemów przekonań”, „systemów kulturowych” czy rzeczy do nich zbliżonych a zakodowanych w głowie. Badacz terenowy ma dostęp do rozszerzonej wersji tego co Wittgenstein nazywał grą językową – biorącą swój początek w sposobie życia. Badacz sam bierze w niej udział i ten udział modyfikuje grę językową, którą rozmówcy dostosowują do potrzeb antropologa. Oczywiście zdaje się być konieczność znajomości przynajmniej części symboli i pojęć, którymi w życiu codziennym, w komunikacji na dany temat używają grupy ludzi badanych. Tak więc to co rzeczywiście jest przedmiotem badania antropologii jako dziedziny to fragmenty sposobów życia odzwierciedlone w grach językowych, możliwe do odczytania w oparciu o doświadczenie pracy w terenie. Stawia do antropologię w roli dyscypliny, która stoi na pierwszej linii frontu poznania sposobów życia ludzi i człowieka w ogóle. Dyscypliny, próbującej empirycznie przełożyć „imponderabilia aktualnego życia” [8, 1981, s. 50] na jak najbardziej zrozumiały i możliwy do przekazania innym tekst.

Wyzwaniem stojącym przed badaczem w terenie jest jak najdokładniejsze możliwe odczytanie sposobu życia, który reprezentują rozmówcy. Jego pierwszym zadaniem jest nauczenie się możliwie jak najwięcej o grupie jaką zamierza się badać. Wiedza ta jest tym istotniejsza im bardziej odległa jest grupa badana od praktyki kulturowej samego badacza. Istotna jest przede wszystkim wiedza etnograficzna, historyczna i lingwistyczna (pozwalająca rozpoznać język i występujące w nim symbole). W wypadku braku odpowiednich materiałów, antropolog zdać się powinien na wrażliwość, uważność i intuicję. W tych obu przypadkach badacz znajduje się w sytuacji podobnej do przykładowego lingwisty Willarda Ormana Quine [13, 1999] dokonującego przekładu radykalnego. Antropolog jednak nie będzie odgadywał co oznaczają dane słowa (zakładając, że władza w zadowalającym stopniu językiem grupy badanej), ale będzie zajmował się tym co skrywa się za językiem i tworzy siatkę kulturowych połączeń, gry językowej odzwierciedlającej sposoby życia.

Na grunt antropologii pojęcie gry językowej częściowo przełożył Victor Turner proponując pojęcie „gry społecznej” [12, 2005 s. 23]. Jego zdaniem gra społeczna objawia się w momentach konfliktowych, jednak można, zgodnie z przekonaniem Turnera, przenieść ją na bazie procesualności i płynności zjawisk społecznych na całość tych stosunków. Antropolog staje się wtedy świadkiem

uzgodnień wewnątrzgrupowych oraz zewnętrznych kategorii komunikacji. Badacz swoją obecnością wymusza na rozmówcach kategoryzację swojego świata i używanie niecodziennego języka. W takiej sytuacji po raz kolejny objawia się wyzwanie stojące przed badaczem, który nie tyle ma wyjaśnić całość zasad działania gier społecznych co raczej oświetlić w ramach swoich kategoryzacji przynajmniej część opisywanych zjawisk tak aby po pierwsze stały się zrozumiałe dla samego badacza a przede wszystkim dla odbiorców jego pracy.

Zadaniem badań antropologicznych nie ma być obiektywizacja zastanej rzeczywistości ale raczej naświetlenie jej fragmentów i inspiracja innych badaczy czy czytelników. Prowadzi zatem badacz rodzaj pogłębionego systematycznego kronikarstwa o specyficznej metodyce. Zbliża go to podejście także do eseisty czy reportera – z założeniem, że mamy tu do czynienia z tekstem pogłębionym i ustrukturyzowanym za pomocą przyjętych kategorii interpretacyjnych. (Szerzej o redefinicji terenu i podejścia do jego opisu [2. 2004, s. 139-179]). Subiektywizacja badań antropologicznych wywołuje jednak pewne problemy. Przede wszystkim utrudnia krytykowanie badań (którym można zarzucić pisanie pod z góry założoną tezę lub fałszowanie wyników badań, co jednak trudno zweryfikować). Trudno także opierać o nie w sposób pewny swoje przekonania w innych dziedzinach lub praktykach. Luka ta umożliwia pisanie takich tekstów jak na przykład *Body Ritual among the Nacirema* Horace Minera [10, 1956]. Wywołuje także niegasnące kontrowersje wokół niektórych tekstów antropologicznych, szczególnie głośnych, jak na przykład wokół pracy *Dojrzenie na Samoa* Margaret Mead [9, 1986]. Mimo to, rzetelny antropolog, w ramach dobrze rozumianej etyki pracy naukowej oraz przy świadomości ograniczeń dyscypliny, budując możliwie najpełniejszy (Gęsty [5, 2005a s. 17-47] opis badanego wycinka kultury, może zaproponować tekst budujący humanistykę i będący inspiracją dla badaczy innych dziedzin (takich jak na przykład filozofia, archeologia, muzykologia, teologia itd.), jak również dla praktyków (artystów czy polityków). Jak pisze o tym Kirsten Hastrup:

„Przeformułowanie celu antropologii w stronę stwierdzenia tego, co hipotetyczne, pozwala nam zdać sobie sprawę, że nie ma żadnej potrzeby rezygnowania z nauki. Wręcz przeciwnie, przez formułowanie nowych hipotez co do natury życia społecznego i ludzkiego rozumienia, antropologia przyczynia się do tworzenia nowych możliwości historycznych w duchu solidarności” [7, 2006 s.99]

Choć terminy używane przez Hastrup takie jak „duch solidarności” czy „ontologiczna ciągłość między tym co widoczne, a tym co hipotetyczne” mogą być terminami niejasnymi. To jej intuicje są zbliżone z wykładnią antropologii interpretatywnej i opisaną przez mnie metody pracy (niejasne na pierwszy rzut oka terminy też mogą być przydatne w rozjaśnianiu zastanej przez badacza rzeczywistości).

Nie ma już dziś, co oczywiste, nikogo, kto porywałby się na opis kultury jako całości i nie buduje się ogromnych systemowych syntez. W podejściu interpretacyjnym istotne jest wybranie ograniczonego terenu oraz zagadnienia. Pogłębienie zrozumienia badanego zjawiska wymaga także podejścia hermeneutycznego, zanurzenia się w teren kilkakrotnie, najlepiej z przejściami na pracę „gabinetową” pogłębiającą wiedzę na temat terenu, pozwalającą na pierwsze interpretacje i skontrastowanie funkcjonowania badanej grupy z innymi w celu pogłębienia i uwypuklenia swoich wrażeń i obserwacji. Całość tej operacji ma na celu lepsze zrozumienie i ściślejsze rozpoznanie i opis obserwowanych gier

społecznych.

Razem z wejściem w teren pojawia się potrzeba kategoryzacji zjawisk zastanych w czasie badań. Potrzeba próby nazwania obserwowanych zjawisk, opisu gier społecznych, jej podstaw i elementów. Zgodnie z metodologią opisaną powyżej, antropolog ma możliwość zaproponowania pojęć analitycznych z szerokiej puli, ograniczonej tylko osobą badacza i jego możliwościami. Pojęcia te mają za zadanie odpowiednio strukturyzować zebrany w terenie materiał i pomóc oświetlić wybrane z badanych aspektów kultury – jak zaznaczałem wcześniej, tak aby stały się możliwie zrozumiałymi dla odbiorcy. Badacz, stosując opis gęsty [5, 2005a s.17-47] może nawet nie wybierać pojęć analitycznych i próbować opisywać badane zjawiska na własną rękę o ile tylko opis ten będzie jasny i zrozumiały. Ważne jest także zrozumienie podstaw wyboru pojęć analitycznych lub struktury i akcentów w opisie. Wybrana metodologia, poprzednie doświadczenia, prywatne przekonania, stan psychiczny itd. mają zasadniczy wpływ na tekst antropologiczny – jest to właśnie geertzowska nieprzezroczyistość badacza. Nawet jeśli brak w tekście pojęć analitycznych *sensu stricto* to wszystkie te czynniki strukturyzują go i budują ramy opisu antropologicznego.

Wszystkie te uwagi i podejścia metodologiczne są zbieżne z opisem kultury, który zaproponował Clifford Geertz.

„Koncepcja kultury, za którą się opowiadam a której użyteczność zgromadzone tu eseje próbują zademonstrować, jest zasadniczo koncepcją semiotyczną. Będąc, wraz z Maksem Weberem, przekonany, że człowiek jest zwierzęciem zawieszonym w sieciach znaczenia, które sam utkał, kulturę postrzegam właśnie jako owe sieci, jej analizę traktuję zaś nie jako eksperymentalną naukę, której celem jest odkrywanie praw, lecz jako naukę interpretatywną, która za cel stawia sobie odkrycie znaczenia. Chodzi mi o wyjaśnianie, tłumaczenie społecznych form ekspresji, które na pozór wydają się enigmatyczne” [5, 2005a s.19]

To podejście dobrze rozjaśnia Wojciech Burszta, który pisze:

„Istnieje analogia między rozumieniem języka przez autora *Dociekań filozoficznych* a koncepcją kultury, jakiej był wierny nasz antropolog – jedno i drugie to formy praktyki („formy życia”), ich znaczenia są publiczne, a nie prywatne, „zawarte w czyichś głowach”, można je odczytywać poprzez analizę ich użycia. Badanie kultury – podobnie jak języka – wymaga „szorstkiego gruntu”, a więc nie analizy pojęć, ale studiowania, co ludzie mówią i co robią w kontekście kulturowym, w jakim przyszło im żyć.” [1, 2006 s.37]

Taka oto jest rola antropologa, niemniej zarówno Geertz jak i Burszta, podążając za mistrzem, kuszą się na możliwie najobszerniejszy opis obserwowanej sieci znaczeń. Niemniej, jak zaznaczył Turner, to co antropolog w rzeczywistości może opisać, to jedynie pojedyncze fragmenty z całości złożonej sieci znaczeń z założeniem, że jego wysiłek pozwoli na trafniejsze i pełniejsze opisanie chociaż części elementów tej sieci. Burszta wskazuje na problemy w interpretacji prac antropologicznych pisanych tą metodą:

„[...] nie ma jednak jednoznacznych kryteriów odróżniania dobrej i złej interpretacji, można je co najwyżej szacować względem Interpretacji poprzednich, które jednak nie kumulują się w sensie >przyrostu wiedzy<. Każda z nich rozpoczyna się od początku, stąd narastające metakomentarze zgodnie z regułą „co X myśli o tym, co sądzi Y o tym, co myślą ludzie w kulturze A, i co o tym wszystkim sądzi Y”. Zauważmy, że podobnie jak w Derridiańskiej koncepcji >migotania znaczeń< proces tworzenia kolejnych poziomów meta nie ma wła-

ściwie końca.” [1, 2006 s.38]

Dlatego właśnie, jak pisze o tym Clifford Geertz:

„My, antropolodzy, zawsze staraliśmy się, z niemającym zresztą powodzeniem, nie dopuścić do równowagi w świecie – wyrwijąc sobie nawzajem plecy, przewracając stoliczki do herbaty, odpalając petardy. Domeną innych jest rozpraszenie wątpliwości, naszą ich wzbudzanie. Australopiteki, triksterzy, języki mlaskowe, megality — polujemy na anomalie, kramarczynie inności; my handlarze zadziwienia” [5, 1991 s.61]

To właśnie podejście podpowiada antropologom, że powinni to zadziwienie sprzedawać jak najlepiej aby trafiło do odpowiednich odbiorców. Choć oczywiście opublikowana praca antropologiczna zaczyna żyć własnym życiem i może być poddana meta-interpretacji.

Jaki zatem opis powinien zastosować badacz? Victor Turner wskazuje na możliwość użycia metafor, funkcjonujących w języku grupy badanej i zrekonstruowanych przez antropologa w konsultacji z rozmówcami. Zbliżoną intuicję znajdziemy u Geertza [5, 2005, II, s.76 – w książce *Wiedza lokalna*], wskazującego na ciągłą dynamikę dyskusowania „tubylczego punktu widzenia” w najdrobniejszych jego szczegółach oraz budowanie „ogólnej charakterystyki” powstającej w gabinetach akademików a odległej od sposobów życia badanych grup ludzi.

„Według Geertza, sprowadza się on [problem interpretacji – RB] do uzgadniania znaczeń pomiędzy stronami dyskursu – podmiotami kultury i badaczem. Etnograf wpisuje się w społeczny dyskurs, zapisuje go, przechodząc w ten sposób od chwilowych zdarzeń do ich relacjonowania istniejącego w zapisie. Ponownie skonsultowane (w tradycyjnej terminologii scjentyistycznej: pozytywnie zweryfikowane) mogą być jedynie te właśnie relacje – to, co utrwalamy, jest zapisem znaczenia jakiegoś aktu kulturowego, a nie relacją o samym akcie. Ponadto, jak przypomniał nam Geertz, nie mogą być w prawdziwym sensie podmiotami badanej przez siebie kultury, antropologowie nie zapisują >surowego< dyskursu, ale jedynie tę jego część, którą mogą dla nich uczynić zrozumiałą informatorzy, tylko tę, która >wydarza się< publicznie. Antropologia kultury nie jest odkrywaniem Kontynentu Znaczenia, ale stopniowym wyciąganiem wniosków z coraz pełniej i lepiej odczytywanych znaczeń” [1, 2006 s.37]

Działanie etnograficzne ma więc także charakter koła hermeneutycznego w rozumieniu Diltheya. Aby choć częściowo zrozumieć i zinterpretować kulturę badaną, trzeba dysponować przynajmniej częścią terminów występujących w jej grach językowych i społecznych. W terenie dokonuje się weryfikacji tego, czy nasze rozumienie zgadza się z „tubylczym”. Kolejnym krokiem jest przepisanie tych terminów na język akademicki przy pomocy metafor i właśnie pojęć analitycznych. Najlepiej, jak już zaznaczyłem, zanurzyć się w teren więcej niż raz a przynajmniej przeanalizować kilkakrotnie materiał terenowy aby skonfrontować i pogłębić swoje rozumienie. Ostatecznie należy przygotować finalny produkt – esej, który powinien być zrozumiały dla potencjalnego odbiorcy i przynajmniej częściowo rozjaśniać skomplikowaną strukturę siatki znaczeń odzwierciedlających sposoby życia.

Są niewątpliwie jednak takie zjawiska, które w konfrontacji z pojęciami naukowymi, nie tylko nie objawiają się jako bardziej zrozumiałe a wręcz okazują się reprezentować zdecydowanie wyższy stopień skomplikowania i wzbudzą w badaczu i odbiorcach większą ilość pytań. Zjawisko takie nie ma jednak charak-

teru negatywnego, czy nie wskazuje na brak zrozumienia tematu przez badacza a raczej jest jednym z możliwych wyników prac terenowych. Praca taka wciąż może być inspirująca i stanowić podkład pod bardziej szczegółowe, wskazując w którym kierunku dalej można naświetlać sieć znaczeń i jak prowadzić dalsze interpretacje w danym temacie.

Tak w zarysie kształtuje się obraz antropologii interpretatywnej w badaniach terenowych i praktyce gabinetowej. Poza wymienionymi wyżej metodami pracy i wskazaniem dla badaczy istotnym jest na zakończenie zaznaczyć, że rolą antropologa w terenie nie jest stanie się podmiotem danej kultury, do czego prawo często usurpują sobie badacze. Nie da się zbudować obiektywnych opisów i stwierdzeń na temat badanego społeczeństwa. Antropologowi nie wolno także zapominać, że nie powinien budować niepodważalnego autorytetu, wynikającego z empirii i „autentycznego” doświadczenia czyjś sposobu życia. Gdyż wtedy nie pomaga opisywać kultury ale jedynie buduje swoją pozycję „badacza” i autorytetu w środowisku akademickim.

BIBLIOGRAFIA:

1. Burszta W.
2006 Odejsie Mistrza [w:] Kultura Popularna t. 4 (18), Warszawa, wydawnictwo SWPS, s. 35-42
2. Clifford J.
2004 Praktyki przestrzenne: badania terenowe, podróże i praktyki dycyplinujące w antropologii [w:] Badanie kultury, Elementy teorii antropologicznej - kontynuacje, red. M. Kempny, E. Nowicka, Warszawa, PWN
3. Dilthey W.
1987 O istocie filozofii i inne pisma, Warszawa, PWN
4. Evans-Pritchard E.
2007 Religia Nuerów, tłum. Kamila Baraniecka, Kęty, Wydawnictwo Marek Drowiecki
5. Geertz C.
1999 Anty anty-relatywizm [w:] Amerykańska antropologia postmodernistyczna, red. M. Buchowski, Warszawa, Instytut Kultury
- 2005a Opis gesty: w poszukiwaniu interpretatywnej teorii kultury [w:] Interpretacja kultur, wybrane eseje, Kraków, Wydawnictwo UJ, s. 17 – 48.
- 2005b Religia jako system kulturowy, [w:] Interpretacja kultur, wybrane eseje, Kraków, Wydawnictwo UJ, s. 109 – 150.
- 2005c „Z punktu widzenia tubylca”. O naturze antropologicznego zrozumienia, [w:] Interpretacja kultur. Wybrane eseje, Kraków, Wydawnictwo UJ, s. 63 – 78.
6. Hann C.
2008 Konflikt i przemoc [w:] Antropologia społeczna, Kraków, Wydawnictwo UJ, s. 131-139
7. Hastrup K.
2006 O ugruntowywaniu się światów – podstawy empiryczne antropologii [w:] Badanie Kultury, elementy teorii antropologicznej: kontynuacje, Warszawa, PWN, s. 87-99
- 2008 Droga do antropologii – Miedzy doświadczeniem a teorią, Kraków, Wydawnictwo UJ
8. Malinowski B.
1981 Wprowadzenie. Przedmiot, metoda i zakres niniejszych badań [w:] Dzieła, t.3, Argonauci Zachodniego Pacyfiku, Warszawa, PWN, s. 27-59
- 2001 Antropologiczna analiza wojny [w:] Dzieła, t.10, Wolność i cywilizacja, Warszawa, PWN, s. 403-437
9. Mead M.
1986 Dojrzwowanie na Samoa, [w:] Trzy studia. Dojrzwowanie na Samoa ; Dorastanie na Nowej Gwincei. 3, Płeć i charakter w trzech społecznościach pierwotnych, Warszawa, PWN
10. Miner H.
1956 Body ritual among the Nacirema, [w:] „American Anthropologist”, t. 58, s. 503-507.
11. Rorty R.

- 1967 The linguistic turn : recent essays in philosophical method, London, The University of Chicago Press
12. Turner V.
2007 Gry społeczne i obrzędowe metafory [w:] Gry społeczne, pola i metafory, Kraków, Wydawnictwo UJ, s. 15 – 46
13. Wittgenstein L.
1972 Dociekania filozoficzne, Warszawa, PWN
1997 Tractatus logico-philosophicus, Warszawa, PWN
14. Quine W.V.O.
1999 Słowo i przedmiot, Warszawa, Fundacja Aletheia

СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ: ГЕНЕЗИС И ЭВОЛЮЦИЯ ФОРМ (ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ)

Василевская Валерия Эдуардовна
выпускница учреждения образования
«Белорусский государственный
университет культуры и искусств»
(г. Минск, Республика Беларусь)
vasilevskaya.v.e@mail.ru

Дуалистическая природа социальной психологии, обусловленная интересом к исследованию социально-психологических явлений в общественной жизни, инициирует образование барьеров, препятствующих определению предмета и проблем данного научного направления. Принимая во внимание смежное основание социальной психологии, а также непосредственную интеграцию с другими психологическими отраслями, её предметное поле чрезвычайно дифференцировано. В контексте социальной психологии исследуется специфика психических процессов индивида в системе социального взаимодействия, при этом, в отличие от общей психологии, фундаментом индивидуальных психологических преобразований является процесс социализации. Структурным элементом предметного поля также являются социальные группы, как функциональная единица, наделенная интегральными психологическими характеристиками. И если в социологии подобные группы рассматриваются системно, то в социальной психологии изучается состояние и свойства отдельных реальных групп. Предметом социальной психологии также является феномен массовых психических явлений (психология толпы), где вследствие научного анализа выявляются особенности психологии социальных классов, наций, этнических стереотипов и т.п. [1, с. 8].

История становления социальной психологии в соответствии с методологическими принципами подразделяется на несколько этапов, согласно типологии американского психолога Э. Холландера, первый из которых социальная философия, использует спекулятивный метод, посредством которого социально-психологические знания теоретизируются на основе субъективных суждений автора. Методология социальной философии преобладает во времена античности, многообразие мыслей античных философов

фов об идеальном образе личности и общества в целом, являются истоком современных социально-психологических концепций. К примеру, следует отметить воззрения Платона по отношению к социальному поведению человека, который типологизировал характеры людей на основе физиологических особенностей. Так, у философов преобладает умственная сила, у воинов – сила духа, а у ремесленников – сила влечения (стремления). Аристотель же, напротив, исходил из идеи о том, что первоначалом является внешний мир (общество), а не мир идей как у Платона. Именно внешняя сила определяет характер действий людей, само же общество, по мнению философа, делится на два социальных класса, аристократию и народные массы. При этом социальная принадлежность определяется врожденными психологическими особенностями.

К представителям поздней социальной философии также относят труды философов Возрождения, концентрировавшихся на вопросах о сущности человека, его «благоприятных» и «неблагоприятных» деяниях. К примеру, итальянский общественный деятель Н. Макиавелли основополагающим звеном социума считал власть, как высшую ценность. Стремление к власти, согласно теории автора, является добродетельным явлением, а феномен пренебрежения общечеловеческими моральями ради достижения властных целей, в научном пространстве получил название «макиавеллизм». Второстепенное отношение к морали (законности) прослеживается и в трудах Т. Гоббса, однако в отличие от Макиавелли, не «политическая цель оправдывает средства», а цель уничтожения враждебности выходит на первый план. По мнению Гоббса, борьба за власть, инициирующая враждебность между людьми, является естественным состоянием общества [3, с. 18].

Кардинально иной взгляд на социально-психологические явления, базирующийся на систематизированном сборе эмпирических данных, развивается на втором этапе, который называют социальным эмпиризмом. В 1854 году в труде «Система позитивной политики» французский философ О. Конт развивает мысль о создании так называемой системы позитивной морали, т.е. социальной психологии. Конт полагал, что исследование психики человека возможно только в контексте его социального окружения, именно он впервые обращает внимание на парадоксальность субъектно-объектного состояния человека, когда тот одновременно является как субъектом воздействия на социум, так и его объектом. Во второй половине XIX столетия возрастает интерес к исследованию проблематики психологии народов. Весомый вклад в развитие данной формы социально-психологической теории внесли представители немецкой школы М. Лацарус, Г. Штейнталь, В. Вундт и др. В 1860 году в Берлине начал выпускаться журнал «Психология народов и языкознание», авторами которого были немецкий философ Лацарус и языковед Штейнталь. Идея журнала основывалась на научном анализе психологии народов через проекцию гегелевской «абсолютной идеи мирового духа», как первостепенного элемента по отношению к «духу» отдельных индивидов. В продолжение развития идеи психологии народов (социальной психологии), важно отметить труд немецкого физиолога, психолога В. Вундта «Психология народов» (1900–1920-е гг.), в котором объектом анализа являются социально-психологические продукты, т.е. продукты, образованные обществом, исключаящие доминирование

индивидуального сознания (миф, язык, обычаи).

Третий этап развития социальной психологии – социальный анализ, является современным подходом к исследованию социально-психологических явлений. Социальный анализ позволяет установить связь между социальными явлениями, выявить их закономерности и спрогнозировать динамику. Современная социальная психология как синтез двух дисциплин, психологии и социологии, зарождается в начале XX столетия и получает стремительное развитие в первую очередь благодаря американской школе. В 1908 году в свет выходят научные труды социолога Э. Росс «Социальная психология» и психолога У. Макдугалла «Введение в социальную психологию». Если Макдугалл развивал так называемую «инстинктивную теорию поведения человека», базисом которой является физиологический инстинкт человека к стремлению удовлетворения биологически значимых целей, то Росс, концентрировал внимание на вопросах «подражания» в поведении человека. Сегодня в зарубежном научном пространстве исследования на тему социальной психологии достаточно обширны, например: Э. Богардус (идея социальной дистанции), Л. Терстоун (идея шкалы равных интервалов), Р. Лайкерт (идея социального континуума), Я. Морено (идея социометрического метода в межличностных отношениях) и др. Однако стоит отметить неоднозначный характер развития зарубежной социальной психологии, стремительный рост научных гипотез социально-психологической проблематики, характерный для начала XX столетия, утрачивает прогрессивный характер и переходит на так называемый «застойный» этап. Огромный багаж эмпирического материала не оправдал возложенных на него надежд, в прикладной сфере. В связи с чем, расширение теоретико-методологического базиса данного научного направления является актуальным социальным запросом.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Дроздова, Н.В. социальная психология: учеб.-метод. пособие / Н.В. Дроздова. – Минск : МГЭУ им. А.Д. Сахарова, 2012. – 120 с.
2. Журавлев, А.Л. Социальная психология: учебное пособие для вузов / А.Л. Журавлев. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 351 с.
3. Свенцицкий, А.Л. Социальная психология: учебник / А.Л. Свенцицкий. – М. : ТК. Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 336 с.
4. Шамионов, Р.М. Социальная психология личности: проблемы и перспективы / Р.М. Шамионов // Психология развития. – 2014. – №3 (11). – С. 236–240.

MERGER AND TRANSFORMATION OF LIMITED LIABILITY COMPANY OR PUBLIC LIMITED COMPANY UNDER THE POLISH LAW- SELECTED ISSUES

Węgliński Konrad

*PhD candidate, The John Paul II Catholic University of Lublin
koonrad.w@gmail.com*

I. Introduction

The aim of this paper is present general remarks on the Polish regulations concerning limited liability company, public limited company, transforming of public limited company into limited liability company, merger of companies, liquidation of limited liability company as well as legal aspects concerning control of the acquisition of shares in a Polish company of high importance, especially in of regulations stemming from the act of September 15, 2000, Code of Commercial Companies (Journal of Laws of 2020, item 1526 as amended) (hereinafter: “the Polish Code of Commercial Companies”). Firstly, general remarks concerning limited liability company and public limited company under the Polish law are presented. Furthermore, general remarks concerning control of the acquisition of shares in a Polish company of high importance are briefly described. The next part provides an insight into legal aspects of transformation of public limited company into limited liability company under the Polish law. Moreover, the paper demonstrates crucial legal requirements concerning merger of a limited liability company by a public limited company under the Polish law. Finally, the most important legal aspects of winding-up and liquidation of a limited liability company under the Polish law are presented.

II. General remarks concerning limited liability company and public limited company under the Polish law

Limited liability company (spółka z ograniczoną odpowiedzialnością) is the most popular type of company in Poland¹. Generally, under Polish law there are relatively small regulatory requirements for limited liability companies. Limited liability company obtains legal personality upon entry into the National Court Register. Articles of association of limited liability company shall be drawn up in the form of a notarial deed (with the exception of company registered via Internet)². Limited liability company may be established by one or more shareholders (either natural persons or legal persons, regardless of their nationality or place of establishment), but it may not be established solely by another single-member limited liability company. Limited liability company shall have a share capital of at least PLN 5,000. Limited liability company is responsible for its liabilities with all its assets. Shareholders are not liable for limited liability company’s obligations and they bear only limited liability up to the value of their contributions (business risk)³. Members of a management board of limited

1 See: A. Kidyba, *Komentarz aktualizowany do art. 1-300 Kodeksu spółek handlowych*, Warsaw 2021, LEX/el; K. Osajda, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością: stułetnia perspektywa*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 5, 2019, s. 56-58.

2 See: M. Dumkiewicz, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2020, LEX/el.

3 See: M. Rodzyńkiewicz, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, wyd. VII, Warsaw 2018, LEX/el.

liability company are jointly and severally liable for its obligations if execution against the company proves to be ineffective. General shareholders' meeting is the highest authority of limited liability company. Limited liability company is represented by a management board (composed of at least one member) in accordance with principles set forth in the articles of association⁴. It may also be represented by a commercial proxy⁵. In principle, each shareholder is entitled to exercise individual supervision over the company (this right can be limited or excluded)⁶. Limited liability company may also establish a supervisory board or an audit committee, or both. In companies where the share capital exceeds PLN 500,000 and there are more than twenty-five shareholders, the establishment of a supervisory board/audit committee is mandatory⁷.

On the other hand, Public limited company (spółka akcyjna) is suitable for large enterprises or companies planning to enter the stock market⁸. For certain activities, such as banks or insurance companies, public limited company is an obligatory type of company. Public limited company holds rights to issue shares on stock exchanges. Compared to limited liability company, regulations governing public limited company are more extensive and stringent. Public limited company obtains legal personality upon entry into the National Court Register. The statutes of public limited company shall be executed in the form of a notarial deed. Public limited company may be established by one or more entities (natural persons, legal persons, organizational units without legal personality, which have legal capacity). It may not be established by a single-member limited liability company. Under the Polish law, public limited company shall have a share capital of at least PLN 100,000. Public limited company is liable for obligations with its own assets. Shareholders are not responsible for public limited company's obligations and, in practice, they only risk losing their contributions (business risk)⁹. General shareholders' meeting is the highest authority of public limited company. Public limited is represented by a management board (composed of at least one member) in accordance with the principles set forth in the statutes. It may also be represented by a commercial proxy. Contrary to limited liability company, in public limited company it is obligatory to establish a supervisory board consisting of at least three members, and in listed companies of at least five members. From March 1, 2021, shares of public limited company shall not be in document form. Unlisted public limited company shares shall be subject to registration in the electronic shareholders' register kept by an entity which is authorized to keep securities accounts in accordance with the Polish law¹⁰.

4 See: M. Tarska, *Współczesne problemy regulacji spółki z o.o.*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 2, 2020, s. 5-6.

5 See: A. Kidyba, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warsaw 2013, LEX/el.

6 See: Z. Jara [in:] Z. Jara (ed.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2020, Legalis/el.

7 See: A. Kidyba, *Komentarz aktualizowany do art. 1-300 Kodeksu spółek handlowych*, Warsaw 2021, LEX/el.

8 See: R. Pabis [in:] Z. Jara (ed.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2020, Legalis/el.

9 J. Frąckowiak [in:] A. Kidyba, *Komentarz aktualizowany do art. 1-300 Kodeksu spółek handlowych*, Warsaw 2021, LEX/el.

10 See: A. Wiśniewski [in:] A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom III A. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301-392*, Warsaw 2016, Legalis/el.

III. General remarks concerning control of the acquisition of shares in a Polish company of high importance

Under the Polish law (amended in connection with the COVID-19 pandemic) there are certain restrictions concerning the acquisition of Polish companies by entities from outside the EU, EEA and OECD. Prior notification to the President of the Office for Competition and Customer Protection (the "Office") of an intention to make an investment resulting in the acquisition of significant participation (reaching or exceeding 20% or 40% of the voting rights/capital etc.) or dominance (reaching or exceeding 50% of the voting rights/capital etc.), towards an entity subject to protection.

The protected entities are entrepreneurs with registered offices in Poland, whose revenues from sales and services exceeded the equivalent of EUR 10 million in the territory of Poland (in any of the 2 financial years preceding the notification) and who additionally meet one of the following conditions: operate in one of the key industries (inter alia: the production of medicinal product and other pharmaceutical products), are a public company, possess property belonging to the so-called critical infrastructure, provide services related to software (indicated in detail in the relevant Act).

Protected investments made without a notification or in spite of an objection issued by the Office are sanctioned with the penalty of invalidity; violations may also be punished with a fine of up to PLN 50,000,000 or imprisonment from 6 months to 5 years. Notably, the Office may initiate ex officio investigations (within 5 years of the transaction) into a transaction by an entity (with registered seat on the territory of the EU, EEA or OECD for more than 2 years), if there are some indications of abuse or circumvention, including in particular not carrying out business activities on its own behalf other than those connected with the acquisition of a significant participation or dominance as well as not having permanent establishment, office or personnel in the territory of the EU, EEA or OECD.

In practice ex officio investigations, aims to protect against illegal practices of creating or acquiring companies in order only to circumvent the provisions on the acquisition of protected Polish companies.

IV. Transformation of public limited company into limited liability company – general remarks

The transformation of public limited company into limited liability company shall require drawing up a transformation plan by a management board in a written form, adopting a resolution on transformation of a company, appointing members of authorities of the transformed company and registering the transformed company and striking off the register the company under transformation¹¹. The transformation also require that shareholders representing at least one-half of the share capital adopted a resolution on transforming the company by a majority of three-fourths of votes unless the statutes provide for more stringent conditions, the company under transformation has its financial statements approved at least for the last two financial years (if a company under transformation has conducted its activity for a period less than two years, the financial

¹¹ See: J. Bartczak, *Wybrane zagadnienia dotyczące przesłanek połączenia spółek kapitałowych przez przejęcie*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 8, 2005, s. 26-27; D. Opalska, *Uchwała łączeniowa w spółkach kapitałowych - wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 12, 2011, s. 23-24.

statements shall cover the entire period of the company's activity which is not covered in the annual financial statements), the share capital of public limited company under transformation has been fully paid up, the share capital of the transformed company will not be lower than the share capital of the company under transformation¹².

Moreover, it is obligatory to notify shareholders of the intent to adopt a resolution on transforming the company¹³. First notification shall take place no later than one month before the planned date of adoption of such resolution and the second at an interval of no less than two weeks from the date of the first notification. The company under transformation shall become the transformed company upon the registration of the latter (so-called transformation date)¹⁴. Concurrently, the registry court shall, ex officio, strike the company under transformation off the register. The transformed company shall enjoy all the rights and have all the obligations of the company under transformation and shall, in particular, retain any and all permits, licenses and reliefs granted to the company before transformation unless the law or the decision on granting the permit, license or relief provides otherwise. In principle, holders of convertible bonds, senior bonds, or other bonds giving the right to performances in-kind in a public limited company under transformation shall have rights in a limited liability company at least equivalent to the rights which they enjoyed hitherto. Usually the transformation process shall take at least two months¹⁵.

V. Merger of a limited liability company by a public limited company under the Polish law – required documents

First and foremost, a merger of a limited liability company by a public limited company under the Polish law requires a written agreement between the merging companies. Creating a merger plan containing at least the type, business name and registered office of each merging company and the manner of merger, the ratio of the shares to be exchanged in the company being acquired for shares in the acquiring company as well as the amount of any additional payments, the terms relating to the allotment of shares in the acquiring company, the date from which the aforementioned shares shall entitle their holders to participate in profits of the acquiring company, the rights conferred by the acquiring company upon the shareholders or persons having special rights in the company being acquired as well as any special benefits granted to the members of the merging companies' authorities or other persons participating in the merger if such benefits were granted¹⁶. Under the Polish law, the following documents shall be attached to the merger plan: draft resolutions on the merger of the companies, draft amendments to the statutes of the acquiring company, a document setting forth the value of the assets and liabilities of the company being acquired, as at a specific date in the month preceding the filing of the request for announce-

12 See: R. Kwaśnicki, *Faza menedżerska łączenia spółek kapitałowych*, „Radea Prawny” nr 1, 2003, s. 38.

13 See: M. Dumkiewicz, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2020, LEX/el.

14 See: A. Kidyba, *Komentarz aktualizowany do art. 1-300 Kodeksu spółek handlowych*, Warsaw 2021, LEX/el.

15 See: B. Woźniak [in:] M. Koźuchowski, M. Michalski (eds), *Kodeks spółek handlowych. Łączenie, podział i przekształcanie spółek. Komentarz*, Warsaw 2018, LEX/el.

16 See: B. Woźniak [in:] M. Koźuchowski, M. Michalski (eds), *Kodeks spółek handlowych. Łączenie, podział i przekształcanie spółek. Komentarz*, Warsaw 2018, LEX/el.

ment of the merger plan, a statement containing information on the company's status disclosed in its accounts, drawn up for the purpose of merger as at the date referred above, with the use of the same methods and the same layout as the last annual balance sheet¹⁷. It is furthermore required to file the merger plan with the registry court competent for the merging companies and to announce the merger plan no later than one month prior to the date of the general shareholders' meeting at which the merger resolution is to be adopted¹⁸. Importantly, if all shareholders of the merging companies expressed their consent there is no need to prepare a written report specifying reasons for the merger and setting out the legal and economic grounds therefor, management boards of each of the merging companies are not obliged to inform management boards of remaining companies of any material changes to the assets and liabilities that occurred between the date of the merger plan and the merger resolution adoption date as well as there is no need to obtain an expert opinion concerning the merger plan. Management boards of merging companies shall notify the shareholders twice of the intention to merge with another company. The first notification shall be made not later than one month prior to the date planned for adopting the merger resolution, and the second at an interval of no less than two weeks from the date of the first notification. Merger of companies shall require a resolution of the shareholders' meeting or the general meeting of each of the merging companies, adopted by a majority of three-fourths of votes representing at least one-half of the share capital unless the articles of association or the statutes of the company provide for more stringent requirements. Such resolution shall contain both the consent to the merger plan and any proposed amendments to the statutes of the acquiring company and shall be recorded in the minutes taken by a notary. Management boards of each of both merging companies shall file the resolution on merger of the company with the registry court so that an entry regarding such resolution can be made in the register. In practice, the above-described merger shall take up to approx. 6 months.

VI. Winding-up and liquidation of a limited liability company under the Polish law

In principle, winding-up and liquidation of a limited liability company under the Polish law requires adoption of a resolution of shareholders on winding-up of the company, confirmed in minutes drawn up by a notary¹⁹. Basically, liquidation shall be opened on the date on when shareholders adopt a resolution on winding-up of the company. Throughout liquidation, the company shall retain its legal personality²⁰. During liquidation, neither the distribution of profit, even if partial, nor any distribution of assets may be made to shareholders prior to repayment of all liabilities of the company. Under the Polish law, members of the management board shall be the liquidators of the company unless the articles of association or a resolution of shareholders provide otherwise²¹. The opening of

17 See: A. Kidyba, *Komentarz aktualizowany do art. 1-300 Kodeksu spółek handlowych*, Warsaw 2021, LEX/el.

18 See: M. Rodzyński, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, wyd. VII, Warsaw 2018, LEX/el.

19 See: A. Nowacki, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Tom II. Komentarz. Art. 227-300 KSH*, Warsaw 2021, Legalis/el.

20 See: J. Strzępka, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2015, Legalis/el.

21 See: S. Sołtysiński, *Kodeks spółek handlowych. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz do artykułów*

liquidation, full names of the liquidators, their addresses, the manner of representation of the company by the liquidators, and any changes in the above respect shall be notified to the registry court. Liquidators shall announce the winding-up of the company and the opening of liquidation, calling upon the creditors to report their claims within three months of the date of the announcement²². Furthermore, it shall be underscored that liquidators shall draw up a balance sheet as at the date of opening the liquidation, which shall be submitted by the liquidators to the shareholders' meeting for approval. In principle, liquidators shall undertake only the so-called liquidation actions, i.e. they shall close the current business of the company, collect receivables, fulfil obligations and liquidate the company's assets²³. New business may be undertaken only when this is necessary in order to close the current business. Amounts required in order to satisfy or secure creditors known to the company who have failed to report their claims or whose receivables are not due and payable or are disputable shall be placed in court deposit. Notably, assets remaining after satisfying or securing the creditors shall be distributed among shareholders no sooner than six months after the announcement of the opening of liquidation and calling upon the creditors. Upon approval by the shareholders' meeting of the financial statements as at the date preceding the distribution among the shareholders of assets remaining after satisfying or securing the creditors (so-called liquidation statements) and upon completion of liquidation, the liquidators shall announce such statements at the company's registered office and file them with the registry court together with an application for striking the company off the register. Lastly, it shall be noted that the company shall be wound-up upon completion of its liquidation and striking off the register.

BIBLIOGRAPHY

1. A. Kidyba, *Komentarz aktualizowany do art. 1-300 Kodeksu spółek handlowych*, Warsaw 2021, LEX/el.
2. K. Osajda, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością: stuletnia perspektywa*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 5, 2019.
3. M. Dumkiewicz, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2020, LEX/el.
4. Z. Jara (ed.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2020, Legalis/el.
5. A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom III A. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301-392*, Warsaw 2016, Legalis/el.
6. J. Bartczak, *Wybrane zagadnienia dotyczące przesłanek połączenia spółek kapitalowych przez przejęcie*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 8, 2005.
7. D. Opalska, *Uchwała łączeniowa w spółkach kapitalowych - wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 12, 2011.
8. R. Kwaśnicki, *Faza menedżerska łączenia spółek kapitalowych*, „Radca Prawny” nr 1, 2003.
9. M. Koźuchowski, M. Michalski (eds), *Kodeks spółek handlowych. Łączenie, podział i przekształcanie spółek. Komentarz*, Warsaw 2018, LEX/el.
10. A. Nowacki, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Tom II. Komentarz. Art. 227-300 KSH*, Warsaw 2021, Legalis/el.
11. J. Strzépka, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warsaw 2015, Legalis/el.
12. Act of September 15, 2000, Code of Commercial Companies (Journal of Laws of 2020, item 1526 as amended).
13. A. Kidyba, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warsaw 2013, LEX/el.
14. M. Tarska, *Współczesne problemy regulacji spółki z o.o.*, „Przegląd Prawa Handlowego” nr 2, 2020.

151-300. Tom II, Warsaw 2014, Legalis/el.

22 A. Kidyba, *Komentarz aktualizowany do art. 1-300 Kodeksu spółek handlowych*, Warsaw 2021, LEX/el.

23 M. Rodzynkiewicz, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz, wyd. VII*, Warsaw 2018, LEX/el.

THE SPECIFICS OF THE M-HEALTH MARKET

Wrukowska Daria

*doktorantka Uniwersytetu Szczecińskiego, Wydziału Ekonomii,
Finansów i Zarządzania
dariawrukowska@gmail.com*

Over the years, the features and functions of new information and communications technologies have changed the form of everyday behaviours, expectations and customs. The rapid development of mobile services has contributed to the quick development of the market for devices enabling wireless communication. The growing appetite for increasingly faster transfer speed and better quality of transmitted content accompanying this phenomenon requires high bandwidth. The basic elements of ICT tools are devices enabling access to the internet. Current technological progress has enabled the miniaturisation of equipment, which allows devices such as laptops, tablets, smartphones and smartwatches to perform increasingly more-complex tasks. The mobility distinctive to all these devices has been used along with the development of satellite and mobile telephony during the creation of mobile phones and smartphones, where a wireless local area network (Wi-Fi) is used that allows free choice of the place and time of using ICT.

The use of portable devices seems to be an indispensable element of human life in areas such as m-health. More and more often it is also stated that information and communication technologies are necessary in the act of consumption, understood as satisfying human needs as a result of consuming material goods and services [4, p. 21].

The development of information and communication technologies (ICT) is a global trend in which mHealth is changing the healthcare system in many countries. By creating transparent mobile applications in the field of health, enterprises are thus opening up to the needs of the elderly, the number of which will increase unprecedentedly in the coming years. MHealth applications are the advent of new methods of prevention through which health is controlled. Together with the health assessment, the user receives tips thanks to which he knows how to take better care of himself. M-health can be perceived as an element of the life of the elderly, which acts as a motivator, for example, to increase physical effort in the field of health prevention.

More and more often, processes and technological tools are developed and implemented to maintain healthy lifestyle patterns or to prevent disease by controlling risk factors. An example of such tools are health applications for mobile devices, the purpose of which is to support healthy lifestyle practices, such as daily physical activity. Mobile applications in the area of health (m-health) are part of e-health, which covers many applications of information technology in health care. According to the WHO (World Health Organization) definition, e-health (e-health) is the combined use of information and communication technologies (digital data is transmitted, collected and retrieved electronically) in the health sector for clinical, educational and administrative purposes, both locally and at a distance [5, pp. 451-455].

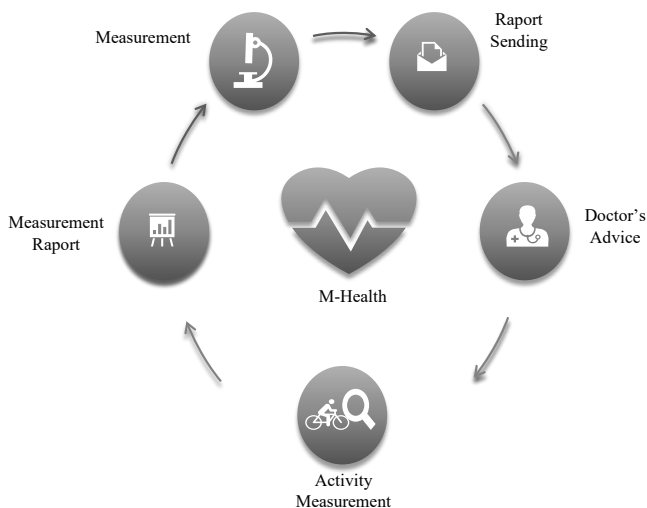
On the other hand, the mHealth market concerns mobile health, which

functions thanks to mobile devices such as smartphones, tablets or other wireless devices. Hence, mHealth refers to the use of mobile communication technology to access health services and information [2, p. 177]. The adopted lifestyle affects the quality of aging societies. Realized values, attitudes that are not always a model of behavior, as well as food and physical activity affect people's health. The increasing incidence of chronic diseases is a serious problem for public health. Public health research has developed health interventions to prevent obesity, smoking and alcohol consumption, and to treat chronic diseases

in patients [3, pp. 20-26]. The technology industry ignores the problem of an aging society less and less. The services provided in the area of mHealth mostly focus on improving the monitoring of the patient's health. Mobile devices are gaining an advantage over conventional methods in aspects such as monitoring, which can be continuous and not necessarily in a hospital setting, which has a significant impact on cost reduction. As a result, it is more likely that disorders and health problems will be identified in a shorter period of time, which may prevent the achievement of a critical state of health. The medical service is able to assess patient compliance faster and more easily.

Figure 7 shows the basic flow of medical information in a mobile application. It is worth noting that all recorded results and reports are saved in the application, which means they can be viewed at any time for the purposes of comparison and compilation of test results.

Figure 1. Flow of medical information in a sample m-health mobile application

Source: Own study based on: National Institute of Telecommunications – National Research Institute, Warsaw, 2016.

The transformational leap of mobile technologies related to the launch of the first intelligent phone had a significant impact on the evolution of m-health. It enabled the inevitable combination of many technologies into one, in the form of a mobile device – a smartphone. Smartphone applications related to m-health and other sets of mobile devices belonging to them, such as smart watches and monitors, are becoming increasingly linked with different wearable sensors and the Internet of Things (IoT)¹ in various medical applications. With each passing day, they become more ubiquitous and more willingly used in healthcare. Mobile cardiovascular monitors, which are clinically approved, are used to observe and diagnose heart disease. Others, targeted at diabetes, are used to monitor and manage blood glucose levels and proper insulin dosage. These applications are increasingly replacing old patient data files kept in paper records. Progress in diagnosing, collecting and storing data sets generated from mobile devices is used by the medical community on a daily basis. Thanks to high-quality imaging, video streaming, e-mail and internet access, the functionality of smartphones allows users to control extensive functions at the swipe of a finger. By flicking a finger, they receive current information on world events, do online banking and shopping and, above all, take care of their health.

Technological progress enables the use of increasingly smaller medical devices that have extensive functions. An ECG test is possible via a smartphone and Personal Digital Assistant (PDA) [7, pp. 98-101.] The widespread availability of sensors that measure heart rate built into smartphones creates a multidisciplinary approach to the development of m-health. The combination of the world of technology and medicine opens the door to new innovative solutions, thanks to which mobile health applications will revolutionise many existing limitations and significantly impact everyday life. Health-related mobile applications are available on the major Apple iOS and Android Google platforms. The arrival of smartphones based on healthcare applications solves key problems, such as reducing the cost of healthcare. The direction of such treatment is particularly justified in the US, because in this country, standard healthcare services are very expensive [6, pp. 155-167]. In the United States in Arizona in 2014, the “Care Beyond Walls and Wires” programme was implemented; its goal was to measure body weight, blood pressure and the level of activity of a patient suffering from heart failure. Daily observation of the patient by healthcare professionals enabled the sending of advice on nutrition and treatment without direct contact with the patient. It was found that over six months in a group of 50 patients under observation, there was a reduction in the average number of hospitalisations from 3.3 to 1.8. Days spent in the hospital decreased to 5 from 14, and thus reduced the cost of hospital stays from USD 136,000 to USD 44,000. However, China implemented the “Wireless Heart Health” programme, which remotely controlled and monitored the circulation of a group of patients from agricultural provinces with difficult access to healthcare. Thanks to the electrocardiographic sensors built into smartphones that send ECG data to hospitals and clinics, medical staff have constant access to electronic patient records ensuring quick feedback on

¹ The essence of the Internet of Things (IoT, often described as the “Internet of the Future”) lies not only in the devices themselves, but in their potential - the sending and collecting of data. When thinking about IoT, one considers how smart objects are able to use data to improve people’s lives. If we manage to master Big Data generated by smart devices, IoT will become one of the main building blocks of our era. <https://www.forbes.pl/technologie/czym-jest-internet-rzeczy> (accessed: 10.05.2021)

their health [8, pp. 10-13]. On the other hand, in Europe, the European Commission co-finances the “MobiHealth” project, which through the MobiHealth BAN monitoring system diagnoses the health of patients who are not in a medical facility using the UMTS and GPRS bands, which allows the examined person to freely carry out their daily activities. The programme brings together 14 partners from five European Union Member States. Hospitals and medical service providers, universities, mobile network operators and mobile application providers were invited to join the programme [1, p.17]. Other interesting m-health solutions include:

- Electronic Skin – a sensor worn on the wrist used, among others, in people with Parkinson’s disease or epilepsy. The sensor detects muscle movement and epileptic seizures, and releases a medication, which is found in a container under the skin,
- HealthPatch – a biometric sensor placed on the chest, whose aim is to constantly measure the work of the heart, temperature and breathing,
- Proteus – a sensor that allows one to detect if a patient has taken their medication in a timely manner, and monitors basic vital functions,
- TempTraq24 – a sensor that allows 24/7 monitoring of body temperature in children and infants, and sends this information to parents.

Given their extensive functions, the capacity of future mobile healthcare systems may manage large amounts of data in an incomplete and unsuccessful manner. Proper data flow management remains one of the key challenges in the development of more-intelligent and more-personalised m-health delivery systems in the doctor-patient field. At present, data science includes structured and unstructured information on a wide spectrum of human health, which leaves concerns and exposes issues related to privacy issues and data extraction security.

M-health datasets are generally divided into two types [Murthy S. C., accessed: 19.05.2021]):

1. Structured data – refers to data that have a defined length and format, for example, numbers or dates, and are generated by sources such as computers, mobile phones, sensors, blogs, etc. This type of data represents a minority (generally approximately 20% of all generated data). Examples of structured health-related data include data obtained from EPRs, EHRs, home monitoring and treatment data, prescriptions, etc.

2. Unstructured data – this is data that do not follow a specific format for large datasets and represent most of the data generated from various sources, such as general data from social media, mobile data, as well as video and online content. Examples of unstructured health-related data include public health in social media, clinical notes, medication records and instructions.

From an ICT point of view, there exists a debate on the importance and impact of large datasets on healthcare. This is important for m-health, particularly with the upcoming introduction of the fifth generation mobile system (5G) and the Internet of Things (IoT) after 2020 [M-health 2.0, accessed: 10.05.2021]]. The new concept of m-health will be supported by a catalyst for sources of “big m-health 2.0 data” generated from various future health ecosystems after 2020. The new perspective on large datasets will eventually create new opportunities and challenges related to the market and modern technology in the field of

m-health. It will be a type of generated data characterised by huge amounts of data from areas such as smart health applications, quantitative data, patient-centred mobile data (m-PGD) and data from social media or mobile applications for medical imaging, and video streaming diagnostics. Generating big data on m-health will also be possible by sharing information based on personalised systems (5G) and IoT.

BIBLIOGRAPHY

1. Al Ameen M., Liu J., Kwak K. *Security and Privacy Issues in Wireless Sensor Networks*, 2012.
2. Agarwal S., LeFevre A. E., Lee J., Engle K. L., Mehl G., Sinha C., C., et al. *Guidelines for reporting of health interventions using mobile phones: Mobile health (mHealth) evidence reporting and assessment (mERA) checklist*. BMJ, 2016.
3. Burke, M. A. Styn, S. M. Sereika, M. B. Conroy, L. Ye, K. Glanz, K., et al., *Using mHealth technology to enhance self-monitoring for weight loss: A randomized trial*. American Journal of Preventive Medicine, 43, 2012.
4. Bywalec Cz., *Gospodarstwo domowe. Ekonomia, finanse, konsumpcja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2017.
5. Carrasquero S., Monteiro M.H., E-Health Strategic planning: Defining the E-Health Services' Portfolio. W: Cruz- -Cunha M.M., Tavares A.J., Simoes R. (eds), *Handbook of Research on Developments in E-Health and Telemedicine: Technological and Social Perspectives*. IGI Global 2010; pp. 451–475.
6. Kun L. G., Telehealth and the global health network in the 21st century. From homecare to public health informatics. *Comput Methods Programs Biomed* 64(3), 2001, pp. 155-167
7. Kwon S., Lee J., Chung G. S., Park K. S., Validation of heart rate extraction through an iPhone accelerometer. Paper presented at the Engineering in Medicine and Biology Society, EMBC, 2011.
8. Xiaohui Y., Han H., W. Du Jiadong, Liurong L. C., Xueli Z., Haihua L., *mHealth in China and the United States*, 2014.

Internet sources

1. Murthy S. C., Blackstone E. H., *Badania w oparciu o duże zbiory danych*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jtcvs.2015.11.016> (accessed: 19.05.2021).
2. M-health 2.0 - przyszłość mobilnego zdrowia od 5G i IOT perspektywy, *Int. J. of Sensor Network Data Commun.* 5 (Supl. 2), 2016, <http://dx.doi.org/10.4172/2090-4886.C1.006>, (accessed: 10.05.2021)
3. <https://www.forbes.pl/technologie/czym-jest-internet-rzeczy> (accessed: 19.05.2021)

List of figures

1. Flow of medical information in a sample m-health mobile application

THE CAUSES OF THE STRIKES OF 1956, 1970 AND 1976 - A COMPARATIVE ANALYSIS

Zubrzycka Sylwia
Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej (UMCS) w Lublinie

Introduction

No one has previously made a comparative analysis of the strikes of 1956, 1970 and 1976. Although in the publications so far, there have been small comparisons of the strikes, they concerned the earlier ones. The memory of the strikes was fought by the communist authorities. Were it not for the written accounts and publications in the West, as well as the preserved documents, knowledge about these strikes would be negligible. In the 1990s, more in-depth research began, culminating in monographs and collective works. Currently, on each anniversary of the strikes, ceremonies are organized in the cities where the strikes took place, and the memory of the victims of the communist system is cultivated. It should not be forgotten that without the strikes of 1956, 1970, 1976, there would be no strike in 1980, the creation of «Solidarity» and, perhaps, a free Poland.

I first came across the issues of strikes before 1980 when I watched the reconstruction of the strikes in Radom in 2006 on television. It was surprising for me, because before that I had only dealt with the subject of the strikes of 1980. Also in the primary school I attended, there was no mention of the strikes before 1980. My next contact with this subject was in high school, but also in I was insufficiently provided with information, because the Polish People's Republic era in schools is carried out at the end of education with accelerated program implementation. I only learned about the general causes and effects of the 1956 and 1970 strikes, but nothing was mentioned about the 1976 strikes. While browsing the institute library, I found a lot of materials about the strikes of 1956, 1970 and 1976.

Each strike has a different underlying cause that led to the decision to protest. Therefore, it is necessary to reconsider the similarities and differences in the causes of individual strikes analyzed in this paper.

Comparative analysis of economic causes

The study of common causes undoubtedly shows us the poor management of the economy in general and the constant revision of plans. First, poor investment planning in the country led to the neglect of Wielkopolska as a region, where instead of building jobs, they were liquidated especially in the private sector, treated by the state as a hostile element. Economic policy led to migration from villages and towns to cities, which resulted in intra-regional disproportion. And finally, the gradual liquidation of the private food sector, which resulted in shortages on the food market and was later associated with problems with the supply of the food market, caused by underinvestment in this market and favoring the heavy sector throughout the Polish People's Republic. Therefore, another common feature is the evolution of the causes in the following years of the Polish People's Republic¹.

¹ S. Jankowiak, Sytuacja społeczno-polityczna w Wielkopolsce w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych na tle sytuacji w kraju [w:] Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – Przebieg – Konsekwencje, Pod red. K. Białeckiego i S. Jankowiaka,

Another common economic trait is undoubtedly the influence of the international situation. As is known, Poland, as a country in Eastern Europe, was under the economic influence of the USSR. In 1949, the Council for Mutual Economic Assistance was established to coordinate the exchange of raw materials between countries. As long as the USSR had no problems with supplying its own market with raw materials, it shared with other countries of the community, demanding their raw materials in return. From Poland, among others, sulfur and coal. Sometimes this cooperation was not successful mainly due to the fault of the USSR, which demanded more and more raw materials while not meeting its own obligations. Another issue that influenced the strikes was the military intervention in Czechoslovakia in 1968, aid to Vietnam, or the economic recession in Western countries caused by the fuel embargo on the part of Arab countries, which resulted in higher costs of transporting goods and burdening the budget with additional costs. These are common features of economic causes².

The differences in economic causes should be seen in a specific time situation. In 1956, there is still a phase of transition from a free market economy to a centrally managed economy, and in the case of 1970 and 1976, we are dealing with a planned economy. Earlier, we have shown destructive actions aimed at the private sector, incl. collectivization, taxation of private enterprises. The economy is in a phase of transformation and therefore it is a new experience for society, and the reason may be comparisons by the society of ancient times, where you were allowed to have a large farm or your own prosperous plant, or always available in stores, with times then, where we have land taken from rich peasants, liquidation of our own enterprises and shortages in supplying shops³.

The reasons for the strikes of 1970 and 1976 differ from that of 1956 in that we already have a completely centrally planned economy, where the public is already aware of its existence under these conditions. And then the differences between 1970 and 1976 result from the economic situation under the conditions of such an economy.

The strikes in 1970 were caused, among others, by very low economic development in the times of Władysław Gomułka due to the lack of modernization of existing enterprises, low wages with the prospect of freezing wage increases with further increases in food prices. Very low economic development caused by underinvestment and too late realization of the need for modernization, as well as the lack of development of the food sector, led to the deteriorating financial situation of society, which demanded to improve its lot⁴.

Meanwhile, the strikes of 1976 were caused by the defense of the already good financial situation of society, threatened by huge increases in food prices. As a result of Poland's indebtedness with loans and bad money management, a

Poznań 2007, s. 13- 15; S. Jankowiak, Wielkopolska w okresie stalinizmu (1948 – 1956) , Poznań 1995 , s. 87 – 108; B. Danowska, Grudzień 1970 roku na wybrzeżu gdańskim, Pelplin 2000 s. 20; A. Głowacki, Kryzys polityczny 1970 roku, Warszawa 1990, s. 18-19 ; J. Eisler, Grudzień 1970, Warszawa 2000, s. 37.

2 B. Danowska, op. cit., s. 19-20 ,23 ,32-34; P. Sasanka, Czerwiec 1976. Geneza. Przebieg. Konsekwencje ,Warszawa 2006, s.54-55.

3 Ocena sytuacji dokonana na posiedzeniu Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu w dniu 3 lipca 1956 r. [w:] Poznański Czerwiec 1956, Pod red. J. Maciejewskiego i Z. Trojanowiczowej , Poznań 2006 , s.400 – 402; S. Jankowiak, Sytuacja..., op. cit., s. 16 ; E. Makowski, Poznański Czerwiec 1956 - pierwszy bunt społeczeństwa w PRL , Poznań 2001, s. 25 – 26; A. Głowacki, op. cit., s. 18-19 ; J. Eisler, op. cit., s. 37.

4 A. Głowacki, op. cit., s. 46-67; J. Eisler, op. cit., s.30-34; P. Machcewicz, Władysław Gomułka, Warszawa 1995, s.56-57.

different way was sought not only by taking out more loans needed to pay off the old ones. And this is how the increase, resulting from the economic problems of the state, was to be. The public was content with the availability of goods that they once could only dream of and did not want to «tighten their belts»⁵.

Other differences in economic causes are the matters of local communities, such as, for example, in the case of Poznań, the loss of central funding, or in the case of the coast, unfavorable contracts for the repair of ships and the problem of the distribution of bonuses in plants⁶.

Comparative analysis of political causes

After analyzing the political causes influencing the strikes in 1956, 1970 and 1976, it can be concluded that the common feature of these causes is the party's persistent deception of society, hostile policy towards the Catholic Church and internal struggle.

The Polish United Workers' Party played the most important political role during the Polish People's Republic. The first symptoms of deceiving the society appeared after the rigged people's referendum and the elections in 1947. It was known that the communists were not popular in the post-war reality, and were even feared due to the policy pursued in the USSR, hence they rigged the elections and secured a monopoly on power and control over the rest of the parties. Another manifestation of deception against society was the implementation of the promises of the agrarian reform to grant land to the peasants. No wonder people felt cheated because they had just obtained land, and the state is already pushing for the creation of production cooperatives and the transformation of farms into state farms. Another lie was the disappointment and disappointment after the promises to democratize public life, in particular after the strikes of 1956 and 1970. Of course, the promises were carried out at the beginning, but over time, due to the far-reaching changes and the emergence of new postulates, the party withdrew from the policy of democratization⁷.

Another common cause is the policy towards the Catholic Church. The Catholic Church as an institution was one of the few organizations independent of the authorities. As a result, the authorities, in view of the inability to control him, started a fight with him, starting with the announcement of a concordat with the Holy See, then with the secret liquidation of priests, the arrest of Cardinal Stefan Wyszyński, the problem with land in the recovered lands, the arrest of a copy of the painting of Our Lady of Częstochowa and problems with the construction of new churches. This fight was visible from both sides. Priests repeatedly preached anti-state sermons, which gave rise to a negative opinion about power in society. There were promises of improvement and reaching a compromise in difficult matters, but as the changing power established its position, it

5 P. Sasanka, PZPR i mechanizm przygotowywania podwyżki cen w 1976 roku, [w:] Czerwiec 1976. Spory i refleksje po 25 latach, Pod red. P. Sasanki i R. Spałka, Warszawa 2003, s. 20-21; P. Sasanka, Czerwiec..., op. cit., s. 47-50.

6 A. Głowacki, op. cit., s. 27-28; M.J. Potograbski, Powstanie Poznańskie 1956 roku. Wspomnienia rodzin o zabytkach. Niektóre relacje manifestacji, walki i obrony, Poznań 1997, s. 17; T. Rochatka, Poznańskie zakłady pracy w planie sześćdziesięciu i w pierwszej połowie 1956 roku, [w:] Poznański Czerwiec 1956, Pod red. S. Jankowiaka i A. Rogulskiej, Warszawa 2002, s. 21.

7 J. Karwat, J. Tischler, 1956. Poznań. Budapeszt, Poznań 2006, s. 10; J. Eisler, op. cit., s. 34; D. Morgan, Konflikt pamięci. Narracje Radomskiego Czerwca 1976, Warszawa 2004, s. 19; P. Sasanka, Czerwiec..., op. cit., s. 68; 130-132; R. Spalek, „Wstyd nam za tych z Radomia i Ursusa!” - kampania propagandowa latem 1976, [w:] Czerwiec 1976. Spory i refleksje po 25 latach, Pod red. P. Sasanki i R. Spałka, Warszawa 2003, s. 66-67.

gradually backed off from promises⁸.

The differences in political causes arise from the way in which power is exercised. The undertaking met in Poznań, and intensive public surveillance activities were carried out by the security apparatus. The institution that is evil by the people, the hating authority in the service, radically limiting the services that the service, so that the interference in public life was less visible. During the creation, in 1970 in 1976, the object of people discouragement, the attitude of the Civic Militia, which had not been forgotten to pacify the 1968 protests. The militia was respected by the American, and the people were hostile to the UB⁹.

Other difference of causes are local political reasons. In the case of Poznań, the poor rooting of the communist system in Wielkopolska, or the clash in Provincial committees of young secretaries with the commanders of MO and their different visions, as it was in Radom¹⁰.

Comparative analysis of social causes

Social causes of strikes are the most important reasons that have the greatest impact on the emergence of strikes, as they directly affect the entire society. A characteristic feature of this group is the occurrence of direct causes that have a decisive influence on the decision to strike. Such reasons were the failure to meet the demands of the workers in Poznań regarding the organization of work and the change in retail prices of products, in particular foodstuffs. The latter applies to the strikes of 1970 and 1976. The similarity in direct causes is shown, inter alia, in the demand for a wage increase, which appeared in Poznań and Gdańsk, and in the demand for the withdrawal of the retail price increase, which was important during the strikes in December 1970 and June 1976¹¹.

Another common social cause was the growing political awareness of the society caused by the better education of citizens. And it was caused by migration from the countryside to the cities and the related social advancement. Before the mass migration, the peasant did not have to go to the city and work, he was satisfied with his own farm and the prospect that the offspring would take care of the estate. Migration was, in a way, forced by collectivization and the disappearance of private trade. The peasant, migrating to the city, was promoted to a worker, who soon felt the need to provide his offspring with a better life in the form of higher education. As you know, it was the intelligentsia who contributed to the socio-political activation of other classes¹².

Undoubtedly, the next common cause of the social strikes was the housing problem faced by all of Poland. In all the cities where the strikes took place, the family settlement rate per apartment was higher than the national average. In Poznań, the reason for this was the migration of people from the countryside to the cities, insufficiently developed construction after the war, as well as in Coastland Radom, but here there was an additional problem of the emerging post-war

8 A. Czubiński, Od „Października” do „Sierpnia”. Ewolucja polityki wewnętrznej Polski w latach 1956-1980 [w:] Grudzień 1970r. Geneza Sierpnia 1980r., Pod red. K. Kozłowskiego, Szczecin 2000 ,s.12-13; B. Danowska, s. 66-69; J. Eisler, s. 342-345.

9 E. Makowski, op. cit., s. 14 , 16-19,66-76; A. Czubiński, op. cit.,s.15-16.

10 E. Makowski , op. cit., s. 20; D. Morgan, Konflikt pamięci. Narracje Radomskiego Czerwca 1976, Warszawa 2004 , s. 24-25.

11 M.J. Potograbski, op. cit., s. 19-21; J. Eisler,op. cit., s.181-183.

12 D. Morgan, op. cit., s. 55; P. Sasanka, Czerwiec..., op. cit., s. 80-84, 108-122; A. Głowacki, op. cit., s. 26-27.

boom. Children born after the war came from the so-called baby boomers and in the 1970s they reached the age of majority, and therefore planned to start their own families, and the waiting for their own apartment also frustrated people, as this period reached over 10 years¹³.

The next cause of the strikes was the issue of health and safety. In Poznań, plants did not meet the standards as far as work spaces are concerned. In Gdańsk, there was a problem with protective clothing, welding masks and, similarly to Radom, contact with substances that endanger health. Thus, the working conditions in all three cases had a bearing on the decision to go on strike¹⁴.

And the last common cause that has a strong connection with, inter alia, with underinvestment in the food sector, there were shortages in the supply of stores. The genesis of this problem lies in the collectivization of the countryside and the centralization of the economy. Previously, the privately owned plants delivered the necessary amount of goods to the stores and there were no problems with the supply. Now, the distribution was dealt with by the state, which did not take into account the consumer needs of the society, just a certain amount of goods was delivered to the stores and after stocks were exhausted in the stores, one had to wait for the next delivery from the so-called allocations¹⁵.

Differences in social causes result from the problems of local communities, including bad policy towards cities where Radom was not renovated after the war, which caused a social disproportion between inhabitants of nineteenth-century tenement houses and inhabitants of modern apartment blocks. On the coast, there was contact with people coming from the west, who compared the standard of living in Western countries with the living conditions in Poland, which frustrated people asking themselves the question «Why can't it be the same with us?» . And Poznań had a problem with the city infrastructure. Thus, the differences in the social causes of individual strikes result from the problems of local communities¹⁶.

Final conclusions

The causes of the strikes are similar in all of these events. It is both economic, political and social. The strikes of 1956, 1970 and 1976 made the authorities realize that they had to take society into account. People protested against disorder, deception, failure to meet basic social needs and, finally, mismanagement of the country. The workers' unrest of those years paved the way for the strike in August 1980, which we often forget, and we should remember that these people fought for the right cause of freedom, the rule of law and the good of the motherland.

In carrying out the above analysis, it can be understood that, in general, all these events show a similar causal, chronological and effect character. The only difference is in the details that are individual features of these events. In the

13 J. Karwat, J. Tischler, op. cit., s. 16; J. Eisler, op. cit., s. 39-40; A. Glowacki, op. cit., s. 24-25; B. Danowska, op. cit., s. 60; J. Prokopiak, Radomski czerwiec ' 76. Wspomnienia partyjnego sekretarza, Warszawa- Radom 2001, s. 24-25; D. Morgan, op. cit., s. 25-26.

14 A. Glowacki, op. cit., s. 28-29; Ł. Łukaszewicz, Podłoże strajku w Zakładach Przemysłu Metalowego „H. Cegielski” w Poznaniu w 1956 roku [w:] Poznański Czerwiec 1956. Pod red. J. Maciejewskiego i Z. Trojanowiczowej, Poznań 2006, s. 50 – 51; T. Rochatka, op. cit., s. 25; D. Morgan, op. cit., s. 26.

15 Ocena sytuacji..., op. cit., s. 400 – 402; S. Jankowiak, Sytuacja... op. cit., s. 16; E. Makowski, op. cit., s. 25 – 26; A. Glowacki, op. cit., s. 18-19; J. Eisler, op. cit., s. 37.

16 A. Glowacki, op. cit., s. 30-31; D. Morgan, op. cit., s. 25-26; S. Jankowiak, Sytuacja..., op. cit., s. 16 – 17.

analysis performed, it can be understood that the direct causes that influenced the decision to strike were of a social nature, that is, the most relevant to ordinary people. The difference in direct causes is due to different cases. This was undoubtedly due to the political, time and economic situation. In the strike taking place in Poznań, people demanded improvement in labor issues, where they were local in nature, related to the party's bad policy towards the Wielkopolska region, in the case of the December and June strikes of 1976, it was a nationwide cause, i.e. a price increase.

The next conclusion that would bind all strikes was the gradual social advancement of society, which had an impact on the strikes and growing political awareness. After the collectivization of the countryside, there was a mass migration of peasants to the cities in search of a new profession. In the city, the peasant became a worker who realized with time that he had to provide higher education to his descendants, hence we have an increase in the number of people with higher education, which had an impact on the increase of the political awareness of the society.

And another issue that binds all strikes is the issue of the food sector, which was very poorly invested in the times of the Polish People's Republic. After the collectivization of the villages, the production and distribution of food was carried out by the state, which supplied goods to stores by the method of allocating goods. This caused problems with the food supply, which frustrated the public, and the management of pay raises directly triggered strikes in 1970 and 1976.

BIBLIOGRAPHY

- Czerwiec 1976. Radom. Ursus . Plock* , Pod red. P. Sasanki i S. Stepnia , Warszawa 2006 .
Czerwiec 1976. Spory i refleksje po 25 latach , Pod red. P. Sasanki i R. Spalka , Warszawa 2003.
Danowska B. , *Grudzień 1970 roku na wybrzeżu gdańskim*, Pelplin 2000.
Eisler J. , *Grudzień 1970*, Warszawa 2000.
Głowacki A. , *Kryzys polityczny 1970 roku* , Warszawa 1990.
Jankowiak S. , *Wielkopolska w okresie stalinizmu (1948-1956)* , Poznań 1995.
Karwat J. , Tischler J. , *1956. Poznań . Budapeszt*, Poznań 2006.
Machcewicz P. , *Polski rok 1956*, Poznań 1993.
Makowski E. , *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001.
Morgan D. , *Konflikt pamięci. Narracje Radomskiego Czerwca 1976*, Warszawa 2004.
Potograbski M. , *Powstanie Poznańskie 1956 roku. Wspomnienia rodzin o zabitych. Niektóre relacje manifestacji, walk i obrony*, Poznań 1997.
Poznański Czerwiec 1956, Pod red. J. Maciejewskiego i Z. Trojanowiczowa , Poznań 2006.
Poznański Czerwiec. Uwarunkowania-Przebieg-Konsekwencje, Pod red. K. Białeckiego i S. Jankowiaka, Poznań 2007.
Prokopiak J. , *Radomski Czerwiec ‘ 76. Wspomnienia partyjnego sekretarza*. Warszawa – Radom 2001.
Sasanka P. , *Czerwiec 1976 – Geneza. Przebieg. Konsekwencje*, Warszawa 2006.

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu zostały przedstawione przyczyny wybuchu strajków w Polsce w 1956, 1970 oraz 1976 r. Chodzi tutaj o przyczyny polityczne, gospodarcze oraz społeczne. Ponadto autorka dokonuje analizy i porównania tych przyczyn odnośnie powyższych strajków.

Słowa kluczowe: strajk, przyczyny polityczne, przyczyny gospodarcze, przyczyny społeczne

Summary

This study presents the causes of the strikes in Poland in 1956, 1970 and 1976. These are political, economic and social reasons. In addition, the author analyzes and compares these causes in relation to the above strikes.

Keywords: strike, political reasons, economic reasons, social causes

ODBIÓR PUBLIKACJI O EKOLOGII NA PRZYKŁADZIE CHRZEŚCIJAŃSKICH TREŚCI YOUTUBE

mgr lic. Zakrzewski Damian

*doktorant teologii pastoralnej Uniwersytetu Kardynała Stefana
Wyszyńskiego*

Wstęp

Temat ekologii w Kościele katolickim rozgorzał po publikacji encykliki papieża Franciszka w 2015 roku. Laudato si poświęcona jest zagadnieniom związanym z szeroko pojętą ekologią. Dotyczy zarówno podejścia człowieka do przyrody jak i do innych ludzi.

Artykuł ten ma za zadanie przedstawić odbiór treści dotyczących ochrony środowiska przez widzów serwisu YouTube. Z uwagi na ogrom treści przedstawianych w serwisie przedmiotem analizy będą reakcje na publikacje zamieszczone na koncie dominikanie.pl w tymże serwisie.

Dla poznania odpowiedzi na pytanie dotyczące reakcji widzów, przeanalizowane zostaną komentarze umieszczane pod filmami. Kryterium wyboru poszczególnych opinii jest ich popularność pod każdym odcinkiem. Są one oceniane przez innych użytkowników i 5 najpopularniejszych z nich będą przedmiotem analizy na potrzeby tego artykułu.

Szczególnie po publikacji encykliki powstało wiele publikacji przedstawiających temat ekologii z punktu widzenia nauczania Kościoła i teologii. Warto zaznaczyć, że duży wkład w rozwój tej refleksji włożyli poprzednicy papieża Franciszka.[1] Praca ta pomoże otworzyć temat badań związanych z przyjęciem takich treści przez widzów YouTube. Wyniki analizy będą mogły posłużyć do prowadzenia kolejnych prac związanych zarówno w formułowaniu przekazu jak i dalszego badania odbioru nauczania papieża Franciszka przez widzów.

Media

Aktywność medialna Kościoła w temacie ekologii i promocji treści zawartych w encyklice Laudato si jest odpowiedzią na apel papieża Franciszka. Pisze on w encyklice, że media powinny służyć drugiemu człowiekowi i być wykorzystywane do rozwoju kulturalnego ludzkości, co rozumie poprzez wzrost świadomości ekologicznej. Papież pisze, że do społecznych skutków przemian globalnych „dołącza dynamika mediów i świata cyfrowego, gdy staje się wszechobecna, nie sprzyjając rozwojowi zdolności do mądrego życia, głębokiego myślenia, wielkodusznego miłowania. Wielkim mędrcom przeszłości groziłoby w tym kontekście, że będą świadkami, jak ich mądrość jest przytłumiana pośród rozpraszającego zgiełku informacyjnego. Konieczny jest wysiłek, aby środki te stały się bodźcem do nowego rozwoju kulturalnego ludzkości, a nie degradacją jej najgłębszego bogactwa. Prawdziwej mądrości, owocu refleksji, dialogu i wielkodusznego spotkania między ludźmi, nie osiąga się jedynie na drodze gromadzenia danych, prowadzącego do przesytu i zamętu w swego rodzaju skażeniu umysłowym. Równocześnie istnieje tendencja do zastąpienia realnych relacji z innymi, ze wszystkimi związanymi z nimi wyzwaniem, przez pewien typ komunikacji za pośrednictwem Internetu. Pozwała to na selekcjonowanie lub eliminowanie relacji według naszego uznania. W ten sposób rodzi się nowy rodzaj sztucznych emocji, które mają więcej wspólnego z urządzeniami i

ekranami niż z osobami i przyrodą” [2, p. 47].

Jedną z odpowiedzi na ten apel, poza działaniem w ramach Caritas Polska, jest aktywność w świecie mediów. Do tego celu został wykorzystany kanał dominikanie.pl. W ramach jego działalności powstała seria dotycząca tematu zawartego w encyklice papieża. Seria liczy 8 materiałów. Pierwszy to zapowiedź, a kolejnych 7 porusza kwestie związane z troską o środowisko. Sam kanał domykanie.pl powstał on 8 września 2017 roku. Jego filmy obejrzano łącznie ponad 56 milionów razy. Subskrybuje go ponad 150 tysięcy osób. Dla porównania oficjalny kanał YouTube akcji Caritas Laudato Si ma 97 subskrybentów, a jego filmy odtworzono ponad 7 tysięcy razy. Jest to jednak zdecydowanie młodszy kanał, bo powstał 26 października 2020 roku. Tego typu aktywność można rozpatrywać także w ramach dzieła nowej ewangelizacji, do której wzywa Kościół.[3]

Publikacje

Z uwagi na ograniczoną formę jaką jest artykuł przeanalizowane zostaną pierwsze trzy odcinki serii oraz reakcje, które się pod nimi znajdują. Należy zwrócić uwagę także na wagę tego typu publikacji, szczególnie w kontekście bardzo dużej roli mediów i skuteczności ich oddziaływania na współczesnego człowieka.[4, s.28] Pierwszą publikacją w ramach serii jest film „Co ma wspólnego chrześcijaństwo z religią?”.

Prowadzący serię franciszkanin, mówi w nim o powiązaniach ekologii z wiarą chrześcijańską. Przedstawia przykłady pochodzące z Pisma Świętego mówiące o tym, że każde stworzenie oddaje cześć Panu Bogu. Wskazuje, że dotyczy to nie tylko fauny, ale także flory. Prowadzący zachęca do refleksji nad tym czy zanieczyszczenia i śmieci rzeczywiście są tym, co ma oddawać Panu Bogu chwałę. Zaznacza, że jeżeli człowiek będzie wczytywał się w to, co Pan Bóg stworzył, odkryje że dzięki temu troszczy się o niego. Franciszkanin zwraca uwagę na to, że nie należy wchodzić w świat i ingerować w środowisko bez namysłu. Przedstawia także przykład świętego Franciszka, który szczególnie troszczył się o stworzenia i środowisko. Pokazany jest także przykład z encykliki Laudato si oraz nauczanie poprzednich papieży. Swoją publikację kończy przytoczeniem przykładu pasterza, który zachwyca się swoim stadem i pragnie w jak najlepszym stanie przekazać je swoim następcom. W ten sposób pokazuje konieczność dbałości o środowisko jako element, który przekażemy podobnym. Przedstawia ten aspekt jako element troski o swoich bliźnich. Na koniec po raz kolejny apeluje o refleksję i rozważę dotyczącą korzystania z dóbr ziemi.

Film został odtworzony ponad 4600 razy. Zebrał pod sobą 332 pozytywne głosy i 2 negatywne. Komentarze widzów pod publikacją są jednoznacznie pozytywne.

Elzbieta Zenik 11

Stanowczo i zdecydowanie wkroczył Brat z bardzo potrzebną serią w ten ważny i niełatwy temat . Wokół nas jest mnóstwo przejawów lekceważenia problemu . Weryfikujmy naszą relację do całego świata stworzonego . Otóż to

Maria Ignatowska 9

Papież Franciszek napisał encyklikę “Laudato Si” na papierze, a św. Franciszek taką “encyklikę” pisał swoim życiem.

Monika MK 5

Kciuk w górę ;)

Magdalena Magdalena 4

O rany!

Wielkie dzięki, Bracie, że poruszasz ten temat!

Wielkie, wielkie dzięki!

Karolina Horyszko 3

Wreszcie! Czekam na więcej. Miałam już dosyć opozycji względem ekologii ludzie z mojego środowiska katolickiego Dziękuję. Dziękuję. :)

akie inni widzowie zostawili pod konkretnymi komentarzami. Użytkownicy w swoich reakcjach przedstawiają przede wszystkim wdzięczność za poruszony temat. Zauważają konieczność podjęcia refleksji na temat środowiska. Użytkowniczka Karolina Horyszko zauważyła nawet, że przedstawiane treści różnią się od tych, które przedstawiają jej znajomi z kręgów Kościoła katolickiego. Jedynym komentarzem, drugim najpopularniejszym, który można odbierać jako połowicznie krytykujący postawę papieża Franciszka jest ten mówiący o przykładzie życia świętego Franciszka i poruszeniu problemu w sposób teoretyczny przez Ojca świętego. Interpretację tej wypowiedzi należy jednak podjąć w kluczu przyznania słuszności kwestii dbania o środowisko.

W drugim filmie na kanale franciszkanin, brat Kordian Szwarc, odniósł się do fragmentu encykliki, w którym papież pokazał, że wszystko jest ze sobą połączone. Franciszkanin rozwinął tę myśl pokazując je w perspektywie relacji między ludźmi, pokoleniami itd. Pokazał to także w perspektywie wpływu środowiska na ludzi. Tłumaczy konsekwencje wyborów ludzi i zwraca uwagę na świadomość jaką powinniśmy sobie zdawać dokonując wyborów. Zachęca do informowania siebie nawzajem i tym samym rozbudzania swojej świadomości. Swoją odcinek kończy tym, aby zdać sobie sprawę czego naprawdę potrzebujemy a nie ulegać potrzebom wytworzonym przez kogoś innego.

Film został wyświetlony ponad 3,5 tysiąca razy, co jest niewielkim wynikiem. Zebrał 308 pozytywnych i 10 negatywnych ocen. Pod materiałem w komentarzach przeważały opinie pozytywnie odnoszące się do apelu zawartego w tej produkcji. Użytkownicy zauważyli słuszność optyki o jakiej mówił franciszkanin oraz konieczności informowania o niej. Najpopularniejsze z komentarzy mówiły o wartościowości tej serii, jej potrzebie i znaczeniu.

Dorota P. 12

Bóg zapłać za mądre słowa. Apel na zakończenie – wspaniały

Beata Żurkowska 7

Bóg zapłać piękne słowa które powinny być głoszone w każdych wiadomościach

Hanna Kossak 7

Świetny odcinek, bardzo potrzebna seria. ✪ Bóg zapłać!

Grażyna Pawlenka 6

Ojcie !!!to tak ważne!!!to o czym Ojciec mówi!!!Bez głębszej samoświadomości nie poprawimy tej planety!!Bog zapłać!!!!

Krzysztof Malerczyk 5

A ci co rok czy go dwa lata zmieniają smartfon to nie obciążają środowiska ? nawet w ramach abonamentu (i co się dzieje z tym starym smartfonem) podobnie jest z samochodami ale to już raczej dotyczy bogatszych .

Podobnie jak w przypadku pierwszego odcinka serii, użytkownicy kładą nacisk na potrzebę podejmowania tematu ekologii. Użytkownik Grażyna Paw-

lenka wprost wskazuje na związek dbania o środowisko z poprawą życia. Głos ten można odczytać jako nie tylko aprobatę do słów autora publikacji, ale przede wszystkim jako element, który wpłynął na zrozumienie problemu przez tę osobę. W ostatnim z najpopularniejszych komentarzy znajduje się odniesienie do konkretnego przykładu podanym w odcinku. Prowadzący mówił w nim o modzie na hurtowe kupowanie ubrań, które tworzone są często ze szkodą dla środowiska, ale przede wszystkim odnoszą się do kultury konsumpcyjnej, która sama w sobie napędza bezrefleksyjne korzystanie z dóbr planety. Użytkownik odnosząc się do tego przykładu, zwraca uwagę na innego rodzaju zakupy, które wpisują się w ten trend. Można odczytać to jako wzrost świadomości i przełożenia nauki zawartej w filmie na konkretne przykłady z codziennego życia.

W trzecim filmie serii zatytułowanym „Moje ciało mój wybór”. Franciszkanin mówi w nim o odpowiedzialności o każde życie. Zachęca do spojrzenia na siebie i swój dom. Zwraca uwagę na to, że przykazanie „Nie zabijaj” mówi także o trosce o życie nas samych. Podaje przykład papieża Franciszka, który przytacza swoich poprzedników. Benedykt XVI sformułował pojęcie ekologii życia. Mówi ono o tym, że są pewne ograniczenia i zasady naszego zdrowia, których nie należy przekraczać. Z tego punktu wyjścia prowadzący odcinek przechodzi do troski o siebie w kontekście dbania o ziemię. Podaje przykład „śmieciowego jedzenia”, które mimo świadomości że jest nie zdrowe, cieszy się dużą popularnością. Dzieje się tak dlatego, że wybieramy to, co jest przyjemne a niekoniecznie dobre. Podaje przykład człowieka, który na stacji benzynowej tłumaczy, że do swojego samochodu wlewa tylko dobre paliwo i stoi przy tym z hamburgerem w ręku. Prowadzący zwraca uwagę, że dbamy o to na czym naprawdę nam zależy. Na tym przykładzie pokazuje, że skoro dbamy o swoje dobra, to dlaczego mamy nie dbać o swoje zdrowie. Przedstawia dane o żywności, która jest bardzo nasycona szkodliwymi składnikami. Ojciec mówi o tym, że należy badać swoje potrzeby. Apeluje, aby zwracać uwagę na to czy kiedy sięgamy po jedzenie jesteśmy głodni, czy chcemy może uzupełnić inne potrzeby. Podobnie z kwestią słodkich napojów. Pod koniec filmu ojciec zwraca uwagę, że w tym kontekście troskę o siebie i swoje zdrowie należy bezpośrednio przełożyć na troskę o planetę. Kiedy dbamy o siebie jesteśmy zdrowsi. Łatwiej też nam wtedy podejmować wysiłki o trosce o środowisko. Nasze umysły są zdrowsze i łatwiej podejmujemy refleksje.

Film został odtworzony ponad 4300 razy. Zebrał pod sobą 332 pozytywne głosy i 4 negatywne. Komentarze widzów pod publikacją są pozytywne, choć zaznaczają także trud tej nauki.

Kadiusz Obami 12

Więcej takich nauk proszę. Dziękuję.

Elzbieta Zenik 11

Ważne , potrzebne i mocne słowa , filmik do obejrzenia co najmniej trzy razy w tygodniu - dla zdrowia ☺ a poczucie humoru jest i to nie „średniawe“ bynajmniej ☺

Anna Kiszka 10

nie ma w tym ani grama przesady ; 100 % prawdy ☺

Agnieszka Goszczyńska 5

Trudne... Ale dziękuję☺

AEwelinaA 2

“Troska jest boska”! Tata jest przeecesuuupeeer! Ściskam wszystkich tu zgroma-

dzonych.

W odbiorze tej publikacji przez widzów należy zauważyć bezpośrednie odniesienia do nauki zawartej w filmie. Widzowie nie akcentują, jak w przypadku poprzednich dwóch odcinków, konieczności prowadzenia tego rodzaju publikacji, ale przyjmują tę naukę bezpośrednio do siebie. Zwracają uwagę na konieczność skupienia się na dbaniu o swoje zdrowie. Zauważają wartość takiej refleksji dla własnego życia. Porównując reakcje na ten temat z tymi, które miały miejsce przy poprzednich nagraniach, można zauważyć iż skuteczniej odbierane są przykłady dotyczące konkretnych aspektów odnoszących się do własnego życia, niż nauki mówiące o ogólnej trosce o środowisko. Mimo, iż we wszystkich reakcjach na dany temat można zauważyć aprobatę, zrozumienie i akcentowanie konieczności takich nauk, to w przypadku tej publikacji widzowie kładą szczególny nacisk na trafność wynikającą z dbania o własne zdrowie. Użytkownik Elżbieta Zenik zwraca uwagę na potrzebę takiej refleksji dla lepszego zdrowia. Popularność tej opinii świadczy o aprobacie dla tego punktu widzenia przez innych widzów.

Podsumowanie

Przedstawione publikacje medialne na temat ekologii w kontekście wiary i przekazu chrześcijańskiego, pokazują wagę tematu w wielu płaszczyznach życia. Dbanie o środowisko jest nie tylko zadaniem, które skłania do refleksji wywodzącej się z nauk przyrodniczych, ale także z powodów duchowych.

Biorąc pod uwagę fakt, że chrześcijanie stanowią znaczącą część ogółu ludzkości, przekaz kierowany z perspektywy wiary i teologii jest bardzo ważnym elementem wpływu na temat konieczności dbania o środowisko. Na przykładzie trzech odcinków dotyczących tematów związanych z ekologią można jasno przedstawić ich związek z wiarą, a co za tym idzie, potrzebą podejmowania tego tematu w Kościele. Zauważyły to papież Franciszek w Laudato si i wraz z jego refleksją na ten temat poszły za tym działania w obrębie Kościoła katolickiego. Przedstawiony fragment serii zainspirowany przytaczaną encykliką, pokazuje i dowodzi, że zaakcentowana potrzeba edukacji i konieczności wzrostu kulturalnego człowieka poprzez media, realizowana jest w praktyce.

Analiza odbioru tych treści przez widzów pokazuje także potrzebę ich prowadzenia. Jest to ważne także ze względu na funkcje jakie takie treści mogą wywierać na społeczeństwo.[5, s.52] O ile w przypadku encykliki i dokumentów można mówić o teoretycznym zwróceniu uwagi na problem, tak przy okazji analizy i przedstawienia odbioru tych treści przez widzów kanału chrześcijańskiego, udowadnia tę potrzebę w praktyce. Odbiorcy tych przekazów często zwracali uwagę na konieczność i wagę takich treści. Wśród reakcji na takie publikacje, można było zauważyć także głosy, które mówiły o braku takiego tematu wśród wspólnot chrześcijańskich do których należą.

Odpowiedź na pytanie badawcze postawione w temacie tej pracy jednoznacznie należy określić jako pozytywny obiór tych treści. Podsumowując podjętą analizę reakcji na publikacji o ekologii zaznaczyć także trzeba akcentowaną potrzebę kolejnych tego typu działań.

Z uwagi na ograniczoną formę jaką jest artykuł i co za tym idzie przedmiot badań, którym jest część publikacji jednej serii, warto zaakcentować także potrzebę rozwinięcia tego problemu w kontekście mediów i odbioru przez kolejne tego typu prace. Niniejsza analiza i nakreślenie problemu wydaje się bardzo do-

brym punktem wyjścia do kontynuowania i prowadzenia tego typu badań.

Wnioski jakie płyną po przeprowadzeniu analizy odbioru publikacji o ekologii w chrześcijańskich przekazach medialnych, mówią także o konieczności prowadzenia tego typu aktywności w przestrzeni medialnej. Wiedza ta jest tym ważniejsza, że pochodzi bezpośrednio od odbiorców treści chrześcijańskich.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę także na trafność diagnozy przedstawionej przez papieża Franciszka i przytoczonej na początku tej pracy. Rola i znaczenie mediów w dzisiejszym świecie jest bardzo duże i ważne. Dlatego też pisząc o konieczności wykorzystania jej do rozwoju kulturalnego człowieka, Franciszek trafnie zauważa taką szansę i potrzebę. Szanse jakie niosą za sobą rozbudowane media jest także jednym z elementów, na który szczególną uwagę zwracają medioznawcy.[6, s. 69] Przez rozwój kulturalny w przypadku tematów o ekologii rozumiemy świadomość podejmowanych decyzji. Jak udowadnia przeprowadzony w pracy proces, dostrzegają i doceniają to także odbiorcy tych treści, którzy kładą nacisk na skuteczność takich refleksji na własnym przykładzie.

Przypisy

[1] Zob. Teresa Feszczyn, Filozofia i teologia ekologiczna w Polsce w świetle nauczania Jana Pawła II w: Poznańskie Studia Teologiczne, t. 13, 2002.

[2] Franciszek, Laudato si, 2015.

[3] Zob. Jan Paweł II, Ewangelizacja pilnym zadaniem Kościoła. Przemówienie do biskupów z Wietnamu (22.01.2002), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., nr 4, 2002.

[4] Wawrzonkiewicz-Słomska A., Cholewa E., Oddziaływanie mediów na dzieci i młodzież w: „Problemy współczesnej pedagogiki” 3(1), Tarnów 2017.

[5] G. Łęcicki, Integracyjna i dezintegrująca funkcja mediów w społeczeństwie informacyjnym, „Kultura- Media-Teologia” 4:2011.

[6] E. Kwiatkowska, Rozwój Internetu rzeczy – szanse i zagrożenia w: internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2014, nr 8(3).

TEORIA „ELIT”. PROBLEM INTERPRETACJI EGALITARNEJ WARSTWY SPOŁECZNEJ W KONTEKŚCIE PRZESZŁYCH SPOŁECZEŃSTW

Zgurecki Wojciech

*Mgr archeologii, specjalizacja interstadium neolitu i epoki brązu
wojciech.zgurecki@gmail.com*

Mianem „elit” można określić grupę ludzi sprawujących władzę, wraz z bogatymi, wykształconymi i sławnymi osobami, które w danej czasoprzestrzeni kulturowej i gospodarczej tworzą kasty społeczne. Łączą ich wspólne instytucje, normy postępowania, więź społeczna i świadomość przynależności grupowej. Tymczasem teoretyczne definicje i opisy elit podkreślają, że jest to wyodrębniona grupa przywódcza stanowiąca wzór dla reszty społeczeństwa, kierująca życiem społecznym, określającym i wpływającym na jego rozwój. Często przyjmuje się, że to grupa ludzi wyłoniona ze względu na wyjątkowe cechy czy wartości, jakie sobą reprezentują. Wyjątkowość cech czy przymiotów jednostek zawsze zależała od okoliczności historycznych i geograficznych, które dana grupa społeczna uważała za wyjątkowe. Niestety podstawowym problemem jest nie tylko definicja określenia „elita”, ale też sposób, w jaki kwalifikuje się do niej nawet określone jednostki. W teorii „elity” mają stanowić wzór dla społeczności, którą kierują lub dla której mają stanowić wyznacznik

moralny. Obecnie dostrzegalny jest proces znaczącej degradacji tzw. elit, a wśród których znamienitą większość stanowią osoby zdeprawowane i niemoralne mające negatywny wpływ na społeczeństwo. Taką sytuację można określić, jako tzw. elity pasożytnicze. Problemem jednak jest rozwój elit w czasach badanych metodami archeologicznymi. W tej pracy pragnę przybliżyć problem teorii „elit” w wybranych kontekstach historycznych i archeologicznych.

Słowa kluczowe: Metodologia badań, Teoria Elit, Społeczności przeszłe, możliwości interpretacyjne, Wojciech Zgurecki.

Mianem „elit” można określić grupę ludzi sprawujących władzę, wraz z bogatymi, wykształconymi i sławnymi osobami, które w danej czasoprzestrzeni kulturowej i gospodarczej tworzą kasty społeczne. Łączą ich wspólne instytucje, normy postępowania, więź społeczna i świadomość przynależności grupowej.

Określenie „elita” pochodzi od łacińskiego *electi* i znaczy „wybrani” (łac. *eligere* – wybierać). Owo „wybranie” polega nie tylko na zajmowaniu stanowisk, ale na tym, że ci wybrańcy mają odpowiednią hierarchię wartości, umieją myśleć w skali wykraczającej poza zakres „nuclear family” i tym samym dbać o dobro większej wspólnoty oraz jej rozwój. Taki sposób pojmowania elit jest jednak nazbyt wyidealizowany, a ludzi kwalifikowanych do tej grupy cechuje określony przymiot ważny w danym kontekście społecznym. W niniejszej pracy zostanie nakreślony problem genezy elit w społeczeństwach europejskich. Celem takiego postępowania jest lepsze zrozumienie procesów tworzenia Elit i możliwość ich odniesienia do czasów przeszłych, badanych również metodami archeologicznymi.

Istnieją różne sposoby definiowania elit, a spośród nich można wymienić tu: **metodę pozycyjną** (elitę cechuje strategiczna pozycja), **metodę reputacyjną** (społeczeństwo traktuje je, jako osoby najważniejsze i dlatego zdolne do podejmowania ważnych rozstrzygnięć) oraz **metodę decyzyjną** (traktującą elitę, jako grupę, która ma istotny wpływ na decyzje polityczne i społeczne). Podstawową uwagą tyżącą się definiowania elit jest postrzeganie jej z podziwem i szacunkiem, przypisywanie jej niezwyklej wartości i znaczenia. Dzieje się tak, mimo, że jest ona wytworem różnych selekcji społecznych. Współczesna socjologia wyróżnia kilka znaczeń samego terminu „elita”. Może to być zbiór osób zajmujących: **kluczowe pozycje** w strukturze władzy, **najwyższe miejsce** w skali autorytetu lub prestiżu ze względu na swe klasyfikacje i właściwości, **najwyższapozycję** w skali autorytetu ze względu na pewne tradycyjne wartości, które są w niej pielęgnowane (elity lokalne czy środowiskowe). Można także wskazać na istnienie elit politycznych, naukowych, artystycznych, społecznych a zróżnicowanych pod względem jakościowym i intelektualnym. Ze względu na podstawy wyróżnienia, które są historycznie zmienne i niejednorodne, mogą być uwzględniane kryteria obiektywne (np. pozycja w strukturze społecznej) lub subiektywne (opinie różnych grup społecznych), a mogą one dotyczyć cech ciała i/lub umysłu (wówczas powstaje elita walorów), wielkości i rodzaju majątku posiadanego przez jednostkę (**elitymajątkowe**), stosunku jednostki do innych jednostek, co może zależeć od tzw. dobrego urodzenia (**elity rodowe**) lub pozostawania osoby w dobrych relacjachz osobami wybitnymi (**elitywpływowych**). Gdy kryterium wyróżnienia elity zależy od pełnienia przez jednostkę pewnych funkcji społecznych (polityk, lekarz, prawnik, naukowiec, wojskowy, duchowny) – tworzą się **elity funkcji**. Gdy zaś przynależność do elity zależy od wybit-

nych zasług wobec społeczności, mamy do czynienia z **elitą zasług**.

W Biblii, najbardziej znanej i najważniejszej księdze ludzkości, można odnaleźć szereg osób stanowiących elitę zarówno ludu wybranego i z nimi stykających się społeczności. W przypadku tego pierwszego, byli to różnego rodzaju „starzy” lub „starsi”, a zatem głowy rodzin tworzący w jednym mieście pewnego rodzaju radę starszych (por. 1 Sm 30, 26–31). Występują zamiennie z „księżętami” (por. Lb 22, 7, 14). Byli to też urzędnicy, czyli funkcjonariusze królewscy, jak np. ministrowie Salomona (1 Krl 4, 2), zarządcy (1 Krl 20,14) lub funkcjonariusze w ogólności (Jr 24, 8; 26, 10 n). W stosunku do króla byli sługami (np. 2 Krl 19, 5), ale wśród ludu mieli pozycję uprzywilejowaną. Król mógł im nadawać ziemię i inne dobra, chociaż musiał liczyć się z ich siłą (Jr 38, 24–25), a niekiedy zdarzało się im spiskować przeciw swemu panu (2 Krl 21, 23). Byli ludźmi wpływowymi i czasem trudno ich było odróżnić od przywódców wielkich rodzin, z których często się wywodzili. Zwano ich czasem „**znakomitymi**” zajmując często honorowe miejsca na zgromadzeniach, byli potężni i bogaci, jako „**dobrze urodzeni**”.

W stosunku do społeczności indoeuropejskich możliwe jest zastosowanie podstawowego podziału elit na trzy grupy: **naczelników – kapłanów, obrońców – wojowników i producentów – rolników**. W istnieniu różnego rodzaju niewielkich zespołów przywódczych w danej społeczności upatruje się zwykle załóg przyszlých, bardziej już licznych i wpływowych grup, zwanych **nie-tradycyjnymi elitami**. O przynależności do nich decydowały walory intelektualne danych jednostek (wg Vilfreda Pareto), określone predyspozycje psychiczne zwane też charyzmatami (wg Roberta Michela, Gaetano Moski, Maksa Webera) czy szeroko rozumiane predyspozycje intelektualne i moralne danego człowieka (wg José Ortegi y Gasset).

W starożytności filozofowie postawy egalitarne upatrywali przede wszystkim w wysokich walorach intelektualnych, w wykształceniu i wysokich walorach moralnych polityka – filozofa. W średniowieczu zaś dominowała z kolei wizja teokratyczna, czyli Boże namaszczenie decydowało o wejściu do elity, która była zamknięta grupa i tworzyła porządek stanowy (**elity kastowe**). Natomiast w XVI wieku pojawił się nurt psychologiczno-socjotechniczny (np. Machiaveli), w którym o wejściu w szeregi elit decydowały predyspozycje, aktywność, przebiegłość i sprawność działania oraz jej skuteczność. Z kolei wg. myśli liberalnej – elity miały bardziej funkcjonalne walory, zwłaszcza dotyczące organizowania systemu gospodarczego i umiejętnej troski o dochody ekonomiczne. Dla konserwatystów zaś elity miały być gwarantem ciągłości tradycji, a wejście do nich łączyło się z posiadaniem kompetencji, które tę ciągłość mogły zachować¹. Do końca średniowiecza i później, więc elity społeczne, magnatów (XVII–XVIII wiek) i arystokrację (XIX wiek – początek wieku XX) łączyło piastowanie urzędów, baza majątkowa i prestiż społeczny. Znaczenie miał przede wszystkim dobry kontakt z władzą państwową. Przejście do porządku demokratycznego zasadniczo nie zmieniło tu sytuacji, a rolę elit przejęły wyselekcjonowane grupy polityczne, które w teorii powinny wyróżniać kompetencje i osiągnięcia prowadzące do zmian na lepsze².

Jedną z cech elit był ich **ekskluzywizm**, czyli skłonność do zamykania się,

1 B. Dobek-Ostrowska, 1998, s. 34–49.

2 J. Gaul, 2008, s. 54–56.

oddzielania od społeczeństwa, ograniczenia dostępu do siebie. Osoby, które należały do tejże elity, starały się podkreślić swoją wyższość i odrębność poprzez propagowanie odpowiednio spreparowanej ideologii, stylu życia, uzasadnienia swej wyjątkowości. Miało to podkreślić wyższość i budowało elitaryzm, czyli pogląd, że wszystkie sądy i działania jednostek, które należą do elity, są bardziej wartościowe, a one same są legitymowane do sprawowania władzy. Elity, które instytucjonalizowały swoją odrębność i podkreślały ją odpowiednimi prawami i przywilejami, nazywano **elitami kastowymi**³.

Elity są wyróżniane różnego rodzaju przywilejami, ale to cena płacona przez władzę za ich przychyłność i poparcie. Przykładem może być wyłączenie ich spod władzy prawa, któremu podlega całe społeczeństwo, czyli **immunitet**. W języku starożytnych Rzymian *immunitas* oznaczał wyjęcie spod odpowiedzialności. Np. posłańcy cieszyli się nietykalnością już w czasie walk plemiennych. Posłańcy np. ustalali zasady pochówku ofiar bitwy. Konwencja wiedeńska, która określa współczesny immunitet dyplomatyczny, stwierdza, że „*celem przywilejów i immunitetów nie jest zapewnienie korzyści poszczególnym osobom, lecz zabezpieczenie skutecznego wykonywania funkcji przez misje dyplomatyczne*”. W praktyce jest to szeroko rozumiany przywilej, który gwarantuje politykom pieniądze, władzę i przywileje oraz ochronę prywatności⁴. Stopniowo jednak zakres immunitetów poszerzał się – aż do całkowitego zrzeczenia się określonych dóbr od świadczeń na rzecz państwa. Prowadziło to nawet do całkowitego zerwania stosunków między państwem a owymi „poddanymi”⁵.

Powstawanie elit i uprzywilejowanych grup biurokratów miało rozmaity przebieg w historii różnych krajów. Przykładowo dla powstania rosyjskiej biurokracji kluczowym dokumentem była **Tabela Rang**, wprowadzona w 1722 roku przez cara Piotra I. Zmieniała ona strukturę zarządzania z bizantyjskiego ustroju imperium kościelnego (królestwo prawosławne) na ustrój rzymskiego imperium świeckiego. Tabela Rang przewidywała utworzenie czterestu klas (rang) i możliwości awansu po hierarchicznej drabinie w zależności od zdolności, wiedzy i gorliwości. Znamioną cechą rosyjskiego aparatu administracyjnego był patrymonializm – władza zza biurka, traktująca poddanych, jako podporządkowanych sobie, przy utracie więzi ze społeczeństwem⁶. Paradoksalnie ten archaiczny system w znacznej mierze funkcjonuje po dziś dzień w Rosji.

Wśród współczesnych elit wyróżnia się pewne nowe atrybuty, które odróżniają je od dawnych, historycznych elit. Zalicza się do nich: wzrost liczby elit, zróżnicowanie ich rodzajów; zmniejszenie zakresu władzy poszczególnych elit (tzw. specjalizacja funkcji); zmniejszenie ich ekskluzywności (większy dostęp do nich, brak formalnych barier; postępująca degeneracja intelektualna i moralna); zmiany zasad selekcji i doboru; a także ciągłe zmiany składu elit – większa dynamika wymiany osób składających się na elitę⁷.

W zależności od stosunku do reszty społeczeństwa socjologia wskazuje na istnienie coraz częściej **elit pasożytniczych** – dbających jedynie o swoje dobro i pozycję oraz **elit rycerskich** – dbających o „dobro reszty społeczeństwa”.

3 Znamierowski Cz., 1991, s. 38.

4 M. Ostrowski, 2011, nr 22, s. 50–51.

5 Nowakowski A., 1991, s. 33–34.

6 Abassy M. 2005, 7, s. 11–13.

7 Wasilewski J., Warszawa 1992, s. 78–92.

Zwykle elementy pasożytnicze i rycerskie są przemieszane i trudne do wyodrębnienia. Im bardziej elita jest kastowa i pasożytnicza, tym bardziej jest obca społeczeństwu i podatna na degenerację.

Teoria elit Gaetano Moski (1858–1941),⁸ zakłada, że społeczeństwo dzieli się na **homogeniczną** rządzącą mniejszość i **heterogeniczną** rządzoną większość. Jest to, zatem wspólnota klasowa, w której mniejszość rządzi monopolizując władzę korzystając z jej dobrodziejstw kosztem większości. Obie grupy różnią się tym, że klasa rządząca wyróżnia się poprzez takie cechy, jak: męstwo, bogactwo i pochodzenie, zdolności osobiste (wiedzę, inteligencję, zdolności przywódcze). Klasa rządząca dzieli się na dwie warstwy: **wyższą**, która monopolizuje funkcje decyzyjne, i **subelity**, która jest podstawową grupą społeczną, wykonuje decyzje warstwy wyższej, jest zainteresowana istnieniem takiego układu społecznego, który daje jej uprzywilejowaną pozycję w stosunku do reszty społeczeństwa i wpływa stabilizująco na cały układ. Elita zyskuje posłuszeństwo poprzez swą siłę, ale też uzasadnienie władzy w abstrakcyjnej zasadzie, w formule zwanej „**formułą polityczną**”. To w niej wszyscy herosi, wojownicy, władcy itp. podtrzymują własny autorytet przez odwołanie się do uzasadnień władzy najwyższej. Formuła polityczna może opierać się na odwołaniu do najwyższych ponadnaturalnych uzasadnień (władza od Boga/bóstw), tradycji (zachowanie ciągłości dynastii), podstaw prawnych (suwerenna wola ludu). Zasadniczo jest bezkonfliktowym sposobem uzyskania posłuszeństwa społecznego. Elementem klasycznej teorii elit jest też twierdzenie o ich cyrkulacji. Oznacza to nieuchronne chylenie się elit ku upadkowi, gdy nie mogą już dłużej prezentować cech, które dały im władzę, a więc wówczas, gdy nie mogą już oddawać usług społecznych. Zapobiec temu może jedynie reprodukcja elit przez dopuszczenie do klasy wyższej członków klasy niższej, które wnoszą dynamizm, niezbędny do utrzymania się przy władzy. Nagromadzenie w klasach niższych jednostek lepszych lub w klasach wyższych – gorszych prowadzi do rewolucji. Elita nie jest, więc enklawą, a związku między nią a społeczeństwem zachodzą za pośrednictwem subelity, która dostarcza elicie nowych członków, stanowiąc warunek jej stabilizacji⁹. Z kolei teorii elit Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca i Roberta Michels' awymienia nieodzowne cechy pretendenta do klasy wyższej, którymi są władza, prestiż, bogactwo, ale także czynniki determinujące procesy powstawania i rozpadu elit –, co opisuje tzw. teoria krążenia elit¹⁰. Zdaniem Moski istnieją trzy kryteria wejścia do klasy politycznej: dzielność militarna, bogactwo i pochodzenie oraz osobiste osiągnięcia¹¹. Doświadczenie społeczne wykazuje jednak, że nie są przestrzegane rygorystycznie kryteria i wartości warunkujące wejście poszczególnych jednostek w warstwę elit. Dlatego niekiedy osoby przypadkowe, pozbawione odpowiedniego intelektu, mądrości a nawet i cnót moralnych oczekiwanych przez społeczeństwo, a więc osoby rażąco odbiegające od wyobrażenia społecznego na temat elit, przenikają do elit społecznych. Dzieje się tak, ponieważ mamy do czynienia z różnorodnością elit, z których każda wyróżnia się pewnymi swoistymi cechami, różne są ich drogi kreacji oraz

8 Opublikowana w 1884 roku w dziele *Teoria dei governi parlamentare* oraz Vilfredo Pareto (1848–1923), zawarta także np. w dziele *Cours d'economie politique* (1896) czy *Traktacie o socjologii ogólnej* (1912).

9 Pawłowska A., Lublin 1998, s. 49–82.

10 V. Pareto, Warszawa 1994.

11 M. Żyromski, Poznań 1996.

odmienne systemy wartościowania. Sam problem, jakości elit łączy się ściśle z rozległymi procesami cywilizacyjnymi, kulturowymi i obyczajowymi, w których często dochodzi do erozji autorytetów, na których szczególnie opiera się, jakość elit. Jakość elit jest też wynikiem długotrwałych działań destrukcyjnych ze strony sił totalitarnych, politycznych czy ideologicznych, co dało się zauważyć silnie w XX wieku¹². Taki proces jest dostrzegalny zwłaszcza we współczesnych czasach. Wskutek wojen i czynników powojennych np. Polska utraciła większą część wykształconych zasobów ludzkich – tzw. elity pierwotnej, a to doprowadziło do erozji moralnej społeczeństwa skutkującego wprowadzeniem tzw. **elity wtórnej** cechującej się obecnością osób niewykształconych kulturowo i/lub naukowo. W efekcie doprowadziło to do zaniżenia, charakteru życia społecznego na długie dekady. Proces ten jest odwracalny jedynie pod warunkiem dokonania gruntownej zmiany konceptualnej w obrębie społeczeństwa, a polegającego na pracy u podstaw w zakresie intelektualnym, kulturowym oraz naukowym. Byłoby to zadanie gruntownie przeobrażające charakter dotychczasowego społeczeństwa i obejmujące, co najmniej wiek. Tyle mniej więcej czasu zajęła zmiana charakteru społecznego „nieposkromionych i hulaszczych” Wielkopolan I Rzeczypospolitej, na tych „zorganizowanych” **Powstańców Wielkopolskich**. W badaniach Karla Mannheim’a elita jest rozumiana, jako zbiór osób, które mają dostęp do jednego z trzech tzw. kryteriów: **krwi** (charakterystyczne dla społeczeństw arystokratycznych), **własności** (typowe dla społeczeństw burżuazyjnych) oraz **osiągnięć** (cechujące społeczność demokratyczne). Zróżnicowanie owych kryteriów wskazuje na kolejne źródło zmienności systemów wartości i oczekiwanych przymiotów osób należących do elity. Na genezę elit, bowiem mają wówczas wpływ różne czynniki: **predyspozycje psychologiczne** (np. inteligencja), **biologiczne** (kryterium krwi – arystokracja, ale i stanowiska rasistowskie, np. rasa panów, aryjczycy, apartheid); **organizacyjne** – umiejętność zarządzania większością przez mniejszość; **ekonomiczne** (kryterium własności); **usytuowanie instytucjonalne** (pozycyjne, które wpływa na możliwość kształtowania procesów decyzyjnych); **reputacyjne** – grupa cechująca się wysokim prestiżem i uznaniem; **osiągnięcia** –, gdy liczą się sukcesy – prawdziwe lub propagandowe¹³. Robert Michel podkreślał, że rozwój społeczny jest uzależniony od funkcjonowania zorganizowanej mniejszości w gronie mas społecznych. W tym rozumieniu pojęcia „elita” można kwalifikować zorganizowaną mniejszość i/lub jednostki, przejmujące pozycję klasy panującej – zarówno w odniesieniu do grup, jak i ruchów społecznych. Do elity wchodzi, więc te osoby, które stać na podjęcie roli lidera i organizatora szerszych grup społecznych. To prawidłowość, którą Michel określił mianem „**żelaznego prawa oligarchii**”¹⁴. Funkcjonalne koncepcje elit wskazują na dwa możliwe jej nurty. Pierwszy z nich to **konceptcja**, wg, której elity są niezbędne do funkcjonowania społeczeństwa gdyż są one wyrazem praw historycznych. Druga zaś wskazuje, że choć elity są traktowane, jako ważne w procesie rozwoju społeczeństw, to nie **posiadają charakteru praw historycznych** i są nie nieodzowne, a więc mogą być pomijane przez inne siły społeczne (np. w totalitaryzmach). Interes elit jest często realizowany kosztem interesu społeczeństwa, gdyż często interesy elity i społeczeństwa mogą być

12 Słowik Z., „Res Humana” 5 (2001) 54, s. 22.

13 K. Mannheim, Warszawa 1974.

14 Michel R., Toruń 2004.

przeciwstawne. Jednak w skrajnych sytuacjach wyodrębniające się postacie z tego zjawiska „elit” mogą stanowić grupą pasożytniczą nie tylko w zakresie władzy – uszczuplając zasoby gospodarcze, ale i kultury – doprowadzając do degradacji intelektualnej reszty społeczeństwa (**casus współczesnych tzw. celebrytów** wynoszonych do miana „elit” jedynie za umiejętność „sprzedaży” swojej osoby i prowadzenia własnej promocji m.in. w social media). I tak np. w poglądach Harolda Dwighta Lasswella elita jest grupą uprzywilejowaną, która otrzymuje najwięcej z tego, co jest do otrzymania. O przynależności do tej grupy decyduje kryterium dostępu do prestiżu, dochodu, bezpieczeństwa, zajmowana pozycja społeczna i polityczna oraz posiadanie władzy w systemie politycznym¹⁵.

Teoretyczne definicje i opisy elit podkreślają, że jest to wyodrębniona grupa przywódcza stanowiąca wzór dla reszty społeczeństwa, kieruje życiem społecznym, określa i wpływa na kierunek jego rozwoju. Często przyjmuje się, że to grupa ludzi wyłoniona ze względu na wyjątkowe cechy czy wartości, jakie reprezentuje. Nie da się jednak wyodrębnić i nazwać jednej kategorii tych cech. Wyjątkowość cech czy przymiotów jednostek zawsze zależała od okoliczności historycznych i geograficznych, które dana grupa społeczna uważała za wyjątkowe¹⁶.

Od strony archeologicznej jedną z ważniejszych koncepcji, szczególnie istotnych dla badań początków epoki brązu Europy Środkowej, jest pogląd o początkach rozwarstwienia społecznego mający mieć miejsce w trakcie III tysiąclecia p.n.e. Hipotezę tę sformułował jeszcze Childe (1956; 1958), ale dopiero A. Gilman¹⁷ wyraźnie ją opisał. Zauważona tu została doktryna „**hydrauliczna**” K.A. Wittfogela¹⁸, w której elity powstawały dopiero wówczas, gdy zaistniała potrzeba wspólnej pracy o charakterze skoordynowanym do celów budowy instalacji i konserwacji urządzeń nawadniających. Ponadto w hipotezie Childe/Gilmana zaznaczone zostały dość specyficzne „**modele menadżerskie**” T.K. Earla¹⁹ opisujące elity, jako wyłączonego organizatora wszystkich prac podejmowanych przez dane grupy społeczne, czy też inny model ww. badacza oparty na opozycji: ograniczone zasoby – stosunki wojenne²⁰. Ten ostatni model pochodzi z podstaw teorii konfliktu i wyrażać się ma w tym, że wspólnota jest w stanie obronić zasoby dopiero wówczas, gdy cechuje się odpowiednim stopniem hierarchizacji wewnętrznej. Wspomniane powyżej modele są łączone przez K.V. Flannerego (1972) w obręb jednej **teorii „informacji”** zakładającej, że elity stanowią regulatory wyższego rzędu. Z kolei C. Renfrew²¹ nawiązuje do modelu redystrybucyjnego w eksplikacji powstawania elit. Natomiast już dla ujęcia funkcjonalnego A. Gilman zalicza tu wszystkie z ww. modeli, ale podstawową wadą jest w tym przypadku niemożność wyjaśnienia dziedzicznego charakteru elit²². Propozycja ww. badaczki odnosząca się do genezy elit jest jednak oparta

15 Żyromski M., Warszawa 2007, s. 123–128.

16 Dutkiewicz G., Gdynia 2012 nr 3, s. 175–184.

17 Gilman A. 1981, s. 2.

18 Wittfogel K.A. 1972, s. 70.

19 Earl T.K. 1978, s. 37–49.

20 Earl T.K. 1978, s. 5.

21 Renfrew 1972, rozdz. 18; 1973.

22 Gilman 1981, s.3.

o teorie marksistowskie i jej podstawowym założeniem jest opozycja: **interesy elit – interesy mas**²³. Cała społeczność z III tys. p.n.e. jest przez ww. badacza charakteryzowana, jako pełna wewnętrznych napięć, które występować by miały zarówno pomiędzy poszczególnymi grupami rówieśniczymi, ale także jednostkowymi. W rezultacie autorytet miano nabywać dzięki walorom osobistym i tracić wraz z ich zanikiem. Społeczeństwo o tym modelu egzystowało w stanie równowagi stabilizowanej przez konflikt o różnym natężeniu. Przewyciężenie tego swoistego impasu mogły przynieść dopiero rozwój wymiany towarowej²⁴. Podstawowe znaczenie miałyby w tym przypadku różnego rodzaju ulepszenia, a do których można zaliczyć: wprowadzenie pługa wraz z nawożeniem pól²⁵, śródziemnomorską polikulturę, irygację oraz intensywne pełnomorskie rybołówstwo²⁶. Tego rodzaju ulepszenia codziennego życia ludzi wymuszały od nich zbiorowego wysiłku, zanim mogły przynieść zamierzony efekt (np. wysiłek związany z radykalnym oczyszczaniem pól pod pług, założenie winnicy bądź też budową dużej łodzi pełnomorskiej). Uprawa ziemi stawała się zbyt cenną dla rolników, by mogli ją porzucać przy każdej okazji kryzysowej. Wg A. Gilmana produkując więcej powstawała elita dziedziczna stanowiąca obrońcę pól lub będąca właścicielami statków²⁷.

Podsumowując, należy podkreślić, że poruszane wyżej podejścia są obarczone błędem aktualizacji. Powoduje to automatyczne i niejednokrotnie podświadome narzucenie naszego systemu wartości i/lub sposobu myślenia o społecznościach oraz ich ekonomii na świat przeszły. Tym bardziej, że także w obecnych czasach zakres znaczeniowy terminu „**elita**” pozostaje niedoprecyzowany. Przykładowo jeszcze w XVII wieku znaczył on tyle, co „**doborowy, wysmienity**”, „**dobór czegoś wybornego**” – stąd potoczne określenie: „**śmietanka towarzyska**”. Określano nim zarówno produkty, jak i „**elitarny zbiór osób**”. Dopiero od drugiej połowy XIX wieku, dzięki sukcesowi analiz Vilfreda Pareto, teoria elit zaczęła funkcjonować w socjologii i znalazła swe szersze odniesienie²⁸. Zatem z drugiej strony opisane teorie można traktować bardziej, jako ogólne wskazania ukazujące ponadczasowe trendy związane z procesami hierarchizacji struktur społecznych, a związanych pośrednio i/lub bezpośrednio z osiągnięciami zachodzącymi w dziedzinie nauki i technologii. Reasumując, choć sam język opisu można uznać za drugoplanowy, to najważniejszym elementem interpretacji społeczeństw przeszłych jest szeroka i dogłębna analiza „kontekstu” poszczególnych kultur na przestrzeni czasu.

LITERATURA:

1. **Abassy M.** Od „klerków” do biurokracyzmu – twórczość Mikołaja Gogola, „Prace Komisji Kultury Słowian. Polska Akademia Umiejętności”, 2005.
2. **Dobek-Ostrowska B.**, Elity polityczne, [w:] Studia z teorii polityki, t. 2, red. A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1998.
3. **Dutkiewicz G.**, O pojęciu i istocie zjawiska elit, „Colloquium” Wydział Nauk

23 Gilman 1981, s. 4.

24 Gilman 1982, s. 4.

25 Pogląd rozwinięty następnie przez A. Sherratta (1981; 1983; 1986; 1994).

26 Gilman 1981, s. 5-7; Randsborg 1995.

27 Gilman 1981, s. 7.

28 Z. Słowik, O współczesnych elitach i naturze konfliktów społecznych. Rozmowa z prof. Januszem Sztumskim, „Res Humana” 5 (2001) 54, s. 21–23.

Humanistycznych i Społecznych Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni (2012) nr 3.

4. **Gaul J.**, Elity polityczne – tradycja i współczesność, „Przegląd Powszechny” (1995) nr 886, s. 291–299. Por. M. Saward, *Demokracja*, przekł. A. Burek, Warszawa 2008.

5. **Mannheim K.**, Człowiek i społeczeństwo w dobie przebudowy, przeł. A. Raźniewski, Warszawa 1974

6. **Michel R.**, Oligarchiczne tendencje organizacji, [w:] *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1995, s. 47–49; J. Nocon, *Elity polityczne. Studium interpretacji funkcjonalnej*, Toruń 2004

7. **Nowakowski A.**, *Powszechna historia państwa w zarysie*, Białystok 1991.

8. **Ostrowski M.**, *Arystokracja demokracji, „Polityka”* (2011) nr 22, s. 50–51.

9. **Pawłowska A.**, *Władza – Elity – Biurokracja. Studium z socjologii polityki*, Lublin 1998.

10. **Pareto V.**, *Uczucia i działania. Fragmenty socjologiczne*, red. A. Kojder, Warszawa 1994.

11. **Słowik Z.**, O współczesnych elitach i naturze konfliktów społecznych. Rozmowa z prof. Januszem Sztumskim, „Res Humana” 5 (2001) 54.

12. **Sztumski J.**, *Elity ich miejsce i rola w społeczeństwie*, Katowice 2007.

13. **De Vaux R.**, *Instytucje Starego Testamentu*, przekł. T. Brzegowy, t. 1 i 2, Poznań 2004.

14. **Wasilewski J.**, *Kontraktowy Sejm, jako miejsce formowania elity politycznej*, [w:] *Początki parlamentarnej elity. Posłowie kontraktowego Sejmu*, red. J. Wasilewski, W. Wesółowski, Warszawa 1992.

15. **Wolniewicz B.**, *Krasnodębski Z., Elity, Bielsko-Biała 2002, Biblioteka Formacji Katolicko-Społecznej.*

16. **Znamierowski Cz.**, *Elita i demokracja*, [w:] C. Znamierowski, *Elita, ustrój, demokracja. Pisma wybrane*, Warszawa 2001; C. Znamierowski, *Elita, ustrój i demokracja*, Warszawa 1991.

17. **Żarnowski J.**, *Rynek pracy pracowników umysłowych 1918–1939, Najnowsze Dzieje Polski 1914–1939, 1964, t. 7.*

18. **Żyromski M.**,

1. *Teorie elit a systemy polityczne*, Poznań 2007.

2. *Gaetano Mosca, Twórca socjologicznej teorii elit*, Poznań 1996.

THE CAUSES OF THE DECEMBER EVENTS ON THE COAST IN 1970

Zubrzycka Sylwia

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej (UMCS) w Lublinie

Introduction

In December 2020, 50 years have passed since the so-called December accidents that took place on the Coast in 1970. In December 1970, Poland was shocked by the paroxysms of another deep political and social crisis. A few years earlier, more and more people noticed that the political, social and economic model promoted by Gomułka's team was systematically depleting. The authorities wanted to stop and restore these unfavorable trends. They were therefore preparing a limited economic reform, an integral element of which was to be introduced just eleven days before Christmas, the drastic increase in the prices of many goods, including foodstuffs. It is known for a long time that it is then in Poland that traditionally better, and therefore more expensive, food is bought in larger quantities. Anyway, the public was officially informed about the increase only in the evening before the day of its introduction, when stores all over the country were already closed and no one could buy stock of goods at the old, lower prices. Of course, people were aware that the „pricing operation” - as it was officially called - mainly hit the lowest-income families. Meanwhile, in many

homes it was difficult to make ends meet¹.

In December 1970, a dramatic workers' strike took place. This event was conditioned by economic, political and social factors. The determinants of this strike include general discontent after October 1956, rising food prices, and poor economic performance. All these elements implied a repetition of the previous situation from 14 years ago in Poznań. The strike in 1970 lasted from 15 to 20 December and was brutally ended with the help of the army and the militia. It included not only Gdynia and Gdańsk-Tri-City, but also Szczecin, Elbląg and other cities and plants throughout the country.

When analyzing the causes of the December 1970 events, they should be divided into political, economic and social.

Economic reasons

It is difficult to distinguish separate economic reasons that led to the occurrences in 1970. It is difficult to divide the economic reasons into separate ones, which led to the upheavals in 1970. Therefore, one common concept should be recalled here, containing all the causes that make up the economic situation of a country, called „economic stagnation”. This stagnation was due to many economic reasons, including international situation. Poland, as a socialist country, supported Vietnam and provided aid to that country. Unfortunately, on June 5 - June 10, the „Six-Day War” took place in the Middle East, as a result of which the shortest transport route to Vietnam leading through the Suez Canal was closed. This forced us to transport around Africa by a circular route, which resulted in a significant increase in funding for this aid, and a military intervention in Czechoslovakia in 1968, where we incurred costs in connection with the military operation².

Another economic cause was the dependence of the Polish People's Republic in the field of raw materials on the USSR. The USSR was struggling with the problem of developing Siberia and the constant financing of its military potential. To achieve these goals, he needed his raw materials and Western technologies, which he bought in settlement for his raw materials, which caused shortages on the Comecon market, as the USSR withdrew from the planned quantities of raw materials supplied to the countries covered by Comecon, arguing with internal needs, and in fact, they wanted to reduce economic costs the same country. On the other hand, other countries, including Poland, had to deliver the promised supplies to the «big brother» and were often encouraged to increase them. Another matter, but also the cause, were unfavorable contracts with the USSR, for example with ship repairs. In August 1968 in Moscow, notes were signed on the conditions of repairs on a specific specification of ships without taking into account their degree of mechanization, which meant that less mechanized and advanced units were profitable to renovate, and the more technologically developed ones were not. Not to breach the contract, because the consequences for withdrawing from the contract would be incomparably greater due to the sums of penalties for withdrawal contained in the contracts³.

Another problem, also related to the USSR, was the order for the needs of heavy production and insufficient funding of the food sector, which resulted in

1 J. Eisler, *Polskie miesiące, czyli kryzysy w PRL*, Warszawa 2008s. 37.

2 B. Danowska, *Grudzień 1970 roku na wybrzeżu gdańskim*, Pelplin 2000, s. 19-20.

3 *Ibidem*, s.20 ,23,32-34.

continued dependence on grain imports from the USSR, and there was no additional investment in breeding and meat production, which resulted in a constant shortage. The sector was not taken into account consumption and the need for its growth. Meat consumption increased from 48 to 52 kg per person per year⁴.

Another reason worth mentioning is trade with the West, it was decided too late to increase trade with the western part of Europe. Gomułka had a phobia related to the West and was unfavorable. The situation of increasing trade with the West was forced by unfavorable cooperation with socialist countries, where the balance of revenues was still negative and constantly growing. Efforts were made to compensate for the losses precisely through trade with capitalist countries. Unfortunately, decisions taken too late resulted in the fact that investment loans from the West were obtained too late for the establishment of new plants and modernization of technological lines, because the products of that time did not meet the quality expectations of Western recipients⁵.

Another reason was the wrong assumptions of the next five-year plans in the area of, for example, national income. The first five-year plan was implemented in the years 1956-1960 and assumed an increase in the national income by 45.7%, but only 37.4% was achieved. In the second five-year plan, implemented for the years 1961-1965, it achieved 35.2%, compared to the planned increase by 40.6%. This was because some productive sectors were being neglected at the expense of heavy industry, which was constantly developing⁶.

And the last economic reason worth mentioning was the very low wage growth, the lowest in the «Eastern Bloc». The second five-year plan (1961-1965) assumed a 23% increase in wages, but it increased by only 8% over the five years. It was much worse in the second half of the 1960s, when the salary increased by 2% over the year with a downward trend, and no increase was planned for the years 1971-1972. This imperceptible increase in wages deepened the frustration of the society with the constant price inadequate to the increase in wages⁷.

Political reasons

In October 1956, Władysław «Wiesław» Gomułka came to power. Previously, an activist of the KPP, in the years 1944-1948 the first secretary of the Central Committee of the PPR, a Stalinist prisoner accused of a right-wing deviation. He received a large credit of trust from the public after the events of the Poznań June and the Stalinist period. It was hoped that at last the well-being of society would improve and that public life would be democratized religious freedom, including the release of Primate Cardinal Stefan Wyszyński. Indeed, until 1958, the reforms in this area progressed⁸.

From this year on, efforts were made to combat the Church as an organization that was not subordinate to authority. Religion in schools was rejected, letters sent to school management were rejected, Corpus Christi processions were hindered, the construction of churches was hindered, the Church was mocked during the celebration of the millennium of Poland's baptism, and religious party

4 Ibidem s. 20; A. Głowacki, Kryzys polityczny 1970 roku, Warszawa 1990, s. 18-19; J. Eisler, Grudzień 1970, Warszawa 2000, s. 37.

5 B. Danowska, op. cit., s. 21.

6 J. Eisler, Grudzień..., op. cit., s. 36-37.

7 A. Głowacki, op. cit., s. 19-21; J. Eisler, Grudzień..., op. cit., s. 37; B. Danowska, op. cit., s. 59.

8 J. Eisler, Grudzień..., op. cit., s. 34.

activists were hindered in the sphere of religious freedom from participating in the life of the Church, summing up the political reasons were not the fulfillment of the promises of October and the fight against the Church⁹.

Another political reason to be associated with the December events was the student speeches in March 1968. The working class was then divided over the March events. Some of the workers supported the strikes by sending letters of support to students, some pacified. Later, however, the working class realized the mistakes made, *inter alia*, in by not joining the strike for which they later apologized. Gomułka managed to maintain power only because the workers did not finally join the students¹⁰.

And finally, the most important political reason was the way Władysław Gomułka exercised power and thought. This man concentrated all state power in his hands. At the end of the rule in the Political Bureau, apart from Józef Cyrankiewicz, there were his people who considered him their boss. According to Andrzej Głowacki, he was a pre-war communist of flesh and blood who knew the realities of the interwar period and the present times, hence when speaking of the progress made, he often referred to the past, instead of the situation in other countries of the «Eastern bloc». He cared for the interests only of the working class, ignoring the needs of other classes, showing it during the events of the spring of 1968. He was negatively oriented towards consumerism, which made funds for the development of the food industry insufficient in relation to the needs of society, he even encouraged a reduction in consumption by introducing a price increase of meat by 16,7% in 1967. He exercised authoritarian power in the party and if he had already made a deliberate decision, it was difficult to convince him to change. The Political Bureau and the Secretariat made up of people faithful to him practically accepted the decisions taken by comrade «Wiesław», and the discussion the crowd was very limited. Władysław Gomułka planned to leave after the events of 1968, because he knew that he could no longer count on the support of the nation, but only on the support of the party. At that time, the Polish United Workers' Party showed an informal division of the party into two factions that planned to take power after «Wiesław», they were «partisans» concentrated around Mieczysław Moczar and «technocrats», i.e. allies of Edward Gierek. Both groups thought that the tiller of power should be replaced, but waited for the excuse of a workers' strike¹¹.

The inept policy of one authoritarian man who saw progress only through the prism of the pre-war period, the profession after October 1956 and the struggle with the Catholic Church led to social dissatisfaction with state power, reflected in the events of December.

Social reasons

As in the events in Poznań, social causes exerted the greatest influence on the behavior of workers. Undoubtedly, the underdevelopment of housing construction is a social problem. The rate of residence per year was 1.4 families per flat and it slightly decreased compared to the post-war period. Poland ranks last

9 A. Czubiński, *Od „Października” do „Sierpnia”. Ewolucja polityki wewnętrznej Polski w latach 1956-1980* [w:] *Grudzień 1970r. Geneza Sierpnia 1980r.*, Pod red. K. Kozłowskiego, Szczecin 2000, s.12-13; B. Danowska, *op. cit.*, s. 66-69.

10 A. Czubiński, *op. cit.*, s.15-16.

11 A. Głowacki, *op. cit.*, s. 46-67; J. Eisler, *Grudzień...*, *op. cit.*, s.30-34; P. Machcewicz, *Władysław Gomułka*, Warszawa 1995, s.56-57.

in Europe with relatively few flats delivered in relation to the needs, and the average waiting time for a flat is 9 years. Attempts were made to speed up residential construction by reducing the area per person to 5 square meters, and introducing savings related to the spatial layout of the apartment, e.g. kitchens without access to a window, and the unsuccessful introduction of shared bathrooms and toilets for several families. These shared bathrooms were abandoned because the construction of a bathroom in each apartment turned out to be not much more expensive than the construction of an apartment without a bathroom, but in workers' hotels these inconveniences were still not abandoned¹².

The next social cause was the gradual disappearance of promotion opportunities. Employees in shipyards were more and more educated, and therefore different aspirations and work-related needs were born in them. Previously, the worker wanted only to be able to support his family and have a job, now the same worker wanted to live like people from high society and wanted to achieve something more than work and starting a family¹³.

And with this is another reason for strikes, i.e. wage differentials, bonuses and the construction of special management estates. Workers frequently protested over the awarding of raises and bonuses by directors. At that time, when overtime was eliminated, which resulted in a drop in salaries in shipyards, the staff in power granted themselves increases of several dozen percent. In addition, the workers did not like the fact that districts were separated for people who were better off at higher levels, which deepened the material and social disproportion of the population¹⁴.

He was in contact with the western world through the coast. Local people often had contact with tourists who came to Poland and talked about their life in the West. People were frustrated that there are no problems with the supply of shops there, with a higher standard of existence, everyone is able to meet their material needs. It caused irritation why a Western lifestyle could not be done here as well¹⁵.

A common problem at work was the neglect of safety issues, including the welders were poisoned by the vapors of harmful substances, they often suffered from eye diseases, and pneumoconiosis was not recognized as an occupational disease¹⁶.

Finally, it is necessary to mention the most important social cause, which is the so-called direct cause of the protests on the coast, the price increase of December 13, 1970. Work on the increase was carried out secretly from 1969 as part of an economic reform aimed at modernizing production. According to Jerzy Eisler, «In fact, the only real goal of this reform was to link labor productivity more closely with the amount of wages.» No wage growth was anticipated for the first two years, and gradual increases only from 1973, but maintained at a negligible level. The date was chosen not by chance. They wanted to start 1971 with a new price list, and after that the holiday season would bring a lot of income to the treasury. Edward Gierek still applied to raise prices after De-

12 J. Eisler, *Grudzień...*, op. cit., s.39-40; A. Glowacki, op. cit., s. 24-25; B. Danowska, op. cit., s. 60.

13 J. Eisler, *Grudzień...*, op. cit., s. 40-41, A. Glowacki, op. cit., s. 26-27.

14 A. Glowacki, op. cit., s. 27-28.

15 *Ibidem*, s. 30-31.

16 *Ibidem*, s. 28-29.

ember 4, so as not to have a problem with miners in Silesia. On December 10, the Politburo received a proposal for price changes, which Bolesław Jaszczuk presented in detail the next day. The Politburo predicted an increase in dissatisfaction with the rise in prices, especially of consumer goods. It was decided that the worst increases would be adopted in Warsaw, Łódź and Gdansk. At the meetings of local committees, there were sharp tensions and protests within the party, and secretaries criticized those who broke away for being undisciplined. The announcement about the change in retail prices was structured in such a way that the public, when reading it, first looked at the cuts, and then at the increases, because this was to weaken the negative reactions of the recipient reading the content. Reduced items are items that are difficult to obtain on a daily basis and that not everyone could afford. For example, these were household appliances and audio / video devices, clothing, chemicals, pharmaceutical products, i.e. the needs of the second category. The increase was applied to the needs of the first order, i.e. food, fuel coal and others. No wonder that it aroused widespread dissatisfaction of the society, since and so in the absence of wage increases, the already negative society was additionally burdened with price increases, and the prices of practically unavailable items were lowered. On December 8, Wojciech Jaruzelski, the then Minister of National Defense, Wojciech Jaruzelski, issued a decree on the coordination of the activities of the Ministry of National Defense and the Ministry of the Interior in the event of social unrest. The Minister of National Defense, in consultation with the Minister of the Interior, were to cooperate in issuing orders to their ministries and organize joint activities to ensure public order. On December 9, a special Staff was created at the Ministry of the Interior to coordinate the activities of the militia and the SB, headed by General Tadeusz Pietrzak, and the entire operation was codenamed «Autumn 70». It was ordered in each voivodeship to appoint staff proxies, to establish the Central Command Post on December 10, to provide local units with a price list after price regulation with full discretion, and to strengthen staff at MO posts. In the following days, the Staff finished their coordination with other units, including with the Fire Service on the protection of party buildings, and information was gathered on possible leaks, as there was more traffic in the shops than usual and pressure was put on the authorities to broadcast, not as planned on Sunday, but on a Saturday day earlier. The staff then coordinated preventive actions during the riots. According to historians, the price increase is the main reason for the December events, because the society, already tired of its financial situation, has to cope with another problem of everyday life¹⁷.

End

Although they did not have theoretical background, they understood that they were surrounded by a world in which they are equal, that is they are also «more equal» - technical supervision, plant management representatives, party activists and activists at various levels. They were also often aware of the contempt with which some representatives of the workers' party, often calling workers among themselves robots, treated them. At the same time, however, the sense

17 J. Eisler, „Grudzień...”, op. cit., s. 70-94; A. Głowacki, op. cit., s. 23-24; T. Górski, H. Kula, Gdańsk, Gdynia, Elbląg '70. Wydarzenia grudniowe w świetle dokumentów urzędowych, Gdynia 1990, s. 21-22; S. Cenekiewicz, Gdański Grudzień '70, Gdańsk-Warszawa 2009, s. 15-16; Notatka z posiedzenia Sztabu w dniu 9 grudnia 1970 r. o godz. 16.00, [w:] Grudzień 1970 w dokumentach MSW, oprac. J. Eisler, Warszawa 2000, s. 23-26; Notatka z posiedzenia Sztabu w dniu 13 grudnia 1970 r. o godz. 12.00, [w:] Grudzień 1970 w dokumentach MSW, oprac. J. Eisler, Warszawa 2000, s. 35

of self-strength gradually grew among the workers. They have proved that, under the influence of their protests, the rulers often withdrew from decisions already taken, which were not popular socially. On several occasions, workers' riots led to changes at the top of power in the People's Republic of Poland. In December, we also dealt mainly with a youth rebellion: this time mainly young workers, but to a large extent also students and school youth¹⁸.

The experiences of December 1970 had a great impact on the strikes in August 1980. A special role was played by the postulate of establishing trade unions independent of the authorities, formulated by some of the strikers, but not realized at the time. The establishment of the Independent Self-Governing Trade Union Solidarity - the first in the countries of real socialism independent from the ruling mass organization operating openly and legally - marked the beginning of the end of the system, not only in the Polish dimension. It seems that if it can be said that Solidarity was born in August 1980, it must also be added that it was conceived in December 1970¹⁹.

BIBLIOGRAPHY

Cenciekiewicz S. , *Gdański Grudzień ' 70*, Gdańsk-Warszawa 2009.
Czubiński A., *Od „Października” do „Sierpnia”. Ewolucja polityki wewnętrznej Polski w latach 1956-1980* [w:] *Grudzień 1970 r. Genezą Sierpnia 1980 r.*, Pod red. K. Kozłowskiego, Szczecin 2000.

Danowska B. , *Grudzień 1970 roku na wybrzeżu gdańskim*, Pelplin 2000.

Eisler J. , *Grudzień 1970*, Warszawa 2000.

Eisler J., *Polskie miesiące, czyli kryzysy w PRL*, Warszawa 2008.

Głowacki A. , *Kryzys polityczny 1970 roku*, Warszawa 1990.

Górski T. , Kula H. , *Gdańsk , Gdynia , Elbląg '70. Wydarzenia grudniowe w świetle dokumentów urzędowych*, Gdynia 1990.

Grudzień 1970 w dokumentach MSW, oprac. J. Eisler , Warszawa 2000.

Machciewicz P. , *Władysław Gomułka*, Warszawa 1995.

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu zostały przedstawione przyczyny wybuchu strajku w Polsce w 1970 r. Chodzi tutaj o przyczyny polityczne, gospodarcze oraz społeczne. Ponadto autorka omawia i dokonuje analizy tych przyczyn odnośnie powyższego strajku.

Słowa kluczowe: strajk, przyczyny polityczne, przyczyny gospodarcze, przyczyny społeczne

Summary

This study presents the reasons for the outbreak of the strike in Poland in 1970. It is about political, economic and social reasons. Moreover, the author discusses and analyzes these causes in relation to the above strike.

Keywords: strike, political reasons, economic reasons, social causes

18 J. Eisler, *Polskie...*, op. cit., s. 97, 125.

19 J. Eisler, *Grudzień...*, op. cit., s.70-94.

ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЕПІДЕМІЇ ХОЛЕРИ В КИТАЇ XIX- ПОЧ. XX СТ.

Глюхіна Катерина Олексіївна

магістр історії, КНУ ім. Тараса Шевченка

kateryna.guide@gmail.com

Холера, про окремі ознаки якої згадано в джерелах Стародавнього Китаю в I ст. н.е., залишаючись однією з найтяжчих хвороб в античній історії, набула епідемічного характеру з XIX ст., об'єднуючи представників різних країн на санітарних конференціях у прагненні досягти угоди щодо заходів щодо обмеження поширення хвороби [1,с.11; 10,с.95]. Через географічне розташування, міграцію населення, комерційні обміни між державами, в тому числі з Індією, що була осередком холери, територія Китаю стала уразливим середовищем для швидкого розповсюдження інфекцій [17,с.55].

Після окремих спалахів першої світової епідемії, що почалась з 1817 р., холера у Китаї стала масовим явищем у 1820 р., розповсюдившись китайськими провінціями морським шляхом з Бангкока, де в цей період інфекція вразила близько 30 тис. жителів [11, с.71;17,с.55]. Перед тим, як зайти в долину річки Янцзи, інфекція вразила Гуанчжоу, порти - Веньчжоу і Нінбо [10,с.98;11,с.71] і, попри запобіжні заходи з боку магістратів, на початку 1821 року хвороба дійшла до Пекіна, де, як і в Нанкіні через зростаючу смертність вплинула на збільшення витрат міського бюджету на поховання громадян [13,с.1]. Поширившись на територію Японії, Кореї, Східного Сибіру та Західної Азії, епідемія тривала в Китаї до 1824р. [8;11, с.71].

Показник смертності в Китаї від холери, що залишався високим до кінця XIX ст.(станом на 1892 – 40 тисяч за рік [9,с.4] , у 1895– понад 1500 щоденно [4,с.3]), здебільшого зумовлювався незадовільним санітарним станом міст, поганою обробкою продуктів, недосконалим медичним забезпеченням [6,с.1]. Одним з методом протидії хвороби залишалось голковколювання , кровопускання [1, с.6], натомість участь іноземних лікарів не допускалась. Водночас через поширення хвороби у портових містах Китаю, заходи безпеки передбачали зупинку пароплавів на карантин, обробку одягу пасажирів [5,с.1;6,с.1].

В той час, коли за попередніми підрахунками за участі європейських лікарів смертність могла б знизитись до показника 50 осіб на день під час п'ятої пандемії, владою Китаю, якою було висунуто недовіру закордонним спеціалістам, було використано пропагандистські плакати, закликаючи населення «не ставати жертвами іноземних лікарів» [3,с.3].

Заборона лікувати китайців європейським лікарям залишалась і під час шостої пандемії, в умовах відсутності в китайських кварталах кваліфікованої медичної допомоги [18,с.1]. Спалах епідемії холери у 1919 році, наслідком якого стало 300 000 смертей на рік [7,с.3;12] посилювався також через рух війська в провінції Шуань 1920 р. [14,с.3].

Розповсюдження інфекції під час спалаху епідемії 1932р., за якого було зареєстровано понад 100 000 заражень та майже 32 000 смертей, набуло поширення в різних районах Китаю, ускладнившись масовими повеннями в Маньчжурії у серпні.Через численні переміщення осіб, що сприя-

ли поширенню епідемії вглиб Китаю протягом китайсько-японської війни 1937-1945 років, у дев'яти провінціях протягом 1938 р. було зафіксовано 50 043 випадків холери [11,с.71]. Після звернення уряду Китаю за допомогою до підрозділу охорони здоров'я Ліги Націй, консультантами у співробітництві з Китайським товариством Червоного Хреста було розроблено санітарні заходи, проведено профілактичні роботи. Реалізацію представниками Ліги Націй програми стимулювання формування протиепідемічних підрозділів, можна підтвердити доставкою з Сан-Франциско до Гонконгу близько 1 000 000 вакцин у рамках кампанії імунізації [2,с.213; 15,с.4].

Отже, через близькість до осередку виникнення спалаху інфекції, населення Китаю зазнало спалахів семи світових епідемій холери, що розповсюджувалась через забруднені водойми, переміщення потоків мігрантів, участь у торгово-економічних відносинах вглиб країни, переважаючи за кількістю людських життів над війнами та голодом, які також були супутниками епідемій. Не дивлячись на політику уряду, що не визнавала іноземного втручання й у медичній сфері протягом XIX і на поч. XXст., у 1938р. в умовах воєнних дій на території Китаю за участю представників Ліги Націй було проведено санітарні заходи, що сприяли зменшенню поширенню інфекції і людських втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Acupuncture for cholera in China.// St. Croixavis.-1884-10-08
2. Cholera in central China during 1938—Its epidemiology and control//Transactions of The Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene-1939.№33
3. Cholera in China//Arizona republican- 1894-10- 25
4. Cholera in China// The Athena press-1895-09- 06
5. Cholera in China// The Hope pioneer-1907-08- 29
6. Cholera in China and Japan//The Pacific commercial advertiser-1890-10- 09
7. Cholera sweeps China//Alexandria gazette-1919-08-19, ,
8. Didelot Xavier, Pang Bo, Zhou Zhemin, McCann Angela, Ni Peixiang, Li Dongfang,Achtman Mark, KanBiao: The role of China in the global spread of the current cholera pandemic.//PLoS Genetics-2015-Volume 11 (Number 3)
9. Disappearing in Europe// The Pacific commercial advertiser-1892-10- 21
10. Encyclopedia of pestilence, pandemics, and plagues. edited by Joseph P. Byrne; foreword by Anthony S. Fauci. Greenwood Press, 2008. v. 1
11. George C. Kohn, Encyclopedia of plague and pestilence: from ancient times to the present, 3rd edn. (New York: Facts on File, 2008), 363p.
12. MuirW.:Cholera epidemic, 1919 URL:<https://disasterhistory.org/the-cholera-epidemic-1919>
13. The Cholera//Herald of the times-1832-07- 19
14. Troop movements spread cholera in western China//The Richmond palladium and sun-telegram-1920-10-26
15. Vaccines shipped//Evening star-1938-07-14
16. Международные санитарные конференции, 1851-1938 гг.: Научные исторические аспекты / НорманГовард-Джонс.. Всемирная организация здравоохранения – Женева, 1976.
17. Требушкова И. Е. «География мировых эпидемий холеры»// Географическая среда и живые системы- 2019-№ 1, с.53-64.
18. Холера в Шанхай// БольшевикПолтавщини-1925-№201

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СЦЕНІЧНОГО КОСТЮМА ХХІ СТОЛІТТЯ

Кобилінська Марія Юрївна,

аспірант НПУ імені М.П. Драгоманова

m.yu.kobylynska@npu.edu.ua

Науковий керівник –

канд. філософських наук, доцент, Л. М. Дерман

На межі тисячоліть радикально змінюються культурні виміри людського буття. Дизайн як форма опанування оточуючого середовища призводить до зміни культурного контексту в межах взаємодії людини та універсуму. Актуальність звернення до теми сценічного костюма в соціокультурному та модному просторі ХХІ століття обґрунтована проблемою недостатньої кількості поглиблених досліджень, що піднімають питання семіотичних кодів у сценічному костюмі. Зокрема мало дослідженими є і питання, що розкривають інтеграційні та еволюційні процеси в моді, а також перехід костюма, зокрема сценічного, у цифровий формат в умовах соціокультурних та технологічних змін.

Семіотична складова костюма надає закодовану інформацію, яка сприяє здійсненню акту комунікації. Культурно-семіотичний код закладений в костюм потребує дешифрування тієї інформації, яка закладена в матеріальну річ – одяг. «Семантична насиченість» одягу розкривається за допомогою сценічної дії, яка може бути міфічною, нереалістичною та відображати актуальні проблеми сучасності.

Під впливом сучасних соціокультурних трансформацій питання специфіки функціонування моди та сценічного костюма виходять за межі естетики. Нині вони безпосередньо пов'язані зі значною частиною сфер суспільного життя. Саме тому дослідження сприятиме поглибленню знань про механізми впливу моди на соціокультурний розвиток людства та можливості подальшого прогнозування цих процесів. Розгляд сценічного костюма в просторі моди дасть змогу надати нові теоретичні орієнтири наукового дискурсу дослідження феномена моди.

Костюм для сцени та кіно переживає період ренесансу. Виставкові проекти зосереджують увагу на інсталяціях костюмів до фільмів, театральних вистав та шоу. До ХХ століття костюми не потрапляли в музейні колекції. Сьогодні часто межі видів та жанрів мистецтва бувають розмитими, тому сценічний костюм може сприйматись як витвір мистецтва. Сценічні костюми створюють нетипову моду, стають об'єктом сучасних арт-перформансів.

Філософська думка протягом своєї історії зверталася до різноманітних аспектів моди. Необхідно відзначити роботи класиків: Р.Барта, Ж. Бодрієра, Т. Верлен, Г. Зімеля, А. Кребера. Аналіз модних практик здійснено й такими дослідниками як: А.Б. Гофман, Г.У. Гумбрехт, Ж. Липовецький, Л. Свендсен.

Зокрема Ю. Легенький досліджував та висвітлював питання філософсько-антропологічного та соціокультурного аспектів костюма. В роботі «Метаісторія костюма» автор зауважує, що костюм завжди потребує

існування людини. Він можливий лише тоді, коли є той, хто його одягає. Тому, одягаючи костюм, людина одночасно приміряє сукупність історичних, культурних, соціальних, економічних маркерів, що свідчать про його власника» [7, с. 116].

Дослідниця А. Затулій в роботі «Розробка теоретичних концепцій формотворення авангардного костюма в системі дизайнерського проектування» пропонує досліджувати костюм не лише як мистецький, етнографічний чи історичний факт, а як сукупність соціальних, гуманітарних, психологічних, семіотичних знань [5].

Костюм займає місце в системі моди як соціокультурний феномен у контексті наукової парадигми тілесності. Проаналізувавши особливості костюмної «мови», її комунікативний потенціал в контексті гендерних відносин можна створити концепцію костюма як образно-символічного репрезентатива соціокультурних змін.

Філософський аспект театрального костюма – це стіна між минулими епохами і сучасністю, між особистістю, її внутрішнім світом і зовнішнім, це своєрідна поверхня, на якій відображаються творчі рефлексії митця. У світлі філософського поняття «стіни» театральний костюм є класичною моделлю «поверхні-площини-стіни» для певних семіотичних рефлексій в системі складних взаємозв'язків театральньо-сценічного середовища.

Мода та безпосередньо сценічний костюм, пов'язані з таким явищем як комунікація. Комунікація є обміном інформації між індивідами, за допомогою системи символів. Вона може здійснюватись вербальним та невербальним способами. Теорії комунікації були запропоновані багатьма філософами, кожен з яких розглядав цей процес по-різному. З метою показати зв'язок моди та комунікації необхідно звернутись до робіт Ю. Лотмана, К. Леві-Стросса, Р. Барта та Ж. Бодріара.

Мода виконувала комунікативну функцію з моменту її появи та в архаїчній культурі була тісно пов'язана з міфологією та ритуалами. Першим одягом вважалось татування, шрамування, що робилось для захисту від злих духів, а також для відлякування ворогів та вказування свого соціального статусу – комунікації.

Костюмологічні проблеми перебувають у центрі сучасного зацікавлення театром, костюм розглядається як посередник між людиною та предметним середовищем. Але у випадку з модою робота з текстом, яка від початку була задумана Р. Бартом як умова формального підходу, формує інший вектор. Перш за все, він веде Барта в міфологічні системи, де формується система сучасних символічних значень. Барт бачить моду простором сучасного міфу. З цієї системи спостережень згодом складеться ще одна масштабна Бартівська робота – «Міфологія», яка була присвячена механізму міфу в сучасній культурі [2].

Міф осмислюється Р. Бартом як комунікативна система, повідомлення. Міфом може бути будь-що, від тексту до об'єктів моди. Вчений підходить до проблеми зародження сутності міфа з точки зору конотативної семології. Усі матеріальні носії міфу стають свого роду письмом, адже в них присутній ефект значення.

Розуміння костюма як «культурного тіла» виявляється у створенні візуального образу особистості, костюм не тільки відображає культурний і соціальний стан суспільства, а й змінює соціальні ролі людини; людське

тіло та костюм можуть бути представлені як матеріал, з якого кожна людина й культура в цілому творять індивідуальність.

Костюм як знак, як культурний палімпсест зберігає в собі пам'ять про всі попередні семантичні нашарування – ніщо не зникає безслідно. Тому культурно семіотичний аналіз тієї чи іншої форми костюма – це завжди свого роду семантична реставрація, спроба з сьогоденного дня побачити, почитати ті значення, що колись ніс даний костюм. А прочитавши, наблизитися до розуміння тієї чи іншої культури.

Ю. М. Лотман в ряді своїх робіт про семіотику культури підкреслював неодмінну умову функціонування тексту: існування «іншого», тобто когось або чогось, що виступає як сприймаюча сторона. Необхідна комунікативна ситуація, і тільки в цьому випадку може відбуватися процес сприйняття, зчитування тексту. Ця умова комунікативної ситуації щодо тексту культури в повній мірі відноситься до знака як такого. Він пропонував вважати цю комунікативну ситуацію «знаковою ситуацією» (або семіотичною). Так він пише: «Ситуація, коли дещо сприймається як знак, і називається семіотичною ситуацією» [9, с. 5].

Просторовість моди на філософському рівні має такі рівні, як онтологічний, фізичний, антропоморфний, семіотичний та інші. Мода є простором, у якому постійно утворюються нові простори (одяг, костюм). Окремо одяг є матерією, індивід надає їй екзистенції та можливості існування. Кожна річ, яку створює дизайнер чи художник зі створення костюмів, за допомогою тіла індивіда утворює певний простір.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що початок ХХІ століття відзначається актуалізацією звернення до феномену сценічного костюма як вираження соціокультурних кодів. Костюм може бути основним візуальним акцентом вистави, замінюючи собою декорацію. Актори сучасних реформаторських театрів можуть грати на порожній сцені, де лише одяг несе інформацію про історичні обставити та класову приналежність героя. Ера дійової сценографії починає поступатись ері дійового сценічного вбрання. Костюм нерідко стає головним інтерпретаційним знаком сценічного задуму.

Феноменологія моди та сценічного костюма тісно пов'язана. Масштабні зміни сучасного світу надають розуміння моди як переваги форм масової поведінки в суспільному житті. Етимологія та функціонування костюма не обмежується естетичним аспектом, а включає також релятивізм, циклічність, ірраціональність та універсальність. Мода та костюм надають індивіду відчуття захищеності, власної значимості та здатності до самореалізації, сприяє розвитку людської культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика, Поэтика / Ролан Барт. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Барт Р. Мифологии / Ролан Барт. – М.: Академический Проект, 2014. – 352 с.
3. Барт Р. Риторика образа / Ролан Барт. – М.: Прогресс 1994. – 306 с.
4. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры / Ролан Барт. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2003 – 512 с.
5. Затулий А. И. Авангардный костюм как феномен элитарномассовой культуры (на материале коллекций Браччиалини) / А.И. Затулий // Научный альманах. Спецвыпуск журнала «Текстильная промышленность». – 2007. – № 8. – С. 62–64.
6. Легенький Ю. Г. Дизайн: культурология та естетика / Юрій Григорович Легенький. – К.: КДУТД, 2000. – 272 с.

7. Легенький Ю. Г. Метаистория костюма / Юрий Григорович Легенький – К. : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2003. – 248 с.
8. Легенький Ю. Г. Философия моды XX столетия / Юрий Григорьевич Легенький. – Киев: КНУКиМ, 2003. – 300 с.
9. Лотман Ю. М. О динамике культуры / Юрий Михайлович Лотман – СПб: «Искусство», 2001. – 704 с.
10. Лотман Ю. М. Театральный язык и живопись: к проблеме иконической риторики / Юрий Михайлович Лотман – Таллинн: Александрия, 1993. – 308 с.

UNDERSTANDING SMART CITY SZCZECIN—A DATA-DRIVEN LITERATURE REVIEW

Kostrzewska Martyna

*doktorantka Uniwersytetu Szczecińskiego,
Wydziału Ekonomii, Finansów i Zarządzania
martyna.diana.kostrzewska@gmail.com*

Introduction

The smart city concept is a multi-faceted approach to urban development, allowing to combine determinants of competitiveness and sustainable development. Among the many concepts and visions of cities, the concept of intelligent city is becoming more and more popular. A smart city is a city that uses information and communication technologies to increase the interactivity and efficiency of urban infrastructure. The process of transforming urbanized areas under the influence of civilization changes, technological progress, globalization and increase of territorial competitiveness, aging of the society and growing ecological awareness creates new challenges in shaping the human life environment [Giordano, 2005,24]. The paper presents selected results of research on the evaluation of the concept of smart city on the example of Szczecin as an intelligent city. The main goal of the article is to determine the relationship between the concept of a smart city and the competitiveness of a modern city, understood as a standard of living of city's inhabitants. The research method is a case study, based on a selected example of the city of Szczecin in Poland.

The concept of a smart city, i.e. a metropolis developing in such areas as: water and energy management, mobility, trade, safety, health, infrastructure - is increasingly becoming the main factor of strategies developed by cities. For this purpose, special teams are established within the structures of the office to plan activities related to the concept of city development. The process of their implementation is based on strategic and planning studies prepared by local authorities. Contemporary local authorities face a huge challenge, which is the implementation of the Smart City concept, they make many complex analyzes, implement strategies and implement various philosophies in order to improve the socio-economic situation of the metropolis. The subject of the author's considerations is the characterization of the concept of a smart city, which influences its development. Therefore, the purpose of this study was defined, which is to eval-

uate Szczecin as a smart city. The author intends to verify the thesis that the city of Szczecin belongs to the Smart Cities group and meets all the necessary criteria to be considered intelligent. In Poland, implementations of intelligent solutions for cities are still at the stage of development and it is difficult to characterize Polish cities as fully smart metropolises. However, some of them, thanks to the implemented measures, have this status.

Smart City as a concept of sustainable city development - the example of Szczecin

In Poland, the Smart City concept is particularly referred to as energy saving. Many Polish cities are members of the Association of Municipalities Polish Network "Energie Citiés" (PNEC) [Sikora-Fernandez, 2013, 87]. More and more often, projects in the field of solar panel energy are implemented, which are built on the basis of photovoltaic modules - devices that convert sunlight directly into electricity [Kostrzewska, 2019, 73]. The progressing globalization and its consequences are currently a great challenge for city authorities. Public services are very costly to deliver and natural resources are largely exploited. The concept of a smart city, which was created in the 21st century as a continuation of research on sustainable development strengthened by advanced technology in the field of telecommunications and transport, tries to answer all problems arising from the difficulties of metropolitan development [Kuder, 2019, 9]. The main Smart City directives refer to the effective use of available resources in order to improve the quality of life in the city and ensure its sustainable development. The smart city model promoted by Austrian scientists from Vienna University of Technology distinguishes six areas that are largely identical to the dimensions of sustainable development. In the absence of an unequivocal definition of the term "Smart City", this concept can be represented by the most frequently repeated elements of the Smart City approach in the literature. It is assumed that cities can be defined as smart if they have the following attributes:

1. Smart people - a learning society that initiates changes taking place in the city, which, with appropriate technological support, aims to reduce energy consumption and environmental pollution in order to improve the quality of everyday life.

2. Smart environment - reduction of energy consumption, care for optimization of water consumption, reduction of carbon dioxide emissions to the atmosphere, care for pro-ecological education.

3. Smart economy - high productivity consisting in the use and combination of production factors with knowledge, care for innovative solutions in the rapidly changing conditions and needs of consumers, superiority of incubators and ICT-related industry.

4. Smart living - ensuring access to public services, technical and social infrastructure, appropriate cultural and entertainment offer, care for the environment, high level of safety.

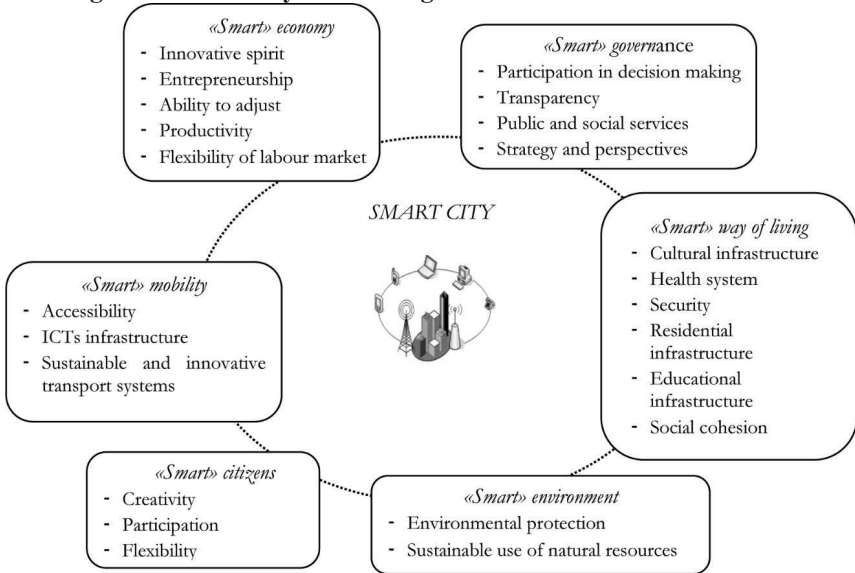
5. Smart governance - an efficient city management system, properly adjusted to the needs of the inhabitants, the use of modern digital technologies in the city's existence, intelligent administration.

6. Smart mobility - integrated information for passengers and e-tickets, mobile applications available on smartphones, it is assumed that digital com-

munication should be based on advanced technologies for rational use of the existing infrastructure.

The described dimensions of Smart City are combined with traditional and neoclassical theories of urban growth and development. They are based on the theories of the competitiveness of cities and regions, social capital and new intelligent public management, creating advanced technologies between individual elements. The dimensions of Smart City are shown in Figure 1.

Figure 1. smart City functioning dimensions

Source: Adapted by [Tsarchopoulos, 2006]

The author decided to adopt the term Smart City in the article as “a well-functioning future city created by the six above-mentioned areas and based on the active action of conscious, independent and decisive citizens.” [Grifinger, 2007, 11].

Szczecin city description

Szczecin is a lively city, an important seaport and a shipbuilding centre close to the border with Germany. Although the mediaeval centre of Szczecin was severely destroyed during wartime, there are still some remaining magnificent monuments of architecture, reminiscent of the times when Szczecin, as part of Prussia, was considered the “Paris of the North”. But Szczecin is mostly about water and lush verdure: rivers, lakes, woods and parks take up half of the city area. Szczecin, a city of about 406,000 people, ranks among the largest towns in Poland. It is also the biggest urban area in the north-western part of the country and the capital of the province. Its location in the top left corner of Poland’s map, together with its strong cultural and economic links with Germany, makes it an important commercial and transit centre. Apart from being a traditional junction

of main European routes, Szczecin is considered to be a crucial seaport, closely connected with the nearby Swinoujscie port and a large shipbuilding centre. While Szczecin attracts mostly business travellers, it can also form an interesting tourist destination. Several enchanting sights, the many parks, and the impressive number of bars are Szczecin's main attractions.

Its architecture is often compared with Paris, as the heart of the city is a star-shaped square, with diverging avenues. There is another reason for making the comparison with Paris – Baron G.E. Haussmann, who created a town-planning project for the French capital, also designed Szczecin.

Apart from the forests surrounding the city, there are other attractive areas in the vicinity – the seaside resorts of Miedzyzdroje and Rewal, the picturesque Wolin Island, and Swinoujscie with its ferries to Sweden and Denmark. The city of Szczecin is situated close to several large expanses of open water. The Baltic Sea is within an hour's driving, the Szczecin Lagoon, a part of the Baltic almost cut off from the open sea with a series of islands, is even closer, while to the east the city is almost surrounded by Lake Dabie. Szczecin is on the delta of the Odra River, and several of the Odra's confluents flow through the city. The German-Polish frontier is close to Szczecin, and Berlin is only 120 km away. The closest border crossings are in Kolbaskowo, Rosowek and Lubieszyn.

Szczecin is called the green city, but this is not restricted to the city itself as some local areas are very attractive, especially three vast local forests. These consist of Beech Forest (Puszcza Bukowa) with the Emerald Lake, Wkrzanska Forest and Goleniowska Forest. Lake Dabie, one of the biggest lakes in Poland, is also a great local recreational resource.

Szczecin is a city where the historical and cultural achievements are shared by more than one nationality. Its beginnings go back to the 8th century, when the Castle Height was inhabited by Slavonic settlers who established a borough there. For a long time Szczecin belonged to the dukes of Western Pomerania, a branch of Piast dynasty that ruled in Poland. They built a strong autonomous state and Szczecin became a member of the Hanseatic League. The crucial milestone in its history was the location act of 1243, which introduced town rights under the Magdeburg Law model.

The next momentous point in Szczecin's history was 1648, when Western Pomerania found itself divided between Sweden and Brandenburg after the death of the last Pomeranian prince during the Thirty Years War (1618 – 1648). Szczecin itself passed into Swedish hands for almost a century, and this surprisingly resulted in the downfall of the town. As the Prussians wanted sea borne trade free from Swedish customs taxes, they dredged the Swina River and built a new seaport in Swinoujscie.

History of Szczecin

In 1720, after the great North War, Szczecin became part of Prussia. The new authorities transformed the city into an important military centre, strengthened with fortifications. During the Napoleonic wars it passed to the French, becoming an important fortress in the process.

In the 19th century Prussia once more stimulated the economic growth of

the city, introducing several reforms that included industrial and professional freedom and the emancipation from customs barriers within the country. The Szczecin-Berlin railroad line was constructed in 1843, making Szczecin yet more attractive as a trade centre. This attracted many investors, helping to develop the shipbuilding industry. The second half of the 19th century saw the rapid development of several branches of industry partly due to the city's close connections with the seaport. In 1913 a canal connecting Szczecin with Berlin was opened, and which guaranteed more cargo for the harbour.

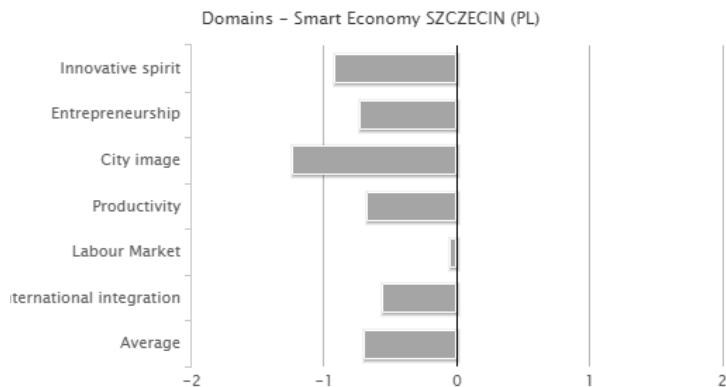
In April 1945, the 65th Russian Army conquered Szczecin and it then passed to Polish administration in July 1945. The city, now on the newly established Polish western border, had survived the war with little damage. Although the former image of the city changed, its unique character was preserved with the captivating charm of its historical secessionist architecture and the beauty of its lush vegetation.

Analysis of Smart City elements on the example of the city of Szczecin

Szczecin is described by many as a friendly city, valued for its intelligent, qualified employees, and widely promoted as a modern city. The research work carried out in 2015 by Vienna University of Technology takes into account European cities with 300,000 to 1 million inhabitants that implement Smart concepts in their activities. In the ranking published by the TUWIEN team on the website www.smart-cities.eu in 2015, the Smart Cities group included cities such as Szczecin, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Łódź, Lublin, Poznań, Wrocław.

According to the Vienna University of Technology, sustainable transport, the e-Office portal, the mobile application for smartphones “alert and many other elements, allowed Szczecin to take second place in Poland, and 56th place in Europe. In the 2014 European Smart Cities ranking, Szczecin is the only Polish city that has improved its position. The author of the analysis paid special attention to the data concerning the evaluation of Szczecin in the context of Smart Cities, presenting the results in charts 1, 2, 3, 4, 5, 6.

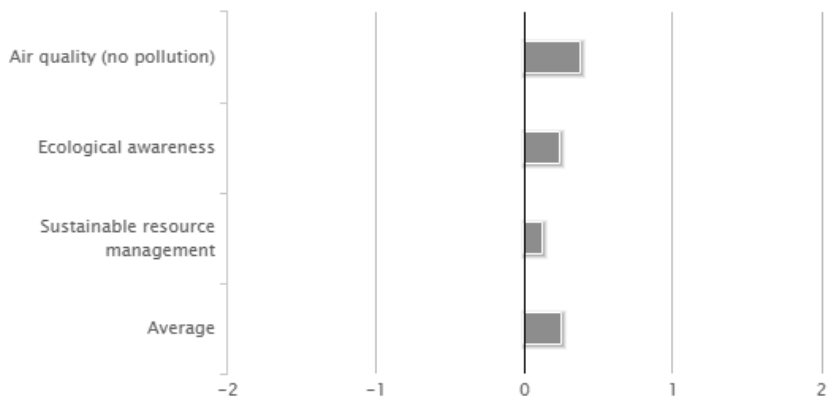
Diagram 1. Smart economy of the city of Szczecin

Source: TUWIEN team report

Diagram 2. Smart Environment – Szczecin 2015

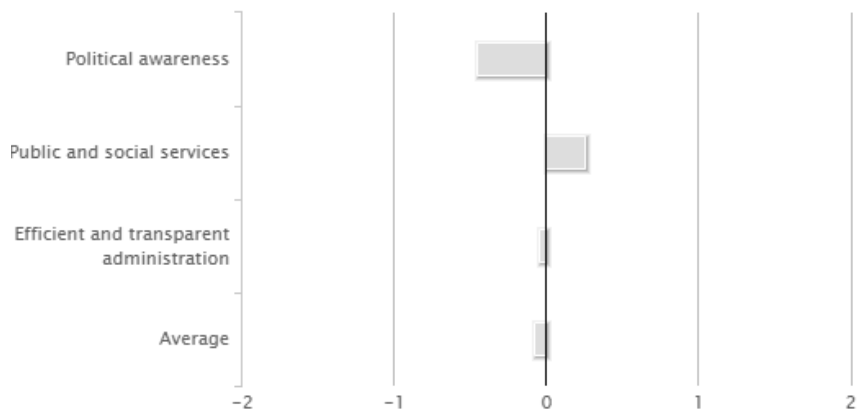
Domains – Smart Environment SZCZECIN (PL)

Source: TUWIEN team report [www.smart-cities]

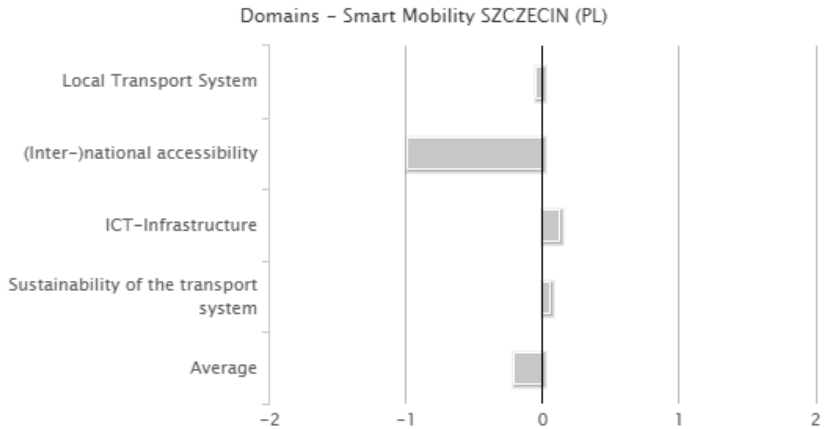
Diagram 3. Smart Governance – Szczecin 2015

Domains – Smart Governance SZCZECIN (PL)

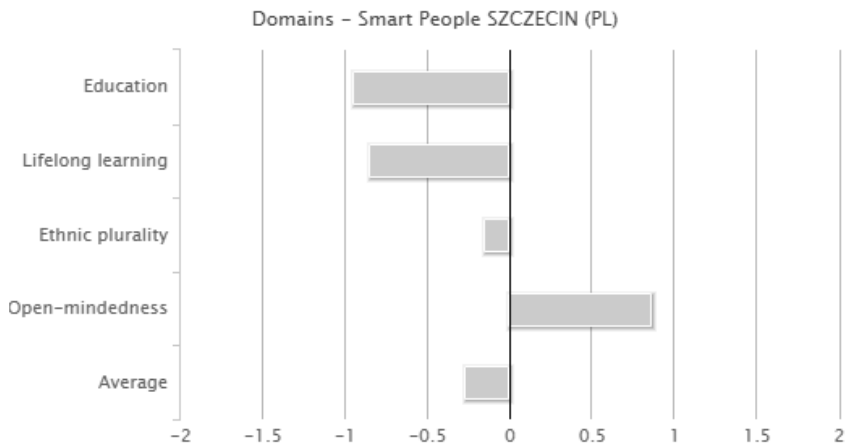
Source: TUWIEN team report [www.smart-cities]

Diagram 4. Smart Mobility of city Szczecin 2015

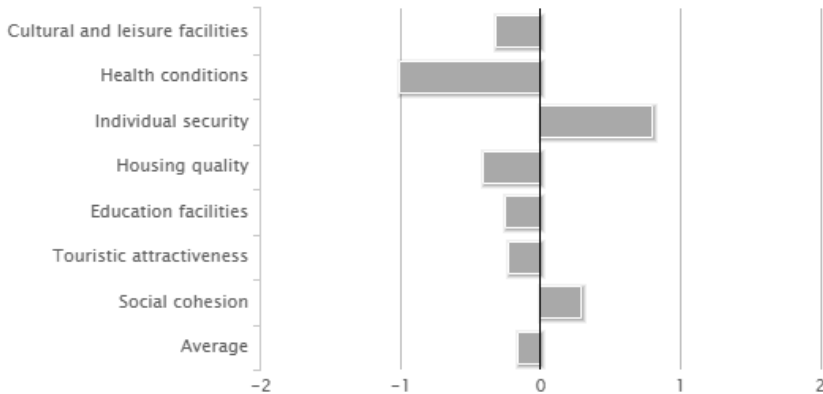
Source: TUWIEN team report [www.smart-cities]

Diagram 5. Smart People of city Szczecin

Source: TUWIEN team report [www.smart-cities]

DIAGRAM 6. SMART LIVING – SZCZECIN 2015
Domains – Smart Living SZCZECIN (PL)

Source: TUWIEN team report [www.smart-cities]

Analyzing the presented data, it can be concluded that the highest rated factors influencing the creation of the Szczecin Smart City concept are:

Analyzing the presented data, it can be concluded that the highest rated factors influencing the creation of the Szczecin Smart City concept are:

- public openness and awareness (0.862 points),
- safety of residents (0.798 points),
- air quality (0.384 points).

Openness and awareness of the society (0.862 points) may indicate that the inhabitants of Szczecin penetrate the barriers between social classes and willingly establish close relations with members of various social hierarchies, as well as feel liberated and free in their views on the social, natural and emotional world and tolerant. The data analysis shows that the safety of residents (0.798 points) plays one of the most important roles for local authorities. Social security has a strong impact on the area of intelligent life, strengthening the concepts of Smart City.

Szczecin's above-average result in the area of air quality (0.384 points) may be a reason for local authorities that Szczecin is on its way to creating healthy living conditions, influencing the comfort of the inhabitants' everyday functioning. High air quality is of great importance to the health and well-being of every human being, therefore it should definitely be a priority of every city.

In Poland, implementations of intelligent solutions for cities are still at the initial stage and it is difficult to characterize Polish cities as fully smart metropolises. However, some of them, thanks to the implemented activities, apply for this status. The author's observations show that Szczecin stands out in terms of smart initiatives. For several years, the capital of Pomerania has been implementing projects that are in line with the assumptions of the smart city concept. In addition, these projects are included in the strategic programs of the Szczecin City Development Strategy until 2025 and Floating Garden 2050, guaranteeing the long-term nature of the initiated activities, which is extremely important in

the Smart City concept.

Summary

In summary of the considerations presented in this report, it should be noted that the introduction of marketing innovations by service companies can be a great opportunity to develop the business. New marketing solutions for the services market can include active communication with customers using social networking channels, such as Facebook and Instagram. As the Digital2020 report shows, the number of social media users is increasing year on year, which creates a good opportunity to establish relationships with potential customers from around the world. The use of social media is due to the response to market demand, but also the unlimited reach and involvement of stakeholders, including, in particular, customers who regularly use the services of companies with fixed locations. Marketing innovations should refer not only to technological changes, but first and foremost to new habits and behaviours of companies, which should become the creators of messages on new social media and websites. The results of the study show that companies from Szczecin do not take full advantage of the potential of customers on social media – the lack of regular posts on company fanpages decreases the opportunity to build relationships with customers. The study using virtual ethnography shows that 86% of companies surveyed have a company fanpage on Facebook, but less than half (41%) actively participate in building a community. Fanpages are an important source of information about the company, and are often the first point of contact in terms of news on the company's offer. Local companies from Szczecin should not ignore the potential of Facebook and its advertising activities. Properly conducted Facebook advertising campaigns are becoming a crucial element of the marketing innovations of companies, and owners of local small businesses should focus not only on having a Facebook fanpage, but also on active, regular and proper marketing activities using Facebook.

In an environment where competitors implement new, better marketing activities, innovations are currently one of the key factors determining competitive advantage for service companies. The above considerations should become the rationale for micro and small companies, which compared with large corporations are not very active on social media. Business owners should focus on the essence of marketing innovations, which can improve the process of building relationships with customers thanks to communication on social media. The author is considering future research involving a comparative analysis of the SME sector building a virtual community using Facebook.

BIBLIOGRAPHY

1. K.Giordano, *Planowanie zrównoważonego rozwoju gminy w praktyce*. Wydawnictwo KUL, 2005, s. 24.
2. D. Sikora-Fernandez, *Koncepcja Smart City w założeniach polityki rozwoju miasta – polska perspektywa*, *Folia Oeconomica* 2013, 87
3. M. Kostrzewska, *Metoda simpleks na przykładzie problemu decyzyjnego przedsiębiorstwa produkującego panele solarne*, *Firma i Rynek* 2019, s. 73-74
4. W. Kuder, *Smart Cities*, *Eurogospodarka* 2013, nr. 9.
5. *Smart Cities*, smart-cities.eu, dostęp 2.04.2020, <http://www.smart-cities.eu/index.php?cid=6&ver=4&city=56>

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ КУЛЬТУРОЛОГА (НА ПРИКЛАДІ РУКОПISУ МОНОГРАФІЇ “ВИПРОБУВАНІ ТА ЗНАЙДЕНІ ВІРНИМИ”)

Ляшенко Лідія Леонідівна

*старший викладач НПУ імені М.П. Драгоманова, Київ,
Lidiya_Lyashenko@ukr.net*

XXI століття в українській науковій думці позначилося пошуком нових методів організації науково-дослідницької діяльності науковців. Це пов'язано, з одного боку, із формуванням значного об'єму теоретичних напрацювань у вітчизняній науці, що потребують опрацювання, систематизації, переосмислення та певного узагальнення. З іншого боку, науково-технічний прогрес, що став поштовхом оцифрування багатьох матеріалів, також впливає на етапи науково-дослідницької роботи науковців, зокрема, на етап пошуку джерел (який тепер можна здійснювати дистанційно) та їхнього опрацювання (наприклад: завантаження з електронних ресурсів, електронних бібліотек та інших відкритих джерел). Інші можливі етапи роботи дослідника — інтерв'ю, робота із архівами, особисті бесіди, опитування також стали більш доступними саме із залученням сучасних інтернет-технологій та активною розробкою рядом установ (бібліотеки, музеї, архіви) власних сайтів та налагодженням зворотного зв'язку. Спілкування із громадськими діячами, митцями, визначними постатями також можна здійснювати дистанційно, долаючи таким чином часові, мовні та просторові кордони. На наше переконання, означені обставини можна та потрібно використовувати як такі, що вдосконалюють та полегшують певні етапи науково-дослідницької діяльності науковців.

Враховуючи зростаючий попит на фахівців-культурологів та вимоги до «універсальності» їхніх вмінь та навичок, широти інтересів і напрямків роботи, актуальним постає вивчення питання організації науково-дослідницької роботи фахівця-культуролога із врахуванням сучасного розвитку технологій та способів пошуку, збереження, доступу та опрацювання джерел. Дане питання ми розглянемо, поєднуючи теоретичний та практичний вектори: ілюструючи ті чи інші тези з особистого досвіду трирічної роботи автора над монографією «Випробувані та знайдені вірними».

У даній публікації ми коротко пояснимо **специфіку обраної теми** дослідження, перелічимо та обґрунтуємо **складнощі**, пов'язані із темою та пошуком матеріалів; сформуємо **план** роботи над монографією (із визначенням методів та ступеня залучення технологій), окреслимо напрямки організаційної роботи науковця, які можна виконувати **дистанційно** та які вимагають **офф-лайн** присутності науковця у певних установах та підведемо підсумки виконаної роботи.

Специфіка теми, присвяченої висвітленню біографічного шляху та шляху служіння представників євангельських віруючих п'ятьох поколінь (починаючи від 1904 та закінчуючи 2000-ми рр.), пов'язана, по-перше, із необхідністю опису значного історичного періоду (більше 100 років). По-друге, цей період розкривається не локалізовано, а в різних місцевостях: Західної України (1904–1985 рр., Полісся), Центральної України

(1946–2000-ні рр., Київщина) до Воронежської області (кінець XIX–1940-ві рр., XX ст.), Горківської області (1943–1950-ті рр.) та великого регіону Сибіру (1952–1958 рр.). По-третє, цей період не є однорідним, а перенасичений рядом подій (голод 1933 р., розкуркулення 1937 р., хвилі арештів віруючих 1940-х та 1950-х рр.). Така розмитість географічних меж монографії також потребувала вивчення історичної та соціальної ситуації в кожному регіоні із акцентом та релігійну сферу та утиски євангельських віруючих.

Складнощі, які виникли під час роботи із обраною темою, можна розподілити на *передбачувані* та *непередбачувані*. До першої групи віднесемо наступні:

1) необхідність зібрання великого масиву емпіричного матеріалу від очевидців подій 1940–2000-х рр.. (переважно єдиним шляхом: через опитування, інтерв'ювання);

2) необхідність встановлення особистих зв'язків із широкою групою людей в різних містах України та, особливо, за кордоном (Австралія, США, Фінляндія);

3) розробка переліку запитань до кожного із опитуваних осіб із попереднім вивченням особливостей життєвого шляху, зв'язків із персонажами монографії та глибиною їхнього залучення у події, на яких акцентується увага у монографії;

4) недостатність об'єктивних даних про певні події середини XX ст. (наприклад, репресії євангельських віруючих та періоди їхнього перебування у таборах);

5) орієнтування на особисті згадки очевидців подій середини XX ст., а також історії, що збереглися у сімейних архівах та, передаючись від покоління до покоління, частково перемішані із здогадками та фактами, які не можна перевірити;

6) віддаленість описуваних подій у часі та похилий вік більшості очевидців (80–90 років), що пов'язане із плутанням фактів, дат, імен учасників тих подій;

7) похилий вік опитуваних, що значно уповільнює зворотній зв'язок та отримання відповідей на запитання.

До *непередбачуваних* складнощів віднесемо такі:

1) відсутність доступу до мережі інтернет деяких опитуваних (в тому числі в інших містах), робота з якими потребує особистої присутності науковця;

2) мовні кордони (деякі нащадки осіб, про яких йдеться у книзі, більше 30 років тому емігрували у США та інші держави, тому їхні діти та онуки вже зростали в іншомовному середовищі, що значно ускладнює проведення з ними інтерв'ю);

3) під час формування архіву фотографій та вибору деяких з них в якості ілюстрацій для книги не всі опитувані мають змогу зробити якісні копії (зокрема, сканування) через проживання у віддалених від Києва районах, де немає відповідного технічного обладнання;

4) під час роботи із архівами виявилось, що більшість кримінальних справ, заведених на віруючих, які відмовилися скласти присягу із клятвою (керуючись біблійською заповіддю «Не клянись»), досі не розсекречено, хоча вже минуло від 78 до 84 років;

5) під час роботи із єдиною доступною архівною справою, вия-

вилосся, що частину документів написано олівцем, деякі уривки втрачено, а деякі написано від руки нерозбірливим почерком;

б) виникла необхідність створення у книзі додаткових розділів із визначенням застарілих слів та іменного покажчика;

Таким чином, наведені *передбачувані* та *непередбачувані* складнощі можна умовно поділити на власне науково-дослідницькі — пошук джерел, проведення інтерв'ю, опитування, листування, розбір документів кримінальної справи і т.д. (вирішуються у процесі роботи), технічні (які більшменш легко вирішити), мовні (так само швидко вирішуються) та соціополітичні (вирішення яких не лежить у площині компетентності науковця: наприклад, розсекречення матеріалів).

Після з'ясування складнощів та окреслення шляхів їхнього подолання було написано **план** роботи над монографією. Він включав наступні етапи:

— систематизація наявних матеріалів згадок свідків для виявлення «білих плям», тобто періодів, про які потрібно відшукати додаткову інформацію;

— пошук актуальних наукових та художніх матеріалів для збагачення монографії та документального підтвердження фактів з особистих згадок;

— робота із архівами для отримання матеріалів з кримінальних справ (опрацьовано два томи кримінальної справи 1953 р. [1]);

— розробка концепції книги та розташування матеріалів в хронологічному порядку;

— робота із архівами, листування із архівами та окремими особами;

— опитування, інтерв'ювання та стенографування матеріалів під час особистих бесід та формування авторського архіву [2];

— збирання ілюстративного матеріалу: фотографій та документів.

Таким чином, деякі напрямки організаційної та власне науково-дослідницької роботи повністю було виконано дистанційно, що дозволило значно скоротити час, однак якість роботи від цього не погіршилася. **Дистанційно** велося листування із архівами (ГДА СБУ, Архів МВС, Чернігівський та Рівненський обласні архіви, м. Електросталь, Центральний архів Москви, Російський державний історичний архів), листування із іноземцями (США, Австралія, Фінляндія), уточнення фактів, імен і дат із іноземцями та українцями з різних міст. Для цього достатнім виявилось використання електронної пошти, телефонного зв'язку та месенджеру і соціальної мережі *viber*. Опрацювання кримінальної справи [1] у читальній залі Архіву СБУ, проведення інтерв'ю та опитів проводилося виключно **офф-лайн**, в тому числі з необхідністю переїзду в інші міста.

Таким чином, фахівець-культуролог, котрий за родом спеціальності має володіти широким спектром наукових вмій та компетентностей, має навчитися проявляти гнучкість у процесі організації науково-дослідницької роботи. Адже вдале поєднання очної та дистанційної роботи може значно полегшити наукову діяльність, з одного боку, та збагатити її, з іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Управління СБУ у Волинській області. АКС №8695-П (1952). Том I та 2. 320 с.
2. Особистий архів Ляшенко Л.Л., що включає матеріали особистих бесід (більше 130 годин), листування із архівами (24 запити та більше 30 листів переписки з архівами), копії документів та фотографій (близько 60 найменувань).

FIGURALNA RZEŹBA GRECKA OKRESU KLASYCZNEGO (450-425 p.n.e.) - MYRON i POLIKLET

Majewski Łukasz

*Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
lukas.majewski@gazeta.pl*

„Jedna jest sztuka rzeźbienia [posągów], najznakomitsi w niej byli Myron, Poliklet, Lizyp, którzy wszelako nie są do siebie podobni, co jednak nie sprawia byśmy pragnęli, żeby którykolwiek z nich się zmienił” [Cyceron, III, VII, 25-27].

Jedną z najważniejszych zasad sztuki greckiej w latach 450-425 p.n.e. było dążenie do wyrażania spokoju. Artyści przede wszystkim unikali w swych dziełach przedstawiania gwałtownych ruchów i jakichkolwiek prób zakłócenia harmonii w ukazywanych postaciach. Do zasady tej często nie stosował się najstarszy z czwórki wielkich rzeźbiarzy drugiej połowy V w. p.n.e., - Myron [M. L. Bernhard, s. 234].

Myron urodził się w Eleuteraj w Beocji, ale był obywatelem Aten. Uczyl go Hageladas [Pliniusz, XXXIV, 56]. Działał na terenie niemal całej Grecji - zarówno w Grecji właściwej jak i w Jonii i na Sycylii [*Encyklopedia sztuki starożytnej. Europa, Azja, Afryka, Ameryka*, s. 418]. Myron, podobnie jak jego nauczyciel, głównie pracował w brązie. Niestety jego dzieła znane są wyłącznie z marmurowych kopii rzymskich i opisów literackich. Pliniusz Starszy w swej *Historii naturalnej* wymienia dzieła artysty, pisząc: „Myrona (...) wslawiła szczególnie Jałowka, opiewana w znanych wierszach (...). Jest twórcą także Psa i Dyskobolosa, Perseusza, Ludzi z piłą, Satyra w zachwycie przed fletem, tworzącego grupę razem z Minerwą, Zawodników w pytyjskim pięcioboju, Pankratiastów, Herkulesa stojącego w pobliżu Circus Maximus w świątyni Pompejusza Wielkiego. Że stworzył również pomniki Konika polnego i Szarańczy, podaje w swoich wierszach Erynną”. [Pliniusz, XXXIV, 56-9]. Ta ostatnia informacja wynika najprawdopodobniej z niezrozumienia przez Pliniusza tekstu wiersza z *Antologii Palatyńskiej*, VII, 190, gdzie chodzi nie o rzeźbiarza Myrona, lecz o dziewczynę imieniem Myro, która miała uspać nagrobek owadom. Erynną była poetką prawdopodobnie z końca IV w. p.n.e. [Słownik artystów..., s. 146]. Pliniusz wymienia też inne dzieła Myrona: „Stworzył i Apollina, który został zabrany przez triumwira Antoniusza, ale zwrócił go Efezyjczykom boski August zgodnie z naponieniem otrzymanym we śnie”. Podaje również, że „Spod dłuta Myrona, owego wychwalanego rzeźbiarza w brązie, wyszła Pijana staruszka, znajdująca się w Smyrnie, sławna jak rzadko, który posąg” [Pliniusz, XXXIV, 56-9].

Wiedza o stylu tego artysty opiera się właściwie na tylko dwóch rzeźbach: *Dyskobolu* i grupie *Ateny i Marsjasza* [M. Żmudziński, s. 100; K. Michałowski, s. 92]. Możemy się jedynie domyślać jak wyglądały inne słynne dzieła mistrza, takie jak posąg *Ladasa* lub *Krowy*, dzięki zachowanym kopiom z epoki hellenistycznej i rzymskiej [M. L. Bernhard, s. 235].

Rozkwit twórczości Myrona przypada na ok. 431 r. p.n.e. W jego dziełach widoczne są zarówno cechy sztuki archaicznego jak i klasycznego. Jest artystą przełomu. Myron jako pierwszy zaczął przedstawiać postacie w momencie ruchu [*Mała encyklopedia kultury...*, s. 84]. Jego dzieła znajdowały się w

samych Atenach jak i na Akropolis. Grupa *Atena i Marsjasz* oraz *Perseusz* były ustawione na świątynnym wzgórzu jeszcze przed rozpoczęciem wielkich prac odbudowy, które zostały podjęte z inicjatywy Peryklesa. Niestety w rzeźbach, licznie zdobiących pomniki architektury czasów odbudowy, nie odnajdujemy nigdzie cech sztuki Myrona. Zatem należy przypuszczać, że nie miał on żadnego udziału w tych pracach. Niestety przyczyn tego stanu rzeczy możemy się jedynie domyślać. Badacze zwracają uwagę na ewentualny konflikt między Fidiaszem, a Myronem, jak i na fakt, że Myron dla ludzi z kręgu Peryklesa reprezentował starą szkołę, która już się przeżyła. Najsłynniejszą rzeźbą artysty z Eleuteraj był posąg *Dyskobola*, gdzie ukazał atletę na chwilę przed wyrzuceniem dysku. Postawa przedstawiona przez artystę była taka, w jakiej człowiek może znaleźć się w ułamku sekundy [M. Grant, s. 90; M. W. Atpatow, s. 131]. Dyskobol stoi na ugiętej prawej nodze, lewa jest pozostawiona w tyle i dotyka końcami palców ziemi. Tors sportowca skrzyżowany jest w biodrach, ale sam dyskobol pokazany jest na wprost. Jego prawe ramię odrzucone jest do tyłu, natomiast lewe oparte całą dłoń o prawe kolano. W tym układzie ramiona sportowca tworzyły łuk. Jego głowa lekko pochylona ku przodowi, podkreślała oś symetrii torsu. W taki sposób Myron ujął tą właściwie błyskawiczną chwilę, kiedy ciało znalazło się w spoczynku między jednym a drugim ruchem. Należy też zwrócić uwagę na fakt, że rzeźba nadawała się do oglądania tylko z jednego punktu, mimo że sprawia wrażenie obrotowej. Rzeźba ta zachowała się w bardzo wielu kopiach rzymskich. Jak zauważają badacze z chronologicznego punktu widzenia *Dyskobol* jest dziełem artysty bardzo silnie związanego z okresem archaizmu i rzeźbę tą datują na ok. 460 r. p.n.e. [K. Kumaniecki, s. 191; K. Estreicher, s. 132; M. L. Bernhard, s. 181].

Wśród dzieł Myrona, które udało się zrekonstruować należy wymienić grupę *Ateny i Marsjasza*, która umieszczona była na Akropolis ateńskiej. Marsjasz został zidentyfikowany, jako dzieło Myrona w połowie XIX w. przez H. Brunna w 1858 r. [M. L. Bernhard, s. 237]. Posąg Ateny z tej grupy odnalazł L. Pollak w Atenie z Muzeum Miejskiego we Frankfurcie. Dzieło to odtworzył wielki archeolog XIX w. A. Furtwängler, po dokonaniu zestawienia obu tych rzeźb. Badacze ustalili też datę powstania grupy Myrona na lata 457-447 p.n.e. Niestety w czasie wykopalisk na Akropolis nie znaleziono bazy tego pomnika i tym samym wiele detali zostało nie ustalonych, m.in. odległość między obu posągami. Układ obu postaci J. Charbonneaux odczytuje jako taneczny nasuwający na myśl orkiestrę dionizyjską. Sylen Myrona jest silnie odchylony do tyłu i wspiera się zaledwie na czubkach palców nóg. Jego głowa zwrócona jest lekko w prawo i pochyla się ku piersi. Atena sprawia wrażenie jakby poddała się rytmowi tanecznemu przeciwnika. Pod fałdami grubego peplosu widoczne jest ugięcie jej lewej nogi, która odchylona do tyłu powoduje lekkie przecięcie w biodrach. Głowa bogini jest bezsprzecznie wyjątkowym osiągnięciem w dziejach rzeźby greckiej. Bujne włosy Ateny, zwinięte w pukle dookoła głowy, przyozdabia hełm koryncki. Jej podłużna twarz, wąskie oczy, cienki nos, pełne policzki i mięsiste wargi nadają jej obliczu wyraz świeżości i młodości. Z kolei Marsjasz jest pierwszym ze znanych nam posągów wyobrażających Satyra - istotę z legend dionizyjskich. Z dawnego tradycyjnego wizerunku zachował koński ogon. Jego krótki nos nadaje twarzy charakter maski z humoreski, ciało posiada wiele cech zbliżonych do wyobrażeń atletów, jednak zarówno sam jego układ jak i wydłużone proporcje szczupłej sylwetki wywołują efekt dzikości. Należy zauważyć, że umiętność

przedstawienia równowagi ciała przy jednoczesnym jego silnym odchyleniu do tyłu jest typowa dla tego artysty. Reprezentatywną cechą rzeźb Myrona jest również pochycenie momentu oddzielającego dwa ruchy następujące po sobie błyskawicznie. Cechy te ukazane są niewątpliwie w wymienionych wyżej przedstawieniach [M. L. Bernhard, s. 238].

Myron zapoczątkował tutaj zmianę w sztuce greckiej polegającą na humanizowaniu legendarnych postaci półludzkich i półzwierzęcych, a której dalszy rozwój widoczny jest w sztuce Partenonu. Jest to jeden z sygnałów, zapowiadających, że sztuka grecka, pod wpływem teatru, staje się bardziej intelektualna [M. W. Alpatow, s. 131].

Myron był również autorem posągu słynnego biegacza *Ladasa*, który miał być przedstawiony w momencie wpadania na metę. Rzeźba Biegacza jak mówi tradycja literacka została z Olimpii przewieziona do Rzymu. Według niektórych badaczy kopią rzymską *Ladasa* jest tzw. *Efeb z Subiaco* [Słownik kultury..., s. 296].

Wśród niezachowanych dzieł Myrona, była opiewana przez poetów i budząca ogólny zachwyt – *Krowa*, ustawiona na Akropolis z okazji Panatenajów. Podobnie jak inne posągi wywieziona została do Rzymu. Propercjusz podaje, że w portyku świątyni Apollina na Palatynie, rozstawione były trzy byki Myrona i owa słynna krowa [P. Meyer, s. 36].

W źródłach zachowały się wzmianki mówiące o wielu posągach atletów, które Myron miał wykonać dla uczczenia ich zwycięstw sportowych m.in. *Timantesa z Kleonaj*, zwycięzcy w Pankrationie w 456 r. p.n.e., *Likejnosa ze Sparty* – w wyścigu wozów w 448 r. p.n.e. oraz *Chionisa ze Sparty* po 448 r. p.n.e. [M. L. Bernhard, s. 240].

Myron wykonał również kilka posągów bóstw. Pausaniasz wspomina o *ksoanionie Hekate* wykonanym przez tego artystę dla Eginy. Myron był również autorem dwóch posągów Apollina [Encyklopedia sztuki..., s. 418; Słownik kultury..., s. 296]. Jak podaje Pausaniasz Myron stworzył także posąg Dionizosa: „*Na Helikonie znajduje się również (...) posąg Dionizosa wykonany przez Lizypa i drugi, w postawie stojącej, ofiarowany przez Sulę, dzieło Myrona, najlepsza z jego prac po posągu Erechiteusa w Atenach*” [Pausaniasz, X 1; 2].

Kolejny wielki twórca okresu klasycznego, Poliklet, był obywatelem Argos, choć urodził się w Sykionie (480 r. p.n.e.). Tak samo jak Myron był uczniem Hageladasa. O jego działalności stanowią m.in. odnalezione bazy pomników ustawionych w sanktuariach Olimpii, na których odnajdujemy inskrypcje odnoszące się do zaginionych dzisiaj posągów, o których wspomina Pausaniasz. To właśnie na ich podstawie określono kolejne etapy twórczości artysty [Słownik artystów..., s. 164].

Najbardziej znaczący i najintensywniejszy okres twórczy Polikleta łączy się niewątpliwie z jego pobytem w Atenach. Wtedy też w mieście prowadzone są na szeroką skalę prace architektoniczno – urbanistyczne. Rozwijają się także twórczość rzeźbiarska związana z dekoracją Partenonu. Zapewne to właśnie prace przy budowie i dekoracji tego ośrodka kultu Ateńczyków spowodowały, że Poliklet postanowił przybyć do Aten i tu tworzyć swoje dzieła. Nie zachowały się żadne wzmianki mówiące o bezpośrednim uczestnictwie Polikleta przy realizacji wielkich założeń okresu Peryklesa. Mimo to wpływ jego sztuki jest widoczny w tak typowo ateńskim dziele, jakim jest fryz Partenonu, gdzie dostrzec można również wpływ Fidiasza na twórczość mistrza z Argos np. w posągu *Dia-*

dumena, będącego jakby udoskonaleniem kanonu ukazanego w *Doryforosie*; widoczne jest tu złagodzenie i zmiękczenie ostrych, surowych form prototypu. [M. L. Bernhard, *Sztuka grecka...*s. 244]

Trzecim etapem twórczym, ustalonym przez badaczy, w życiu Polikleta było wykonanie kultowego posągu *Hery* dla miasta Argos w latach 420-417 p.n.e. Niestety niewiele możemy powiedzieć o tym dziele wykonanym w chryzelefantynie [M.L. Bernhard *Korynt i Argolida*, Warszawa 1987, s. 22;]

Z ostatniego etapu życia artysty niewiele wiadomo. Starożytni, m.in. Pliniusz Starszy, przypisywali mu jeszcze inne posągi: „*Zapaśnika ze skrobaczką, Zapaśnika nagiego zamierzającego się piętą [lub włócznią] oraz Dwóch chłopców, także nagich, grających w kości, którzy się nazywają Astragalizontes i znajdują się w atrium cesarza Tytusa [79-81 n.e.]* – zdaniem wielu nie ma dzieła doskonalszego nad to właśnie. Dziełem tego artysty jest także *Merkury, który był w Lizymachii, Herkules w Rzymie, Hageter [Przewodnik] chwytający za broń i Artemon nazywany „Obwożonym”*” [Pliniusz, XXXIV, 55-6]. Temu artyście przypisuje się również autorstwo *Afrodyty z Amykle*, wotum ofiarowanego po bitwie pod Ajgospotamos (405 p.n.e.), *Zeusa Mejlichiosa* dla Argos, *Latona, Apolla i Artemidy* dla sanktuarium *Artemidy Ortia* – wszystkie one miały być wykonane w białym marmurze. Historycy sztuki przypuszczają, że Poliklet, dążąc do stworzenia idealnego posągu nagiego mężczyzny w spoczynku, zadowolił się jednym wzorem, a następnie powtarzał go i udoskonalał. Argumentują to m.in. tym, że jak podaje Pliniusz Starszy „wszystkie jego figury są, jak powiada Warro, (...) prawie według jednego modelu” [Pliniusz, XXXIV, 55-6]

Dotychczas udało się zidentyfikować około ośmiu posągów omawianego artysty. Przedstawiają one bogów, herosów i zwykłych śmiertelników, którzy nie różnią się między sobą kryteriami teoretycznymi [M. W. Ałpatow, s. 132]. Stąd może wynikała opinia Kwintyliana, wg której Poliklet upiękosił postać człowieka, ale nie umiał oddać majestatu boga [M. L. Bernhard, *Sztuka grecka...*, s. 245]. Zgodnie z nowymi trendami sztuki Poliklet kształtował już posąg *Apollina Kitarodosa* (460-450 p.n.e.) odnaleziony w Pompejach. Wyobraża on boga grającego na kitarze. Apollo pokazany jest nago, a nie w przyjętej zwyczajowo szacie przywódcy zawodów spartańskich. Prawdopodobnie następnym dziełem był *Dyskofofos*. W rzeźbie tej mistrz z Argos wyraził już podstawową regułę kształtowania postaci ludzkiej, która polega na zależności układu torsu i nóg od przeciwnego nachylenia barków i bioder tzn. na przecięciu linii ramion w prawo odpowiada przechylenie bioder w lewo. Taki układ powstał w konsekwencji zerwania rzeźbiarzy, jeszcze w okresie archaicznym, z koncepcją frontalności posągu [K. Michałowski, *Delfy*, s. 178].

Artysta zasłynął przede wszystkim dzięki wypracowaniu jako obowiązującej normy teoretycznych założeń sztuki polegających na tworzeniu posągów postaci ludzkich w oparciu o stałe proporcje i wielkości [W. Tatarkiewicz, s. 93]. Do plastycznego odzwierciedlenia postaci ludzkiej służyła artyście przede wszystkim zasada kontrapostu. W źródłach zachowała się anegdota, wg której Poliklet wykonał dwa posągi tej samej postaci. Jeden ukształtował zgodnie z radami udzielanymi mu przez widzów, drugi wg zasad obowiązujących w sztuce. Gdy oba dzieła zostały ukończone i wystawione na widok publiczny, pierwszy został wyśmiany [M.L. Bernhard, *Sztuka grecka...*, s.246]

Na okres intensywnej pracy związanych z budową i dekoracją Partenonu przypada pełnia rozwoju artystycznego Polikleta (450-440 p.n.e.). Wtedy to wy-

konał swe największe dzieło *Doryforosa*. Pliniusz w *Historii naturalnej* wspomina, że „*Poliklet (...) jest twórcą (...) młodzieńca z włócznią, jeszcze niemal chłopca, ale o typie męskim*” [Pliniusz, XXXIV, 54-5]. Posąg ten był wcieleniem jego teoretycznych rozważań o proporcjach, wyłożonych w niezachowanym do dziś *Kanonie* [K. Estreicher, s. 132; M. Grant, s. 91]. Pliniusz wspomina „*On jest twórcą i tego, co artyści nazywają kanonem, biorąc od niego główne wytyczne sztuki, jak gdyby był jakimś prawodawcą. On w opinii ogółu jest tym jedynym z ludzi, który wcielił sztukę w dzieło sztuki*” [Pliniusz, XXXIV, 54-5],

Opierając się na najlepszej kopii pompejańskiej (znajdującej się w Museo Nazionale w Neapolu) oraz czerpiąc niektóre szczegóły z innych replik rzeźbiarz G. Römer pracując pod kierunkiem P. Woltersa wykonał kopię brązową *Doryforosa*. Oryginał wykonany był (jak przeważająca ilość dzieł Polikleta) w brązie i zachował się jedynie w kilku kopiach z czasów rzymskich [M. W. Alpatow, s. 133]. Rzeźba ta przedstawia stojącego nagiego mężczyznę (nieco wyższego niż w naturze), którego ciężar ciała spoczywa na prawej nodze, lewa pozostawiona jest w tyle i tylko z lekka, czubkami palców, dotyka ziemi. Prawej nodze odpowiada uniesiona lewa ręka, niosąca ciężki, wsparty na ramieniu, oszczep. Podobnie, zgodnie z zasadą przeciwstawienia, opuszczona prawa ręka odpowiada lewej nodze. Kompozycja posągu podejmuje nową zasadę doprowadzenia ruchu do stanu równowagi w spoczynku. Chociaż Poliklet przedstawił zupełnie nową zasadę symetrii rytmicznej, zrywając tym samym definitywnie z zasadą symetrii frontalnej, to jednak nie należy zapominać, że pełnię zamierzonego efektu artystycznego *Doryforosa* można ocenić oglądając go jedynie na wprost [M. Żmudzkiński, s. 102].

Mistrz z Argos wykonał również posąg zwycięzcy olimpijskiego w pugilacie w 460 p.n.e. Kyniskosa, który wzniesiony był prawdopodobnie ok. 450 p.n.e. Baza rzeźby zachowała się w Olimpii, a wygląd oryginału najlepiej przekazuje kopia tzw. *Efeb Westmacott* [M.L. Bernhard, *Sztuka grecka...*, s. 247]. Koncepcja teoretyczna tego posągu była bardzo zbliżona do *Amazonki* Polikleta, tzw. kapitolinńskiej. To właśnie tą Amazonką Poliklet wygrał konkurs w Efezie: „*Otóż najznakomitsi, choć różni wiekiem, stanęli nawet do konkursu: rzeźbili Amazonki. (...) W momencie przekazania ich do świątyni Diany Efeskiej postanowiono wybrać taką, która okaże się najlepszą zdaniem samych artystów (...) jest nią Amazonka Polikleta*” [Pliniusz, XXXIV, 51-3, 53-4]. Obie wyrzeźbione postaci opierają ciężar ciała na nodze lewej, a głowy pochylają na ramię prawe. Tę pozorną niezgodność z ustaloną w kanonie regułą Polikleta historycy sztuki tłumaczą ich treścią. Ich zdaniem w *Amazonce* rzeźbiarz pragnął wyrazić ból rannej dziewczyny, natomiast w pomniku zwycięzcy - nieśmiałość i religijną skromność zawodnika pochylającego głowę do uwieńczenia [M.L. Bernhard, *Sztuka grecka...*, s. 247].

Rezultatem dalszego rozwoju tego samego tematu jest posąg *Diadumenoza*, który powstał w latach 430-420 p.n.e. Mistrz z Argos przedstawił w nim młodzieńca zawiązującego sobie opaskę dokoła głowy. Jak podaje Pliniusz: „*Poliklet (...) jest twórcą młodzieńca o zniewieściałym wyglądzie, wiążącego na głowie przepaskę, który stał się sławny ze względu na swoją cenę 100 talentów (...)*” [Pliniusz, XXXIV, 51-3, 54-5]. Rzeźba ta zachowała się w kilku kopiach, z czego najlepsza znaleziona została na Delos, a przechowywana jest obecnie w Muzeum Narodowym w Atenach. Posąg ten, jako dzieło Polikleta, zidentyfikował A. Michaelis. Historycy sztuki zgodnie uważają, że „*Diadumenos jest wyrazem udo-*

skonalenia kanonu, zastosowanego wcześniej w *Doryforosie* przede wszystkim na skutek wprowadzenia proporcji arytmetycznych, lepiej zharmonizowanych. Jest bardziej symetryczny i proporcje są słuszniejsze, dzięki czemu wydaje się smuklejszy. To wrażenie wynika przede wszystkim z ruchu uniesionych ku górze obu rąk, które jakby uwalniają tors [Słownik artystów..., s. 166]. Słusznie zauważa Michał W. Alpatow, że posągi młodzieńców wykonane przez tego artystę emanują nie tylko pięknem fizycznym, ale również godnością i siłą moralną. Są to posągi ludzi wolnych, którzy samo życie traktują jako sens istnienia [M. W. Alpatow, s. 133]

Poliklet dla swojego rodzinnego miasta Argos wykonał posąg kultowy *Hery* ze złota i kości słoniowej, jednak nie posiadamy szerokiej wiedzy o tym dziele mistrza [M.L. Bernhard, *Sztuka grecka...*, s. 248]. Rzeźba ta wyobrażona została na monetach miasta, jednak na tej podstawie nie jesteśmy w stanie stwierdzić wysokości postumentu. Jedynie wymiary świątyni, dla której była przeznaczona pozwalają na wyciągnięcie wniosków, co do jej wysokości (posąg miał ok. 5,5 m wysokości, a wraz z bazą sięgał ok. 8 m). Najbliższa oryginałowi jest głowa kobieca znajdująca się w British Museum, bowiem z profilu jest bardzo podobna do wizerunku *Hery* przedstawionego na monetach [*Encyklopedia sztuki...*, s. 476].

Poliklet reprezentuje zupełnie inny kierunek sztuki klasycznej niż wspomniany wcześniej Myron, a często również stanowi jego przeciwieństwo. Wynika to z faktu, że rzeźbiarze ci należeli do różnych szkół artystycznych; Poliklet do szkoły peloponeskiej, Myron do attyckiej. Należy jednak zauważyć, że wszystkie dzieła Polikleta, mimo przynależności do szkoły peloponeskiej, przedstawiają wyraźnie ukształtowaną indywidualność artystyczną. Nie sposób zaprzeczyć, że twórczość Mistrza z Argos wywarła ogromny wpływ na artystów następnych pokoleń. Już pod koniec V w. p.n.e. zasady, jakie wypracował Poliklet, stały się niemal obowiązującymi regułami dla innych artystów. Zarówno niektóre postacie widniejące na fryzie partenońskim, jak i malowidła na naczyaniach Malarza Achilleasa, czy na białych lektykach Malarza Tanatosa żywo przypominają polikletowego *Doryforosa*. W wielu też posągach powstałych w ostatnim 20-leciu V w. p.n.e. można dostrzec wpływ reguł wypracowanych przez tego rzeźbiarza m.in. w *Korach* z *Erechtejonu*. Krępe postacie przedstawiane przez Polikleta, a później rzeźbione zgodni z zasadami jego Kanonu zostały w IV w. p.n.e. wyparte przez smuklejsze wprowadzone przez Lizypa który twierdził, że *Doryforos* był dla niego wzorem. Nie dziwi zatem fakt, że tzw. rytm polikletowski stał się klasyczny [Słownik artystów..., s. 166].

BIBLIOGRAFIA:

- Alpatow M. W., *Historia sztuki. Starożytność*, T. 1, Warszawa 1968.
- Bernhard M. L., *Korynt i Argolida*, Warszawa 1987.
- Bernhard M. L., *Sztuka grecka*, Warszawa 1981.
- Cyceron, *O mówcy*, przeł. J. Korpany, Wrocław 1983.
- *Encyklopedia sztuki starożytnej. Europa, Azja, Afryka, Ameryka*, wstęp K. Michałowski, Warszawa 1974.
- Estreicher K., *Historia sztuki w zarysie*, Warszawa-Kraków 1982,
- Grant M., *Krótką historia cywilizacji klasycznej*, Poznań 1998.
- Kumaniecki K., *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1972.
- *Mala encyklopedia kultury świata antycznego*, red. K. Kumaniecki, K. Michałowski, L. Winniczuk, T. 1-2., Warszawa 1958-1962.
- Michałowski K., *Jak Grecy tworzyli sztukę*, Warszawa 1970.

- Michałowski K., *Delfy*, Warszawa 1959, s. 178.
- Meyer P., *Historia sztuki europejskiej*, T. 1., Warszawa 1973.
- Pliniusz Starszy, *Historia naturalna*, oprac. I. i T. Zawadzcy, Wrocław-Kraków 1961.
- *Słownik kultury antycznej. Grecja - Rzym*, red. L. Winniczuk, Warszawa 1988.
- Tatarkiewicz W., *Historia estetyki. Estetyka starożytna.*, T. 1., Wrocław-Warszawa 1960.
- Żmudziński M., *Świat starożytny i jego cuda*, Wrocław 2003.

BUILDING MEDIA STORIES: MARKETING AND ADVERTISING

Kukier Joanna

PhD student, Maria Curie-Skłodowska University

Maj Ewa, M.A.

Maria Curie-Skłodowska University

Introduction

We like to demonize the 21st century and the changes it has brought us. Advertising, in the opinion of some, rises to the rank of a satanic work that makes us passive zombies. Are you sure that advertising does not bring us any benefits? Communing with her can provide us with a lot of pleasure, similar to that which comes from communing with art. Advertising specialists come out of their skins to surprise recipients with creative ideas or an innovative spot. Today, in the advertising industry, we can meet not only sellers, but also talented artists. Often, advertising carries many aesthetic values. This is evidenced by advertising festivals organized, among others, in Cannes, cinema marathons for fans of this genre, as well as industry awards.

Concepts: marketing and advertising

In today's consumer world, marketing and advertising accompany us constantly. We are so accustomed to the szechobecných logos, advertising slogans that often do not consciously see them. We use these concepts every day, we are familiar with them, but do we really know their meaning? Most often administered the definition of marketing is that developed by The American Marketing Association in 1985, according to which "Marketing them st is the process of planning and implementation of product concepts (ideas, goods and services), price, promotion and distribution leading to the exchange pursues goals units and organizations" [1]. Barbara Żurawik in her book "A Guide to Marketing" is of the opinion that there is no common definition of marketing that all theorists would agree to. Instead, we have a number of different interpretations. The author organizes the existing definitions in the following way: After the first definitions that equate marketing with the processes of exchange, and second definitions that treat marketing as a set of nności associated with producing the, appraisal, promotion and sales of products (goods, ideas, services) and definitions, showing marketing as a concept of managing production and commercial activities from the point of view of the market [2]. Thus, marketing is a human activity in the marketplace that brings together the two elements, buyers and sellers, and contributes to the exchange that is aimed at meeting human needs. "Marketing can be defined as a set of individual organizational activities facilitating and

accelerating a satisfactory exchange of products, services, ideas with a dynamic environment” [3], we will ask in Żurawik.

Philip Kotler approaches the matter of marketing a bit differently. First of all, he believes that marketing is not about cleverly pushing customers what we have created, but it is the art of finding what our customer really needs. “Marketing is the function of a company to recognize unmet needs and desires, define and measure their size and potential profitability, identify the markets that a given company can best serve, make decisions about appropriate goods, services and programs to support selected markets, and , in which everyone in the company is required to think in terms of the customer and its service” [4] – this is the detailed definition, according to Kotler, in short , the idea is to transform the changing needs of people into profitable opportunities. Marketing is not an ordinary one-time transaction. A marketing specialist should establish long-term cooperation. Marketing is not only limited to the department responsible for advertising and cooperation with the media, it is a broad concept that should apply to the entire company. “Marketing is too important to be left to the marketing department alone. (...) Everyone in the company has to make decisions based on their importance to the customer.” (...) Furthermore, the strategy and marketing activities are carried out only in the markets k lientów” [5]. If a company wants to attract investors and interesting people to work, it must submit an appropriate offer, learn about their needs and present them with an offer that will be of the greatest value to them.

A completely different branch of marketing is e-marketing. The Internet is still gaining in importance, we can find practically everything in it, it creates new opportunities, and the benefits resulting from it are constantly growing. It is not only a new form of communicator, but creates a new market. Every business today needs a website. General principles of marketing, such as getting to know the client’s needs or creating brand remain unchanged, j owever, e-marketing is not only the transfer m operations in the Marketing Outgoing network. The number of tools and possibilities allows for a much wider range of possibilities. “Generally speaking: internet marketing (e-marketing) is a very broad concept. It covers all activities on the Internet on all its levels. The main goal of Internet marketing is to recognize and meet the needs of Internet users. Additional goals are: building the brand of the company / product, building customer loyalty, meeting customer information needs and obtaining information feedback, increasing the company’s profits by improving customer satisfaction” [6] . The most important role of e-marketing is the information function (prosumers expect information, dialogue and interaction from the company), other functions are: stimulating, sales and educational (nothing builds better loyalty than knowledge about a given brand).

Advertising

Advertising – we may like it, it may disgust us, but we should never pass by it indifferently. The ad should catch our eye, shout for our interest, the worst ad is the one that is unforgettable. “Stephen Leacock, a satirist and educator, was cynical about advertising,” says Kotler , “Advertising can be defined as a way to turn off the intelligence of people long enough to get money from them” [7] . We think that we know everything about advertising , we have contact with it every day, what can we learn about it? “In fact , advertising is not as simple as

it commonly seems,” teaches us Robert Nowacki. “Advertising activity is not one activity – it is a set of interrelated activities that interpenetrate and which must be performed in the right order. Activities that must take into account not only the resources and capabilities of the company, but most of all the conditions arising from the environment in which the company operates” [8].

However, when talking about advertising, we should start with a legal definition. The statutory concept of advertising is given to us by Wojciech Budzyński in his book entitled “Advertising, techniques of effective persuasion”. This definition was inspired by the term advertising derived from the “European Convention on Frontier Television” concluded in Strasbourg in 1989, it reads as follows: “Advertising is any message aimed at promoting the sale or other forms of using goods or services, supporting specific matters or ideas, or to achieve another effect desired by the advertiser, granted for a fee or other form of remuneration” [9]. The main task of advertising, however, is information, presenting a given product or service to potential consumers. It is rare for the advertising itself to increase the number of people who would place a given product higher, let alone buy it. Under the influence of advertising, consumer awareness should increase, in order to contribute to sales, more is needed, for example, sales promotion or a good seller who will present a given product in the right light.

Company image - PR and brand

One of the most important elements of marketing strategies is building the company’s image and brand building. Let’s start with what ever this Brand: “Mark (ang. Brand) is a name, term, symbol, design or other features that distinguish the company’s products” [10]. The brand consists of a verbal and a non-verbal part. Verbal is the name of the company, i.e. words, letters, numbers, for example: Coca Cola, Toyota, Wólczanka. The non-verbal part, i.e. the trademark, is a symbol, graphic sign or characteristic colors, for example, the Playboy bunny, the Nike hook, or the red and white colors of Coca Cola. A brand is a story that we are interested in ourselves.

In order to create a strong brand of the company, it requires effective work put into building the image. We have to take care of all the components, from the subject matter, slogan, graphics, through the logo and distinctive colors, ending with the money invested in the advertisement. The company should characterize something, stand, for example, efficiency, high quality, or other attribute which, he will define what the brand is. The company must highlight what characterizes it and offer it to the client in an attractive way.

Company image

In addition to creating a brand, building the company’s image is a very important element of the marketing strategy. The image of the company, is the idea of the company existing in the immediate vicinity, mainly in the buyers, including a set of positive associations evoked when you hear the name or seeing the logo. The image does not have to coincide with reality, it can be a subjective image of the company or its offer” [11], such definitions can be found in the online encyclopedia of management.

Building an image is not advertising, advertising informs us about the brand, we need all the available tools and resources to create a brand. Success in building the image is the loyalty of consumers or their preference for a given

product or service. “A famous brand brings extra money. As one cynic pointed out, the purpose of branding is to get more money for a product than it is actually worth? (...) With the brand name of the user, you know the quality of the product, know what its features and what service you can expect, and it is worth the extra money. The brand saves people time and money (...) is tantamount to concluding a contract with the client. A brand contract must be fair” [12]. Philip Kotler teaches us. Thanks to the brand, we know what a given company can offer us and what to expect from it.

Defining the brand and highlighting its features is the most important activity in creating the image. When the company succeeds, it should consistently stick to it in all marketing efforts, and all employees should reflect the image that the company has chosen. When we build the image of the company, we need a mission for this. If a company has a mission and is faithful to it, it becomes more credible to the recipients of a given brand. Customer satisfaction can lead to an increase in their loyalty to the company, which is the most desirable effect when creating a brand

“Loyalty” is an old-fashioned word that describes how committed you are to your country, family or friends. It appeared in marketing along with the term brand loyalty. But can people be loyal to the brand? (...) It cannot be denied that some people are extremely loyal to certain brands” [13]. Here Kotler gives an example of the Harley Davidson brand. A person who is a fan of these bikes would not trade the brand for any other. It should be remembered that you have to take care of the quality and value of the offered product, because even if the company manages to win the loyalty of consumers, they will not be able to resist the competition with a better offer.

Public Relation

Public relations plays an important role in building the image. Sam Black in his book entitled *Public Relations* provides definitions derived from the Declaration of Mexico of 1978, signed by more than thirty national and regional associations of public relations “Practical actions in the framework of public relations is the art field and Gala ¼ social science involving the analysis of trends, predicting their consequence, advising the management of various organizations and implementing planned action programs that will serve both the organization and the general interest” [14]. Wojciech Budzyński, the author of the book *Public Relations*, defines PR a little differently. *Managing the company's reputation*. “Public relations is a planned, continuous activity, carried out taking into account the results of systematic research, consisting in the transmission by a company of information specially prepared in various forms, in order to create its desired image in the subjective environment of the company, allowing for better integration with this environment and facilitating the implementation of the basic goals of the enterprise. This activity may also be carried out by other organizations, including non-profit organizations” [15], we read in Budzyński.

This form uses many ways to attract attention and although it requires more commitment and effort, it can bring much better results than traditional advertising. Philip Kotler claims that companies will start shifting their advertising budget and allocate it by investing in public relations, but the capital allocated to PR is still too small. The author of *Marketing from A to Z* claims that the reason for this is the fact that PR is mostly done by the same agencies that deal with

advertising. These agencies, earn more on advertising than on the LP 's so, so therefore it is disadvantageous for them to PR mastered market. Advertising is also easier to control, Kotler writes: "The media are paid for ads appearing at a fixed time; advertisements are accepted by the client and appear in a form strictly consistent with the design. On the other hand, PR is something to be prayed for rather than paid for. He lives in hope that, Oprah Winfrey in her *book club* will replace the book as the best in the month, and Morley Safer in the holy one of the episodes of his *60 minutes* explaining why red wine provides the health of Europeans-eating a lot of cheese and olive" [16].

Cooperation with the media

Another component of creating a company and its image, it is possible that the most important thing is cooperation with the media. The media are advertising carriers, information carriers, who would know about Mr. Kowalski's newly founded company if the media had not disseminated the advertisement? "The company has to cooperate with the media. If it does not, it practically does not exist" [17]. Behind Kotler, we can distinguish such main media as: television, radio, newspapers, magazines, catalogs, direct mail and the Internet. In order to reach the right audience, you need to choose the right medium. Ads are placed in increasingly strange places, on cars, in toilets, on balloons, at fuel dispensers. Entrepreneurs hope that this will increase the range of reception, but the omnipresence of advertising content may make it less noticed. That is why it is so important not to put your offers in every possible place, but to think where the potential recipients most often look. "The main feature of mainstream media is that they reach many more people than is usually necessary, which means that it is difficult to reach inexpensively a specific market segment through them" [18], we read in Wojciech Budzyński. The Internet gives us opportunities such as reaching the right group of consumers. Common cookies collect information about the pages that interest us and that we view, and basic personal data, so that we are divided into certain target groups. Sellers can reach people potentially interested in a given item or service with their advertisements. Appropriate reception is extremely important in creating a company's image and brand building.

Product Placement

We can also reach the group we need through product placement. "Product placement (ang. P roduct placement) consisting of placing it in the middle of the transmission of radio or television in such a way that he would talk to the subconscious mind of the recipient and encouraged him to use it, without the transfer of the obvious and open advertising, is now one of the more frequently marketing tools used to promote products and services" [19] – we can read in the article for *Rzeczpospolita*, Katarzyna Dudziak and Janusz Krzeszewski.

Product placement is becoming more and more popular. We can find it in many movies, series, morning programs, culinary programs and the like. If we know what the profile of a potential recipient is, we know which consumer group will watch a given movie or program. For example, we can assume that the recipient of a culinary show will be interested in a spice or grocery store, so we won't include any engine oil placement. Product placement influences our subconscious, seeing the brand or the characteristic logo of the company, we involuntarily remember it.

Building a company's image is not an easy undertaking, it is time-consuming and labor-intensive. However, if the company manages to create a recognizable brand, it will definitely pay off. "The real challenge is not to put an ad, but to get the brand to be talked about in the media" [20].

Summary

What is advertising? Advertising is an informative and persuasive message and the latter part is important to us. It means that advertising has some power, power over us. Consumerism is a global phenomenon. It is advertising that is largely responsible for this state of affairs. We see, watch and feel the desire to possess. We create objects of worship from things with known logos. We all succumb to advertising, some more, but a well-made and properly directed advertisement has a huge impact. We can tell ourselves that we are not succumbing to it, but this is not true. We are influenced by, for example, brand awareness. If we go to the store and we are faced with a choice between two goods, at a similar price, with similar features and values, we will very likely choose a product whose brand is known to us.

Advertising also has the power to impart meaning. Advertising specialists create a world in which we would like to find ourselves, show the product as a magic remedy for our problems. Buy a super washing-up liquid and the plates will become clean by themselves, you have a problem with picking up women, nothing simpler, you just need to splash yourself with our Extra Perfume, you could go on and on with the examples. Marketers create the image of the product, and we do not buy the product, but the image that we would like to wear like a Hugo Boss suit from the latest collection.

BIBLIOGRAPHY:

- [1] B. Żurawik, *Marketing Guide*, Gdynia 1996, p. 15.
- [2] Ibid., P. 7.
- [3] Ibid., P. 9.
- [4] P. Kotler, *Marketing od A do Z*, Warsaw 2004, p. 13.
- [5] Ibid., P. 15.
- [6] The e-business bible
- [7] P. Kotler, *Marketing od A do Z*, Warsaw 2004, p. 193.
- [8] R. Nowacki, *Advertising Handbook*, Warsaw 2012, p. 9.
- [9] W. Budzyński, *Advertising, techniques of effective persuasion*, Warsaw 2005, p. 11.
- [10] B. Żurawik, *A Guide to Marketing*, Gdynia 1996, p. 61.
- [11] https://mfiles.pl/pl/index.php/Wizerunek_firmy
- [12] Ibid., P. 80.
- [13] Ibid., P. 77.
- [14] S. Black, *Public relations*, Oficyna Ekonomiczna, 2003, p. 15.
- [15] W. Budzyński, *Public Relations. Managing the company's reputation*, Wydawnictwo Poltekst, 2000, p. 11.
- [16] P. Kotler, *Marketing od A do Z*, Warsaw 2004, p. 160.
- [17] Ibid., 111.
- [18] W. Budzyński, *Advertising of the technique of effective persuasion*, Warsaw 2005, p. 65.
- [19] K. Dudziak, J. Krzeszewski, *Product placement as a way to increase sales*, Rzeczpospolita Law, <http://prawo.rp.pl/artukul/815850.html>
- [20] P. Kotler, *Marketing od A do Z*, Warsaw 2004, p. 80.

LONELINESS AS A LIFE STRATEGY

Malimon Vitalii,

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
vmalimon@ukr.net*

Loneliness is often defined as the feeling that one's desired quantity or quality of social connections is unfulfilled. Loneliness is universal and may have evolved in our species as a signaling mechanism to change behavior and avoid dangerous isolation. However, loneliness is also strongly subjective, involving a judgement of the meaning and adequacy of one's social connections that necessarily presupposes an individual's cognitive framework of values and expectations. This is why similar social configurations (e.g., being single, having few friends, working alone, etc.) in different people, cultures, or even historical periods often give rise to very different feelings of loneliness [3].

Loneliness isn't a straight forward experience. Like a diamond, loneliness has many faces, aspects, nuances and it shows up in so many ways. From this perspective, loneliness is a profoundly humane experience [8].

Causes of loneliness are multifactorial and can be at individual, community or societal level, as stated in a report [7] written for the *Co-Op* and *British Red Cross*.

For the *individual*, factors that can influence loneliness are usually related to health, mobility, financial security, contact with family and friends, emotional wellbeing and confidence.

Within the *community* this may include living in a disadvantaged area or one that experiences high crime rates, a lack of access to social activities or community services and inadequate transport infrastructure.

At a *societal* level, aspects of modern living can contribute to loneliness, for example: perceived social and cultural norms (e.g. not talking to strangers), the stigma attached to speaking of loneliness, the shift into a more digital society (particularly problematic for older generations who are less «tech-savvy») and the impacts of austerity on local and support services [2].

Many think of loneliness as isolation, but it *feels more like abandonment*.

Our fear of abandonment goes back to our earliest childhood memories. When a baby thinks its caregiver has left them — because mom went to grab the mail from the mailbox — a baby can go from happy to panic in an instant.

And like dominos, this fear of abandonment sets into motion the release of chemicals to the stomach, brain, skin, and heart, often inducing crying, and even hyperventilation. By the time the caregiver has come back to the crib, the baby is screaming her head off, drenched in tears, skin flushed, and chest pounding [1].

While there is a wealth of research pointing to the psychological downsides of loneliness and social isolation, there is an increasing amount of evidence suggesting that a certain amount of quality time alone is critical to well-being. Some things are just better off being done by yourself without the distractions, opinions, or influences of other people.

Even though people sometimes fear seclusion, research has shown than

many people actually seek and prefer solitude [6].

Many great works of art, philosophy, literature have emerged from solitude. This comes with enjoying one's existence and ability to cherish the bonds with others. This might be a good time to engage in long-forgotten hobbies, neglected passions and unfulfilled dreams. Improving proximal bonds with family and loved ones is another opportunity. Distancing from social media will be beneficial, as during times of pandemic it can contribute to «infodemic» causing information overload.

In the summer of 2019, researchers from over 60 countries gathered at the *International Positive Psychology Association's 6th World Congress* in Melbourne, Australia, to share cutting-edge insights on the science of wellbeing.

Their findings added depth and complexity to our understanding of the major keys to a flourishing life — and there were several insights presented at the World Congress that stood out as new or surprising.

Researchers *Martin Lynch*, *Sergey Ishanov*, and *Dmitry Leontiev* at Russia's *National Research University Higher School of Economics* have investigated the phenomenon of positive or «productive solitude», in contrast with the more unpleasant experience of being alone.

Productive solitude doesn't occur because we feel disconnected from others; it's something that we deliberately seek out. Rather than being lonely or ruminating on negative experiences, we use the solitary time for contemplation, reflection, or creativity.

People who experience positive solitude tend to feel more positive emotions — in particular, the low-energy ones like relaxation and calm. According to research by Leontiev, when these people do find themselves alone, they have a greater sense of pleasure and meaning — and less of a sense of void [4].

Creativity tends to flourish in solitude. Studies are now showing that people are actually more likely to come up with their best ideas on their own, rather than during group brainstorming sessions. Human beings in general, and creativity in particular, are sensitive to criticism from others, which is one reason why so many of us are able to think more freely and express ourselves more clearly when we are alone.

Social integration forms another important aspect, in which involvement of the associated people in life matters. Taking care of the domestic helpers, the vendors, the security personnel, etc. or even a simple exchange of greetings with neighbors or strangers can give a feeling that «we are all in this together». The bonds of humanity turn even more important at such times, when the whole world shares the same threads of anxiety [5].

One of the hardest aspects of being human is embracing loneliness. It is easier to escape than to be vulnerable, simpler to avoid than to admit we're feeling like we're on an island. But what this evasion does is deny us of a greater gift: the chance to understand ourselves more deeply, says transformation expert *Sloane* (she has one name) [9].

Thus, loneliness is a normal emotional response that everyone experiences, most commonly in a new environment or setting. Nowadays, a person feels lonely regardless of the number of people around him/her: friends, associates, relatives, casual acquaintances. Moreover, the feeling of loneliness, the constant experience of the absence and even the impossibility of establishing close spiritual and intimate relations with other people begin to determine the objective

state of a person in society. And the experience of loneliness creates opportunities for a broader vision of old problems, the formation of new life strategies, which contributes to the decision to choose in the direction of self-improvement and change of life situation, or refusal to change. Study of loneliness as a strategy of life allows us to realize the versatility of the phenomenon of loneliness, to identify the existential pillars of human existence and to outline the feasibility of further scientific research.

Список використаних джерел:

1. How to Use Loneliness to Make Your Life Better. URL: <https://medium.com/hello-love/how-to-use-loneliness-to-make-your-life-better-ab1eaedba42c>.

2. Loneliness : What is it and what can be done about it? URL: <https://www.assemblyresearchmatters.org/2020/04/22/loneliness-what-is-it-and-what-can-be-done-about-it/>.

3. Meaning in Life : A Major Predictive Factor for Loneliness Comparable to Health Status and Social Connectedness. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.627547/full>.

4. Next Time You Feel Lonely, Try Leaning Into «Positive Solitude». URL: <https://advice.theshineapp.com/articles/next-time-you-feel-lonely-try-leaning-into-positive-solitude>.

5. Social isolation in Covid-19 : The impact of loneliness. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0020764020922269>.

6. Things To Do By Yourself. URL: <https://www.verywellmind.com/the-benefits-of-being-by-yourself-4769939>.

7. Trapped in a bubble. An investigation into triggers for loneliness in the UK. URL: https://assets.ctfassets.net/5ywmq66472jr/5t_KumBSIO0suKwiWO6KmaM/230366b0171541781a0cd98fa80fdc6e/Coop_Trapped_in_a_bubble_report.pdf.

8. Understanding The Experience Of Loneliness. URL: <https://www.calebadodson.com/writing/understanding-the-experience-of-loneliness>.

9. What We Can Learn from Loneliness. URL: <https://goop.com/wellness/mindfulness/lessons-about-loneliness>.

СТИЛЬ ЖИТТЯ ЯК СПОСІБ САМОВИРАЖЕННЯ І САМОБУДУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Меднікова Галина Сергіївна

*доктор філософських наук, професор, професор кафедри
культурології та філософської антропології
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова*

Ключові слова: індивідуальний стиль життя, самобудування особистості, самовираження, ідентифікація.

Поняття “стиль життя” більш характерне для індивідуалістичних культур, у традиційних культурах частіше використовується поняття “спосіб життя”. У формуванні останнього переважають національні, історичні, культурні стереотипи у ритмі життя, організації дозвілля, отриманні інформації тощо, що сприяє комфортному існуванню людини у суспільстві. Вона не формує свій спосіб життя, а приєднується вже до наявного, іноді трохи індивідуалізує культурні практики в залежності від освіти, професії.

Поняття “стиль життя” відрізняється, на наш погляд, від поняття “стиль поведінки”, яке використовують у теорії ідентифікації, коли підлітки, наприклад, копіюють своїх кумирів протягом певного часу. Тобто людина обирає і копіює те, що вже існує у суспільстві. Комерціалізація споживчого суспільства надає багато зразків для наслідування. Пошук власного стилю життя як практичного завдання відбувається з опорою на власний досвід, смаки, потреби, бажання зрозуміти найбільш глибинне в собі. Створення власного стилю життя усвідомлюється індивідом як чинник свободи, власної незалежності, можливість бути самим собою. Зміна стилю життя – це практика шляху самопізнання. Стиль життя розкриває індивідуальність людини.

Цільність суб’єкта в сучасності формується ним самим: виходячи за межі етнічної культури, субкультури, в якій народився і виріс, він обирає зі світової культури те, що йому до вподоби. Це не еkleктичний набір культурних практик, а те, що організоване фактично екзистенцією людини. Цілісність світу формується через цілісність особистості.

Сучасне життя переживається як плуральна, децентрована цілісність, і життєвий стиль індивіда може стати атрактором, що самоорганізовує суспільство в сталу систему, де кожна точка визначається тільки через віднесеність з хаотичним потоком взаємодій. У такому розумінні «життєвий стиль» стає одним з основних засобів самоідентифікації та самоконструювання власного «я», де важлива відповідальність за свої вчинки, за самих себе, за своє життя.

Індивідуальність життєвого стилю у сучасному суспільстві стало цінністю, тому що тільки індивідуальне існує як невиводиме, неопосередковане, тільки воно володіє власним голосом і відповідальністю перед Іншим. Створення власного «життєвого стилю» фактично стає тим механізмом через який можна аналізувати екзистенцію буття людини.

Суб’єкт сучасної культури – суб’єкт практичного життя, який має

лабільну психіку, високу життєву адаптованість, сприйнятливість до Іншого, до багатоманітності загалом. Органічне середовище такого суб'єкта повсякденне життя і комунікація. Саме на повсякденний простір буття направлені зусилля практичного суб'єкта, починаючи з устрою власного житла, адже невелику орендовану квартиру він прагне за допомогою дизайну перетворити на неповторний простір, який з одного боку втілює його індивідуальність, а з іншого впливає на оформлення власного життєвого стилю. Сьогодні сакралізується за допомогою архітектури, історії, культури й простір міста, в якому перебуває людина. Неповторність малих міст обґрунтовується природними ландшафтами. Тобто, у формуванні власного життєвого стилю важливу роль грає естетизація повсякденності.

Проблема естетизації повсякденності перестає сьогодні бути тільки естетичною, а виводить естетику до сфери гуманітарного знання, яке прагне формулювати моделі реальності, що фіксують смисложиттєві цінності, визначають мотиви культурної поведінки, різні форми активності людини, стилі мислення. Естетизація повсякденності – це спосіб створення надійного місця, що відмежоване від конфліктності, непередбаченості, некомфортності великого світу і водночас це вихід за межі повсякденності, прорив у це велике буття.

Зараз ми всі відчуваємо прискорення часу, і власний стиль життя надає можливість відчутти трансцендентне, сакральне в механічному колі повсякденних повторень. Моє повсякденне буття й є сам смисл життя.

Нагальна потреба втілити свої світовідчуття і досвід, які складаються з взаємовідносин з Іншими, мандрівок, вибору обставин, любові і нелюбові, розв'язання конкретних проблем, прочитаних книг. Прагнення змінити стиль життя може розглядатися індивідом не тільки як досягнення незалежності від власної культури, оточуючих, але й як досягнення свободи від трансгресії нормованості суспільства, вихід на новий рівень буття. Це можливість експерименту на себе, який іноді може завести у тупик. Зараз серед молоді поширюється Інтернет-стиль життя.

Отже, нині не культура задає стиль життя, а стиль життя особистості задає стиль культурі, тому так важливе дослідження проблеми стилю життя через нові культурні практики повсякдення. Ми наповнюємо життя собою, а значить творимо його. Людина цінна своїм особистісним началом, пафосом затвердження особистісного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл, Георгій. Концепція самоактуалізації особистості в гуманістичній психології / Г.Балл // Психологія і суспільство: український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. – 2017. – С.16-32.
2. Грищенко О. Содержание понятия “Стиль жизни личности” / Олеся Грищенко // Развитие личности. – № 4. – 2010. – С. 30-36
3. Стиль життя: панорама змін / За ред.М.О.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 216с.

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Огурцова Ольга Леонідівна
доцент факультету лінгвістики
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського
ogurtsova.o@gmail.com

Петрова Світлана Олександрівна,
викладач
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського
petrova.svit@gmail.com

На сучасному технологічному етапі розвитку суспільства та в умовах дистанційного навчання під час світової пандемії через коронавірусну інфекцію (сovid 19) у навчальному році 2019-2020 перед викладачами іноземної мови постала проблема розробки нових та ефективних підходів навчання, зокрема навчання англійської мови професійного спрямування.

У межах даної роботи ми опишемо переваги використання навчальних ресурсів мережі Інтернет, а саме навчальних курсів, розміщених на платформі www.coursera.org. З початком пандемії 12 березня 2020 року власники платформи надали акаунти студентам Київського політехнічного інституту ім. Ігоря Сікорського і вони отримали можливість безкоштовно пройти необмежену кількість курсів, розміщених на платформі, отримати відповідний сертифікат.

Слід зазначити, що якість розміщених навчальних матеріалів не викликала сумніву через те, що вони належали найбільш рейтинговим університетам світу, були зручно розміщені відповідно різноманітної професійної тематики та постійно оновлювались, містили нову та цікаву інформацію англійською мовою за фаховою підготовкою студентів.

Зважаючи на цілі навчання студентів у 6-му семестрі, описані у силбусі “Англійська мова професійного спрямування” [1], а саме на необхідність формування англомовної комунікативної компетентності студентів на рівні не нижчому ніж B2, нами було вирішено використати курси, розміщені на платформі www.coursera.org, у навчанні англійської мови професійного спрямування студентів 3-го курсу факультету менеджменту та маркетингу.

Процес навчання ми організували таким чином: студенти доволно обирали курс на платформі www.coursera.org, зобов'язувались пройти один тиждень курсу за один тиждень навчання, що складало 2-4 години роботи з навчальними матеріалами, зробити усну презентацію вивченого матеріалу та відповісти на запитання, які виникли в однокласників за темою презентації. Таким чином, передбачалось, що студенти поглиблять свої фахові знання, розвинуть навички аудіювання, читання, говоріння та письма англійською мовою, навички щодо ефективного представлення матеріалу, навички ведення дискусії за професійною тематикою.

Педагогічне спостереження за навчанням студентів 3-го курсу факуль-

тету менеджменту та маркетингу англійської мови професійного спрямування за описаною вище методикою, показав, що всіх цілей навчання, поставлених вище, вдалося досягнути. З початку пандемії і до кінця навчального року 2019-2020 студенти пройшли у середньому по два навчальних професійно-орієнтованих курси, розміщених на платформі www.coursera.org, що було підтверджено відповідними сертифікатами, виданими університетами-розробниками курсів. Презентації вивченого матеріалу пройшли блискуче: студенти уважно слухали презентації курсів, що, на нашу думку, пов'язано із ефектом новизни професійно-орієнтованої інформації, яка презентувалась, брали активну участь в обговоренні почутого матеріалу англійською мовою.

Особливої уваги заслуговує той факт, що всі студенти отримали сертифікати про проходження курсів, що, як виявилось під час обговорення, було також досить потужним процесуальним мотиваційним фактором, що призвів до отримання студентами позитивного досвіду у процесі навчання. Це пов'язано з тим, що сертифікати визнаються роботодавцями при прийомі на роботу, зараховуються як результати неформальної освіти під час навчання в університеті. Багато дослідників, зокрема О.Б. Тарнопольський, у своїх працях зазначають, що висока процесуальна мотивація позитивно впливає на результати навчання [2].

Описані вище педагогічні спостереження дозволяють нам зробити припущення, що використання навчальних курсів з платформи www.coursera.org як інтегрованої складової навчання англійської мови для професійних цілей може значно оптимізувати процес навчання, забезпечити високу включеність студентів у навчальний процес, сприяти формуванню навчальної автономії та навичок навчання протягом всього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <https://campus.kpi>
2. Тарнопольський, О. Б. (2013). Проектна робота як один із засобів підвищення навчальної мотивації в експериментальній методиці навчання іноземної мови.

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W DOBIE PANDEMII. KRÓTKI PRZEGLĄD BADAŃ

Parchomiuk Monika,

dr hab., prof. nadzw.

Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki

i Psychologii UMCS w Lublinie

mparchomiuk@o2.pl

Wprowadzenie

COVID-19 jest chorobą układu oddechowego o ostrym przebiegu, wywoływaną przez wirusa SARS-CoV-2. Doniesienia o zakażeniach wirusem COVID-19 w Chinach pojawiły się na świecie w grudniu 2020 roku. Trzydziestego stycznia tego roku, na mocy decyzji Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), COVID-19 stał się stanem zagrożenia zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym [1]. W dniu 11 marca 2020 roku WHO ogłosiła stan pandemii. Dziesiątego maja 2021 roku, kiedy pisano ten artykuł, stan zakażeń na świecie wynosił 157897763 potwierdzonych przypadków zakażeń, w tym 3 287082 zgonów z powodu COVID-19 [2]. Choroba niesie ryzyko poważnych konsekwencji zdrowotnych przy współwystępujących schorzeniach, takich jak schorzenia sercowo-naczyniowe, przewlekłe choroby układu oddechowego, cukrzyca, nowotwory. Również wiek (powyżej 60 roku życia) jest zaliczany do istotnych czynników ryzyka [1]. Pomimo że na świecie występowały już zagrożenia epidemiologiczne spowodowane działaniem wirusa (np. SARS czy H1N1 – wirus świńskiej grypy), skala zasięgu COVID-19, szybkość rozpowszechniania oraz skutki działania są nieporównywalne do innych. Epidemia oraz związane z nią środki zaradcze, jak na przykład kwarantanna, spowodowały ważne konsekwencje dla wszystkich obszarów życia człowieka, w tym społeczno-gospodarczego, edukacyjnego, rodzinnego i osobistego. Pandemia wymusiła aktywność badaczy ukierunkowaną na analizowanie problemów i zagadnień dotyczących wskazanych obszarów. W wielu doniesieniach z różnych krajów podjęto kwestie funkcjonowania osób z niepełnosprawnością, w tym intelektualną (NI). Sytuacja tej grupy niepełnosprawnych może być specyficzna na tle innych grup czy osób pełnosprawnych. Jednostki te doświadczają szczególnego ryzyka jeśli chodzi o zachorowania na COVID-19 z powodu częściej współwystępujących schorzeń, ograniczeń w dostępie do usług medycznych, zamieszkiwania w instytucjach oraz nasilonych potrzeb opieki czy pielęgnacji [3, 4, 5, 6, 7].

Celem przedstawionych dalej analiz jest ustalenie tendencji, jakie zarysowały się w populacji osób z niepełnosprawnością intelektualną (NI) w oparciu o ogólny przegląd zasobów badawczych (*scoping review*) [8]. Ze względu na zainteresowania i kompetencje naukowe badacza ograniczono się do funkcjonowania psychospołecznego (obejmującego jakość życia, doświadczenia, potrzeby i oczekiwania), rezygnując z zagadnień medycznych dotyczących fizjologicznych aspektów choroby oraz szczepień.

Badania własne

Kryteria wyszukiwania

Przeszukano zasoby znajdujące się w bazach Academic Search Ultimate, Eric, Web of Science, Scopus, PsycArticles oraz Google Scholar. Poszukiwania

obejmowały okres 2020-2021 (maj) oraz prace w języku angielskim i polskim. Zastosowano następujące terminy wyszukiwania: covid-19 OR coronavirus OR 2019-ncov OR sars-cov-2 OR cov-19 AND intellectual disability/disabilities (niepełnosprawność intelektualna) OR mental retardation (upośledzenie umysłowe) OR learning disabilities (trudności w uczeniu się) OR developmental disability (niepełnosprawność rozwojowa). Przeszukując bazy ograniczono się do recenzowanych artykułów naukowych o charakterze badawczym. W oparciu o tytuły i streszczenia do dalszego etapu zakwalifikowano 105 artykułów, a po analizie zawartości tekstów 19. Włączono nie tylko te prace, które bezpośrednio koncentrowały się na doświadczeniach osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale również ich rodzinach, opiekunach czy specjalistach z nimi pracujących, jeśli problematyka pozyskana z tych źródeł dotyczyła funkcjonowania jednostek niepełnosprawnych.

Ogólna charakterystyka prac

W zakresie analizowanych badań znalazły się przede wszystkim te, które były prowadzone w krajach Europy - 15 (w Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Holandii, we Włoszech, w Polsce). Badania pozaeuropejskie były realizowane w Stanach Zjednoczonych (1), w Kanadzie (2) oraz w Korei Południowej (1). Jedno z opracowań dotyczyło badań międzynarodowych (USA oraz Chile). W przeglądanych zasobach dominowały metody ilościowe, w tym kwestionariuszowe lub z wykorzystaniem wystandaryzowanych skal realizowane drogą online (11). W kilku przypadkach autorzy zastosowali metodę jakościową, zbierając materiał za pomocą wywiadu częściowo ustrukturuwanego drogą internetową (5). W dwóch badaniach zastosowano analizę danych, w tym rejestrów określonych instytucji czy organizacji [9, 10]. Jedne z badań miały charakter ilościowo-jakościowy [11]. Większość badań opartych na metodzie ilościowej oraz jakościowej była realizowana z udziałem osób pełnosprawnych, w tym rodziców/opiekunów nieformalnych, opiekunów formalnych, specjalistów. Nieliczne badania były prowadzone z udziałem samych osób niepełnosprawnych. W 9 przypadkach badane grupy nie były jednorodne i obejmowały osoby z różnym rodzajem niepełnosprawności zaliczanych do kategorii zaburzeń neurorozwojowych, w tym z niepełnosprawnością intelektualną oraz z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD). Zakres wiekowy osób z niepełnosprawnością był zróżnicowany. Niektóre analizy podejmowały zagadnienia funkcjonowania dzieci i młodzieży [12, 13], inne dorosłych [9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21]. Były również badania obejmujące szerokie spektrum wieku (m.in. od 3 do powyżej 83 lat) [22, 23, 24]. W tych sytuacjach, kiedy informacje były zbierane w toku analizy raportów i danych instytucji nie zawsze można było określić kategorię wiekową osób korzystających, zwykle była ona różna [25, 26, 27].

Zakres objętościowy opracowania nie pozwalała na szczegółową ocenę naukowej wartości eksploracji. Nie jest ona również oczekiwana w przypadku zastosowanego tutaj *scoping review*. Niemniej jednak ocena taka była podjęta we wstępnej klasyfikacji prac, a w jej efekcie niektóre artykuły zostały odrzucone, jeśli nie trzymały się naukowego rygoru, a opis miał charakter refleksji odnoszącej się do określonego wycinka rzeczywistości.

Problematyka

Podjęwana problematyka, jakkolwiek mieści się w zakresie doświadczeń towarzyszących sytuacji pandemii oraz ich wymiaru psychospołecznego, jest różnorodna. Obejmowała ona następujące zagadnienia:

1. Obszar doświadczeń osób z NI oraz z zaburzeniami rozwojowymi.

W tym obszarze kluczowe znaczenie miał aktywny udział samych niepełnosprawnych, którzy mieli sposobność relacjonowania swoich doświadczeń i potrzeb związanych z pandemią oraz ograniczeniami, jakie w związku z nią wprowadzono. Te analizy były stosunkowo nieliczne [14, 15, 22, 23]. Wynika z nich, że osoby dorosłe z NI/ z niepełnosprawnością rozwojową w czasie pandemii miały trudności w uzyskaniu wsparcia informacyjnego na temat COVID-19, co przejawiało się brakiem rzetelnych informacji, ich niedostosowaniem do możliwości poznawczych, ale również poczuciem natłoku informacji, nie zawsze wiarygodnych [15, 22]. Skutkiem tego było poczucie przeciążenia, stresu i frustracji [15]. Pandemia przyniosła dla wielu tych osób stratę kogoś znaczącego [22] oraz ograniczenia, których skutki są dotkliwie odczuwane. Osoby z NI mówiły o braku społecznych kontaktów i ograniczeniu relacji z bliskimi, o znacznej redukcji aktywności poza domem, w tym konieczności rezygnacji z pracy [15, 22, 23]. Miały trudności z podejmowaniem pewnych zachowań związanych z zachowaniem bezpieczeństwa w miejscach publicznych, co rodziło problemy praktyczne, np. w trakcie zakupów czy wizyt. Relacjonowały także problemy z zastosowaniem środków ochrony osobistej, jak maseczki, np. z powodu nadwrażliwości sensorycznej [15]. Pomimo początkowych trudności z czasem rozwijała się u osób z NI większa świadomość ograniczeń, starały się podejmować działania chroniące (np. ograniczając wizyty w miejscach publicznych czy zaproszenia przyjaciół i znajomych), czemu towarzyszyło rozwijanie poczucia odpowiedzialności za swoje zdrowie i zdrowie innych [14]. Interesującą tendencję ustalono w badaniach hiszpańskich. Zgodnie z deklaracjami osób z niepełnosprawnością rozwojową były one nie tylko biorcami wsparcia ze strony innych, w tym rodziny, ale także wspierały innych, instrumentalnie i emocjonalnie, w tym osoby z rodziny, współmieszkańców czy przyjaciół [23]. Przejawem swobodnej adaptacji do warunków pandemii mogą być również deklarowane sposoby radzenia sobie z jej ograniczeniami stylu życia, jak spacerowanie, czytanie, oglądanie bajek, aktywność fizyczna z pomocą treningów wirtualnych czy też kontakty na portalach społecznościowych [15]. Ryzyko zakażenia, przypadki śmierci bliskich, izolacja społeczna oraz ograniczenia aktywności i zmiany stylu życia na mniej korzystny, powodowały złość i strach, zaostrzenie istniejących chorób, a w konsekwencji potrzebę większego wsparcia psychicznego czy specjalistycznego [15, 19]. Kluczowe znaczenie miała możliwość kontaktowania się, w tym ze specjalistami, z wykorzystaniem technologii [23]. Osoby z NI mogą dysponować niezbędnymi środkami technicznymi (jak laptop z dostępem do Internetu) i potrafią się nimi skutecznie posługiwać w komunikacji ze znajomymi oraz specjalistami, z usług których korzystają [18, 23]. Dotyczy to także realizacji edukacji zdalnej w przypadku dzieci oraz młodzieży [22]. Przepuszczalnie formy pośredniej pomocy specjalistycznej nie zawsze są skuteczne czy dostępne, na co wskazują wyniki badań. Osoby z NI deklarują trudności w dostępie do usług zdrowotnych oraz leczenia, odczuwają również lęk przed szpitalem/lekarzem w związku z możliwością zakażenia [19].

Do tego obszaru analiz należy również zaliczyć te eksploracje, w których dla oceny pewnych aspektów funkcjonowania osób z NI wykorzystywano wystandardyzowane narzędzia [13, 21]. W jednym z takich badań zasugerowano związek liczby trudności występujących w czasie lockdownu w środowisku rodzinnym a nasileniem depresji u dziewcząt z lekką NI [13]. Należy jednak

zauważyć, że pewność tego typu wniosków byłaby większa przy zastosowaniu badań podłużnych. Takie badania pokazały na przykład, że istnieje ryzyko wycofania społecznego u osób z NI jako skutku lockdownu, ale nie odnotowano przy tym innych negatywnych zmian, w tym w obszarze poznawczym, komunikacji, statusu funkcjonalnego czy oceny dolegliwości. Zaobserwowano zmianę pozytywną w postaci zmniejszenia częstości zachowań trudnych [21].

2. Znaczenie pandemii i związanych z nią ograniczeń (jak lockdown) dla funkcjonowania osób z NI w perspektywie rodziców, opiekunów i specjalistów.

Ten obszar analiz jest częściej eksplorowany. Ma on również szeroki zakres zagadnień. Analizy koncentrowały się tutaj bezpośrednio na ocenie funkcjonowania osób z NI [9, 10, 11, 17, 20], jak i na ich środowisku (np. rodzinnym czy specjalistycznym), a jednym z elementów jego oceny były aspekty dotyczące jednostek z NI [12, 16]. Badacze analizowali psychospołeczne funkcjonowanie osób z NI, wskazując na zmiany zachowań, nasilenie zaburzeń, zmiany form aktywności czy sposobu świadczenia usług oraz ograniczenia dostępu do usług specjalistycznych. Można stwierdzić, że zagadnienia te są komplementarne w stosunku do tych, które pojawiały się w analizach doświadczeń samych niepełnosprawnych. Zarówno rodzice, jak i specjaliści dostrzegają problemy w ukształtowaniu nawyków bezpiecznego zachowania i stosowania środków ochrony osobistej, informują o niezrozumieniu ograniczeń, niechęci czy oporze osób z NI [12, 16, 17]. Okazuje się jednak, że ukształtowanie określonych nawyków jest tutaj możliwe, jakkolwiek wymaga większego czasu oraz wsparcia ze strony otoczenia [16]. Restrykcje wprowadzone w związku z pandemią, jak lockdown oraz zamykanie instytucji opieki dziennej czy rehabilitacji, spowodowały istotne zmiany w codziennym funkcjonowaniu osób z NI. Doprowadziły do zakłócenia rytmu dnia i naruszenia pewnej stabilizacji wcześniej wypracowanej, przyniosły nudę i bierność oraz ograniczenie społecznych kontaktów [11, 12, 16, 26]. Podobne tendencje obserwuje się u osób pełnosprawnych, jednak w tym przypadku należy podkreślić szczególne ryzyko utraty wielu kompetencji życiowych, pozytywnych nawyków i zachowań adaptacyjnych nierzadko z trudem ukształtowanych. Osoby z NI mają mniejsze możliwości kompensowania niedostatku społecznych kontaktów, z uwagi na słabiej rozbudowaną ich sieć, ograniczającą się często do innych niepełnosprawnych korzystających z tych samych form wsparcia czy usług [16]. W związku z tym są w większym stopniu narażone na samotność oraz tendencje samoizolacyjne [11]. Wymienione aspekty sytuacji życiowej mogą sprzyjać rozwojowi zachowań trudnych, które stanowią też formę manifestacji zaburzeń psychicznych w tej populacji, bądź nasileniu istniejących problemów behawioralnych. Są jednak i takie badania, które nie potwierdzają zmiany zachowań na przestrzeni czasu czy nawet informują o spadku problemów w zachowaniu [12, 24]. Sugeruje się, że przyczyną tej ostatniej tendencji może być zmniejszenie wymagań i oczekiwań z powodu spadku aktywności zorganizowanej [12, 27]. Zmiany aktywności, w tym stylu życia osób z NI oceniane z perspektywy osób ze środowiska, nie zawsze są negatywne. Dostrzeżono, iż czas pandemii może dawać sposobność integracji społecznej w środowiskach instytucjonalnego wsparcia osób niepełnosprawnych [12]. Kluczowe znaczenie mają proaktywne działania podejmowane przez personel, zapobiegające powstawaniu negatywnych konsekwencji psychospołecznych, takie jak angażowanie osób z NI w różne dostępne formy aktywności czy kontakty z bliskimi [12]. Ze strony środowiska rodzinnego ważne są działania rodziców wspierające we

wdrażaniu nowych regularnych form aktywności, porządkujących czas dnia, nadających mu rytm, pozwalających na zachowanie poczucia bezpieczeństwa oraz podtrzymujących kompetencje [16]. Źródłem resilience osób z NI, jak sądzą specjaliści świadczący usługi w różnych formach, może być wzbudzanie pozytywnego myślenia, wzmacnianie relacji interpersonalnych oraz zachowanie rutyny i struktury funkcjonowania [20].

Opiekunowie osób z NI dostrzegają pewne trudności związane z korzystaniem ze wsparcia specjalistycznego oraz opieki zdrowotnej w związku ze zmienionymi formami ich realizacji, w tym wdrożeniem kontaktów zdalnych. Wizyty online, nieznanе osobom z NI, budzą lęk i stres. Niesie to potrzebę przygotowania przed wizytą [17]. Zakres korzystania osób NI z opieki zdrowotnej, zwłaszcza w obszarze zdrowia psychicznego, zwiększył się w czasie lockdownu, podobnie jak stosowanie środków farmakologicznych. Sądzi się, że wynika to z kilku względów, jak pogorszenie zdrowia psychicznego i zachowań oraz zmniejszenie dostępu do innych form wsparcia specjalistycznego [27]. Nie jest to jednak tendencja powszechna. Odnotowano bowiem przypadki polepszenia funkcjonowania na poziomie oceny klinicznej [27]. Inne analizy, oparte o rejestry danych, również nie pokazały jednoznacznej tendencji negatywnej. Wskazano na okresowy wzrost częstości wizyt w toku pierwszych tygodni pandemii, spowodowany przypuszczalnie nasileniem lęku [10].

W badaniach osób ze środowiska poza dostrzeganymi problemami przewiduje się wystąpienie trudności w sytuacjach szczególnego ryzyka związanego z pandemią, jak np. zachorowanie na COVID-19. Opiekunowie nieformalni, najlepiej znający osoby z NI, przewidują większe zagrożenie zakażeniem ze względu na niedostatek ochronnych strategii indywidualnych, niezrozumienie informacji i niezdolność oceny sytuacji [16]. Obawiają się sytuacji wystąpienia choroby ze względu na mniejsze umiejętności samoobserwacji i kontroli oraz trudności z zachowaniem przymusowej izolacji, co zwiększa ryzyko zakażenia innych [16].

Skutki ekonomiczne pandemii w sposób szczególnie mogą uderzać w osoby niepełnosprawne, które mają istotne trudności w znalezieniu pracy i powodować jej utratę, co referują sami niepełnosprawni [22]. Z perspektywy danych instytucji wynika, że istnieje większe ryzyko dyskryminacji osób z NI na rynku pracy. Osoby te nie przechodzą na system pracy zdalnej, są zmuszone do odejścia czy też wykorzystywania urlopów. Narzućane ograniczenia godzin pracy prowadzą do zmniejszenia wysokości zarobków [9]. Przypuszczalnie zakres i charakter zmian w obszarze zawodowego funkcjonowania będzie zależał od kondycji ekonomicznej państwa, ale również stopnia rozwoju polityki na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji osób niepełnosprawnych. Należy również zauważyć, że znaczenie pandemii dla zatrudnienia osób z NI będzie zróżnicowane w zależności od branży i zapotrzebowania na wykonywanie pewnych usług czy produktów [9]. Praca zdalna może być bardzo trudna do realizacji zważywszy na ograniczenia wynikające z NI, czy też praktycznie niemożliwa do zastosowania w niektórych usługach.

Zakończenie

Badania poświęcone różnym wymiarom funkcjonowania osób z NI, z uwzględnieniem środowisk, pokazują przede wszystkim tendencje zmian związanych z pandemią. Wydaje się, że nie można ich oceniać jednoznacznie negatywnie we wszystkich badanych obszarach. Możemy tutaj mówić o następujących zmianach:

a) w jakości czy nawet ilości dostępnych usług, w tym zdrowotnych, ale również związanych ze wsparciem w codziennej egzystencji oraz aktywizacją społeczno-zawodową; b) zmianach zachowań, które mogą przejawiać się nie tylko nasileniem istniejących czy pojawieniem nowych zachowań trudnych, ale również koniecznością adaptacji do warunków powodowanych pandemią, do wymaganych restrykcji obowiązujących w przestrzeni życia publicznego, należy tutaj również wziąć pod uwagę zmiany codziennej aktywności; c) zmianach w stanie zdrowia zauważalnych zwłaszcza w postaci pojawienia się czy nasilenia istniejących problemów psychicznych. Analizując czas pandemii w kontekście zmian należy zwrócić uwagę na możliwości adaptacyjne osób z NI. Są one różne, w zależności od osobistych kompetencji, w tym stopnia ograniczeń, ale także środowiskowych, jak sytuacja życiowa osoby oraz możliwości uzyskania przez nią wsparcia zarówno psychicznego, jak i instrumentalnego. W analizowanych pracach znajdujemy informację, które pozwalają sformułować pozytywne wnioski co do zdolności adaptacyjnych jednostek z NI. Będzie się to przejawiać w możliwości przyswojenia zachowań pozwalających na bezpieczne funkcjonowanie czy we wzroście odpowiedzialności w tym zakresie. Wskaźnikiem może być zmniejszenie zachowań trudnych, poszukiwanie nowych form aktywności czy też kompensowanie niedostatku bezpośrednich kontaktów społecznych poprzez wykorzystanie współczesnych rozwiązań technicznych. Oprócz indywidualnie zróżnicowanych możliwości, trzeba wspomnieć o problemach, trudnościach i związanych z nimi potrzebach. Należy zwrócić uwagę na zwiększenie zapotrzebowania na usługi specjalistyczne z zakresu zdrowia psychicznego, związanego z negatywnymi doświadczeniami pandemii, szczególnie lękiem przed zachorowaniem, śmiercią, doznawanymi stratami osób znaczących czy społeczną izolacją. W konkluzji należy stwierdzić, że obraz doświadczeń osób z NI związanych z pandemią ma zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty, podobnie jak w przypadku populacji pełnosprawnych. Istnieje ryzyko, że pewne niekorzystne tendencje będą miały dalekosiężne i trwałe skutki dla osób z NI. Z perspektywy indywidualnej można przewidywać nasilenie samoizolacji społecznej, obniżenie społecznych kompetencji i samodzielności, zwiększenie bierności i wyuczonej bezradności. Z perspektywy społecznej istnieje ryzyko nasilenia postaw dyskryminacyjnych w różnych obszarach życia, w tym zawodowym.

LITERATURA

[1] Infection prevention and control guidance for long-term care facilities in the context of COVID-19: interim guidance. 21 March 2020. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-IPC-long-term-care-2020-1>

[2] <https://covid19.who.int/>

[3] Courtenay K., Perera B. (2020). COVID-19 and people with intellectual disability: Impacts of a pandemic. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 37, 3, 231-236.

[4] Hassiotis A., Ali A., Courtemanche A., i in. (2020). In the time of the pandemic: safeguarding people with developmental disabilities against the impact of Coronavirus. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 13,2, 63-65.

[5] Landes S. D., Turk M. A., Formica M. K., i in. (2020). COVID-19 outcomes among people with intellectual and developmental disability living in residential group homes in New York State. *Disability and Health Journal*, 13, 4, b.s.

[6] McCallion P. (2020). COVID-19, dementia and people with intellectual and developmental disabilities [Webinarium dostępne dla członków AAIDD].

[7] Sabatello M., Landes S. D., McDonald K. E. (2020). People with disabilities in COVID-19: fixing our priorities. *The American Journal of Bioethics*, 20, 7, 187-190.

[8] Arksey H., O'Malley L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework.

International Journal of Social Research Methodology, 8, 19–32.

[9] Schall C., Brooke V., Rounds R., i in. (2021). The resiliency of employees with intellectual and developmental disabilities during the COVID-19 pandemic and economic shutdown: A retrospective review of employment files. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 15–24.

[10] Volkens K.M., Swart E. A., Schippers A. P., i in. (2020). The use of online support by people with intellectual disabilities living independently during COVID-19. *Journal of Intellectual Disability Research*, 64, 10, 750-756.

[11] Sheehan R., Dalton-Locke C., Ali A., i in. (2021). Mental healthcare and service user impact of the COVID-19 pandemic: results of a UK survey of staff working with people with intellectual disability and developmental disorders. *Psychiatry and Clinical Psychology*, DOI: 10.1101/2020.09.01.20178848

[12] Bailey T., Hastings R.P., Totsika V. (2021). COVID-19 impact on psychological outcomes of parents, siblings and children with intellectual disability: longitudinal before and during lockdown design. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65, 5, 397-404.

[13] Gacek M., Krzywoszański Ł. (2021). Symptoms of anxiety and depression in students with developmental disabilities during COVID-19 lockdown in Poland. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 1-6.

[14] Embregts P.J., van den Bogaard K.J., Frielink N., i in. (2020). A thematic analysis into the experiences of people with a mild intellectual disability during the COVID-19 lockdown period. *International Journal of Developmental Disabilities*, <https://doi.org/10.1080/20473869.2020.1827214>

[15] Lake J.K., Jachyra P., Volpe T., i in. (2021). The Wellbeing and Mental Health Care Experiences of Adults with Intellectual and Developmental Disabilities during COVID-19. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, <https://doi.org/10.1080/19315864.2021.1892890>

[16] Kim M. A., Yi Y., Jung S.M., i in. (2021). A qualitative study on parents' concerns about adult children with intellectual disabilities amid the COVID-19 pandemic in South Korea. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, <https://doi.org/10.1111/jar.12875>

[17] Lunsky Y., Bobbette N., Selick A., i in. (w druku). "The doctor will see you now": Direct support professionals' perspectives on supporting adults with intellectual and developmental disabilities accessing health care during COVID-19. *Disability and Health Journal*.

[18] Rawlings G. H., Gaskell C., Rolling K., i in. (2021) Exploring how to deliver videoconference-mediated psychological therapy to adults with an intellectual disability during the coronavirus pandemic. *Advances in Mental Health and Intellectual Disabilities*, 15, 1, 20-32.

[19] Rosencrans M., Arango P., Sabat C., i in. (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on the health, wellbeing, and access to services of people with intellectual and developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2021.103985>

[20] Scheffers F., Moonen X., van Vugt E. (2021). Assessing the quality of support and discovering sources of resilience during COVID-19 measures in people with intellectual disabilities by professional carers. *Research in Developmental Disabilities*, 111, 103889.

[21] Villani E.R., Vetrano D.L., Damiano C., i in. (2020). Impact of COVID-19-related lockdown on psychosocial, cognitive, and functional well-being in adults with Down Syndrome. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1-7.

[22] Amor A.M., Navas P., Verdugo M. Á., i in. (2021). Perceptions of people with intellectual and developmental disabilities about COVID-19 in Spain: a cross-sectional study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65, 5, 381-396.

[23] Navas P., Amor A.M., Crespo M. i in. (2021). Supports for people with intellectual and developmental disabilities during the COVID-19 pandemic from their own perspective. *Research in Developmental Disabilities*, 108, 103813

[24] Theis N., Campbell N., De Leeuw J. i in. (w druku). The effects of COVID-19 restrictions on physical activity and mental health of children and young adults with physical and/or intellectual disabilities. *Disability and Health Journal*.

[25] McKenzie K., Murray G.C., Martin R. (2021). 'It's been adapted rather than impacted': A qualitative evaluation of the impact of Covid-19 restrictions on the positive behavioural support of people with an intellectual disability and/or autism. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, DOI: 10.1111/jar.12859

[26] G. C. Murray, McKenzie K., Martin R. i in. (2021). The impact of COVID-19 restrictions in the United Kingdom on the positive behavioural support of people with an intellectual disability. *British Journal of Learning Disabilities*, 49, 2, 138-144.

[27] Rauf B., Sheikh, H., Maijd H. i in. (2021). COVID-19-related prescribing challenge in intellectual disability. *BJPsych Open*, 7, 1-5.

MANUAL MACHINE GUN “BROWNING” MODEL 28, AS A WEAPON FROM THE INTERWAR PERIOD

Rosiński Maciej

mrosinski93@gmail.com

The Browning machine gun pattern 28 is one of the most recognizable designs of the machine gun used by the Polish soldier in September 1939. The tactical role of the RKM, an organic weapon supporting the lowest tactical links (squad, infantry and cavalry platoon), made it the most widely used and a machine gun found in the Polish Army during the Second World War. It is estimated that in September 1939, the Polish Army had over 21,000 weapons of this type. After the end of the defensive battles, in which he took part, from the defense of Westerplatte to the surrender of SGO “Narew”, this weapon fell into the hands of the soldiers of “underground” Poland and served faithfully in battles with the enemy. Browning 28 was the Polish incarnation of the American BAR M1918, which was established at the end of the First World War.

Browning 28 was a product of the American Industrial Revolution. John Moses Browning concluded that a weapon that is designed to fire in bursts and is cooled by air receives heat from the barrel much less efficiently than water, and shooting from a closed bolt is not the best idea, following the Colt AMR series (Automitrailleuse de Reconnaissance), an open lock began to be used. Thanks to this change, the weapon was able to cool between series, eliminating the risk of thermal self-ignition of the cartridge from the hot cartridge chamber.

Browning 1928 was a self-acting weapon that used the energy of gases discharged through the side opening in the barrel, which had a four-flute, right-hand thread and was ribbed in the rear part to ensure better heat dissipation. The weapon was locked by means of a pivoting bolt articulated with the breech of the bolt, and through a slider with the bolt of the bolt. In the rear part of the breech chamber there was a recoil weakener. The stock, mounted on the recoil weakener chamber, housed a return spring, and the trigger mechanism, which was located in the lower, rear part of the breech chamber, together with the grip, allowed for continuous and single fire. The function of the fire type selector was played by a fuse located on the left side of the handle. Rkm Browning 28 was fed from a box magazine that housed 20 rounds inserted from the bottom. The sights consisted of a frame sight with a triangular rear sight and a triangular front sight. The weapon is also equipped with a fixed bipod. Armored car 28 was a weapon that was extremely effective, easy to use, light for a manual machine gun, and was characterized by good accuracy and high rate of fire with a negligible number of cuts.

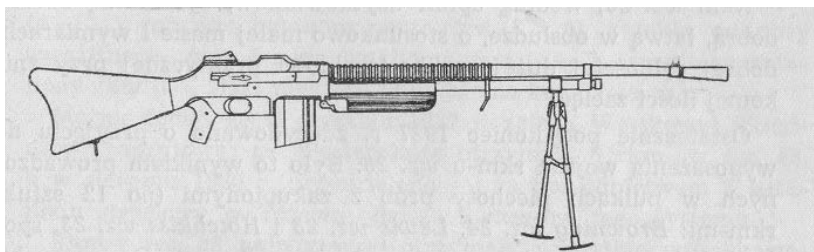

Figure 2.4. Browning 28. Source: A. Konstankiewicz, Arms of the Polish Army 1918-39, Warsaw 1986, p. 111.

Rkm Browning 28 had a caliber of 7.9 mm and a barrel extended to 611 mm. Pulling the trigger released the bolt catch and the slide, under the influence of the shock-return spring, moved forward. The slide was articulated with a bolt lever. The bolt ejected the cartridge from the magazine and sent it to the cartridge chamber of the barrel. During the closing of the lock, the thickenings of the guide bars caused a partial lifting of the hinge connecting both parts of the bolt lever. Further movement of the bolt, after the breech face rests against the muzzle of the barrel, lifted the large locking lever until its projection was inserted into the bolt stop cut in the upper part of the breech chamber and the bolt was locked. Lifting the bolt revealed the spire, which was hit by the part embedded in the bolt, i.e. the hammer, which caused the firing of the cartridge.

As the projectile passed the gas holes, the gunpowder gases escaped from the barrel into the gas chamber, affecting the piston, which was thrown back. The piston, on the other hand, pushed the bolt backwards, and thanks to this the projectile managed to leave the barrel, and then the bolt cock pulled the lower bolt lever, thus extending the large breech of the breech chamber. Unlocking allowed to withdraw the lock that pulled the case out of the barrel chamber. If the fire switch-fuse was set to continuous fire, the cycle was repeated until all the cartridges were fired or until the trigger was released. If a single fire - the interrupter stopped the bolt in the rear position, and after releasing the trigger, the bolt released from the interrupter fell onto the reset bolt catch, making the weapon ready to fire the next shot. This design meant that when firing single fire it had to be taken into account that the trigger had to be pulled to the end of its path, otherwise the bolt could break off the interrupter, causing continuous firing. At a distance of up to about 300 meters, you aim through the front sight and the fixed sight, i.e. the rear sight at the end of the sight frame. Above 300 meters, the targeter should raise the frame and move the targeter slider with the recess cut to the appropriate value engraved on the bezel.

Mk. 28 is theoretically 600 shots per minute, but you should count the time to replenish the ammunition, reloading, which gives us only 400 shots per minute. It is worth emphasizing that Browning had magazines with a capacity of 20 rounds. One of the many advantages of the Browning is that it is very easy to hide in the battlefield, as shown in the picture below.

Figure 2.5. Combined infantry and cavalry maneuvers in the second half of the 1930s.

Source: L.Erenfeicht, Manual machine gun 28, The Great Lexicon of Arms, September 1939, Warsaw 2013, p. 35.

From the Browning 28 were usually fired in short bursts (3 - 6 shots). In rifles that allow you to fire with continuous fire, you should remember about the spread of the weapon. Short bursts and single shots were very effective due to the fact that the soldier could accurately aim the target. With continuous fire, however, as I mentioned above, we deal with the spread of the weapon, in other words, with vibrations during shooting, thanks to which the accuracy of shots decreases. Of course, there are times when this continuous shooting is very beneficial. For example, let us defend an assault, cover a jump or anti-aircraft shooting. Shot range of Browning 28 fluctuates around 1500-2000 meters, but the recommended shooting distance is only 400-800 meters, and the effective range for flying targets is 1000 meters. For armored targets, it is recommended to shoot from a distance not exceeding 100 m using anti-tank missiles.

MMG all cavalry regiments received the 28th fastest, as they began to be allocated in March 1930. It turned out, however, that the transport of weapons was quite difficult due to the specificity of horse riding and the weight of the rifle. Although it was not a huge mass, which was only 9.5 kg, it did not have any transport facilities. In 1932, so began to order stretchers for the rkm. The backpack consisted of a rigid cushion with handles for the arm, covers, carrying belts, harness belts and auxiliary belts. The stretchers made it possible to conveniently

carry weapons, which made them very popular among soldiers of the Polish Army. In addition to the main infantry and cavalry weapons, a certain amount of 28 were assigned to armored regiments. In November 1931, the 3rd Armored Regiment from Modlin received 15 MGs for TK-3 reconnaissance tanks as a backup weapon, which was used for air defense, attaching it to a special holder on the right side of the vehicle 46 machine guns pattern at that time, 28 were also assigned to the only armored-motor unit, 9 for the anti-tank squadron, 15 rkm for the 10th regiment of mounted riflemen and 22 for the 24th regiment of lancers. Browning's arms pattern 28 were also used by engineers and BPC. In addition to the military, these weapons were also used by the Border Guard. From August 1930, the pattern 28 were used as training weapons in the amount of 9 in the Central School of Border Guards in Rawa Ruska. Moreover, until 1939, some Border Guard stations, such as Sniatyń, Braczniczego, Wronki, received this type of handbook, mostly purchased from contributions. A small number of weapons of this system were sent to the State Police, among others, 6 rkm 28 Police Headquarters of the Silesian Voivodeship. It is also worth noting that with one hand of Browning. 28 was at the disposal of the Military Parachute Training Center in Bydgoszcz, but Polish weapons were not allowed for parachute drops.

But let's get back to the infantry and cavalry. Rifle pattern 28 with the completion kit was the infantry kit no. 15, which consisted of the pattern 28 with a flash hider, one spare barrel, which was only replaceable in workshops, and 52 magazines. An additional set of 16a was used as equipment for the rkm section of the shooting team. It consisted of a rifle bag, a sling, four left pouch and five magazine pouches. Each bag also contained five magazines. In addition, for each rifle there is also a kit 17 in a leather case with drawers for the belt, containing a canvas cover with spare parts, tools and utensils, as well as a magazine loader, blank ammunition flinger and an oiler. Infantry line platoon usually had three Browning rifles 28, a company of nine, and the battalion had 27 of them. In the regiments, however, there were usually more, as there were six units. Four of them were in the regiment of the reconnaissance company, and two in the quartermaster. Within the structure of a shooting team of 19 soldiers, the rkm was operated by a four-person section, which consisted of:

- a) - a rifle, armed with a bayonet carabiner,
- b) - a gunner, armed with a machine gun and a loose bayonet as a personal weapon,
- c) - two ammunition, armed with bayonet carabiners.

Selecting the best recruits for the shooting introductory shooting emerged from the hand on the battlefield. As a rule, all soldiers, both infantry and cavalry, passed the test, but only 30% of the best underwent full training. Nevertheless, it was not the infantry, but the cavalry as the first to be fully rearmed in the Brovings 28, as it was already in March 1930. According to the 1938 cavalry regulations, the manual rifle section consisted of five people:

- a) rifle,
- b) gunner,
- c) ammunition,
- d) two equidae,

Interestingly, in Brownings 28 units of cyclists, assigned to cavalry regiments, were also armed.

Figure 2.6. A four-person section of cyclists with 28.

Source: L.Erenfeicht, Manual machine gun 28, The Great Lexicon of Armaments September 1939, Warsaw 2013, p. 42.

Browning's arms pattern 28 was carried in two ways, which is perfectly reflected in the photo above. The examples with the old stock were placed in a standard gun holder under the frame and were driven with the barrel to the front (cyclist no. 2) and retrofitted items in the holders under the horizontal tube of the frame, the buttstock at the front (cyclist no. 1).

Browning pattern 28 supported the fights of Polish soldiers in the September campaign, from the first minutes of the fights for Westerplatte to the surrender of the Kleberians in early October. It is when defending Westerplatte that you should pay attention to how many machine guns Polish soldiers had 28 at their disposal. There were as many as 17 of them, and the regiments had a similar number at that time.

The Polish Brovings did just as well in the further fights. How can we find out from the stories of the commander of the 7th Comp. 88 i.p. Lieutenant Kazimierz Krasonia "The soldiers are generally well, but they are very depressed, to the fires around, to the chaotic retreat, abandoned weapons and equipment. Sergeant Brzycki and Klockiewicz collected abandoned rifles, haversacks, handguns,

ammunition and small equipment along the way, but neither the carts without horses nor the cannons found in the Kampinos Forest could be taken with them, much to the annoyance of Brzycki, who claimed that there would be a shame in front of the Germans, how our soldiers sloppily leave the battlefield”. Krasoń emphasizes the effectiveness of anti-tank ammunition and machine gun fire, all the more so as his company had a firepower significantly exceeding the full-time status of the collection of abandoned equipment by thrifty non-commissioned officers. Summarizing Browning pattern 28 was the primary support weapon of the infantry team, where it performed well. The soldiers who used the Browning pattern 28 assessed it extremely highly, especially for its combat maneuverability and quality of workmanship. Due to the massive barrel, this weapon did not heat up as quickly as other weapons, and the fire accuracy was very effective. The war proved that the Polish Army did the right thing by putting on the MG pattern 28, although it can be analyzed whether, if the choice fell on the Czechoslovak ZB 26 weapon, the course of some battles would not have been different. The soldiers had reservations mainly about the bipod, which got damaged quickly, and the flash hider. Unfolding the pattern 28 required two screw caps to be rotated and pulled out, which was not so simple as they were provided with a flap to facilitate turning and pulling them out, but they were riveted to the bolts, which often resulted in twisting them. The non-replaceable barrel was also a major drawback in a weapon intended for continuous fire. Despite the efforts to remove this defect, there was no time to carry out these modernizations, so during breaks in fire, the soldiers hit the barrel with wet cloths.

Polish Brovings pattern 28 was appreciated by everyone, as evidenced by the fact that the occupiers who captured the Brovings 28, they immediately incorporated them into their army. The Germans called it IMG 28 (p), and then, when they stopped deviating from the yearly designations, they called it IMG 154 (p). In the Polish Army, the Browning era came to an end with the destruction of the last partisan units by the authorities, but as history shows, the MG 28 was still used even in the seventies of the last century.

Table 1. Technical data of the Browning 28.

Kaliber	7,92 mm
Nabój	7,92 mm x 57 Mauser
Długość broni	1110 mm
Długość lufy	611 mm
Prędkość początkowa pocisku	850m/s
Szybkostrzelność teoretyczna	600 strz./min
Szybkostrzelność praktyczna	200 strz./min
Pojemność magazynka	20 nabojów
Nastawy celownika	300-1600 m
Maksymalny zasięg ognia skutecznego	800-1200 m

Source: L.Erenfeicht, Manual machine gun 28, The Great Lexicon of Armaments September 1939, Warsaw 2013, p. 56.

An interesting fact about the rkmów is its cleaning, which, contrary to

appearances, was not easy at all. The weapon that fired ammunition equipped with mercury primers had to be cleaned after each firing to prevent the formation of deposits in the barrel that contained highly corrosive mercury salts. On the other hand, too intensive cleaning of the barrel could lead to premature wear barrel water. For this purpose, instructions were created on the care of weapons, for example, published in 1938 "Instructions for the care of infantry weapons in divisions". Therefore, special protectors were applied to the barrel thread, which acted as guides, and the outlet protector was used for the rod cylinder, which was inserted into the cartridge chamber and anchored in the discharge port, and a long outlet protector, which prevented the rod from being inserted too deep, which could damage the front of the breech. . On the other hand, a scraper was used to clean the gas chamber, but this operation was only possible after removing the regulator from the gas chamber. A wooden ramrod was used to clean the gas pipe and the cartridge chamber.

BIBLIOGRAPHY

1. Ministerstwo Spraw Wojskowych, *Instrukcja o broni piechoty. Ręczny karabin maszynowy „Browning” wz. 28, cz. II*, Warszawa 1930
2. Erenfeicht Leszek, *Ręczny karabin maszynowy wz. 28*, Wielki leksykon uzbrojenia Wrzesień 1939
3. Konstankiewicz Andrzej, *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914-1939*, Lublin 2003
4. Konstankiewicz Andrzej, *Broń strzelecka Wojska Polskiego 1918-39*, Warszawa 1986
5. Rosiński Maciej, *Broń strzelecka Wojska Polskiego okresu II Wojny Światowej*, Łódź 2020

WHAT DID THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC SMELL LIKE?

mgr inż. Rosińska Katarzyna
kasia14995@wp.pl

Although we do not associate the times of the Polish People's Republic with good perfumes, it is also this period he went down in the history of Poland with fragrances that became famous. Today, the cult fragrances of the People's Republic of Poland are experiencing a second youth at online auctions, where fans of pereel aromas can bid for bottles of the original Mrs. Walewska or the cologne of Prastar for a long time.

1. Iconic perfumes of women from the Polish People's Republic.

a) BOURJOIS KABAKO: The dark object of desire for women in the Polish People's Republic, available only in Pewex for the lucky ones who have the motto. This oriental-spicy perfume from 1936 were created by the famous Ernest Beaux, the creator of Chanel No. 5. The name comes from the Japanese language, which means a box for small items, but also for the intimate part of the female anatomy. The strong Kobako fragrance is actually described by many people as extremely predatory, sensual and definitely suitable for women who are aware of their sex appeal and are not afraid to use it. The top notes are primarily characterized by aldehydes, combined with citrus and cinnamon, fashionable at the beginning of the 20th century. Kobako's floral heart is rose, jasmine, iris, magnolia, lily and gardenia, and the aforementioned sensuality is given by the base notes of civet, ambergris and musk. Still available for sale today, Kobako perfumes still find new admirers, although it is certainly a fragrance that needs to be matured.

b) MRS. WALEWSKA: Ms. Walewska produced by Miraculum is sometimes called the Polish response to Chanel No. 5, mainly due to the aldehydes in the top notes used in both compositions, which could be irritating immediately after application. Gradually, however, Mrs. Walewska changed into more delicate notes, among which we can find rose, jasmine and lily of the valley, giving many people the impression of a fresh, soapy fragrance, pleasantly enveloping the body with a creamy mist. Ms Walewska's advertising slogan, giving a good idea of marketing in the communist era: "It is a weapon at the disposal of every woman who, by skillfully emphasizing her personal charm, wants to take over Napoleon's feelings in her life. Available for sale since 1971, Ms. Walewska still appears on the shelves of drugstores or even discount stores, although many people say that the reformulation she underwent changed her character for the worse.

c) BYĆ MOŻE: Polish Chanel No. 5 other perfumes popular at that time competed with Ms Walewska: Perhaps. The bottle with a golden cork contained an intensely chypre composition, in which you could feel such scent notes as bergamot, geranium, hyacinth, mimosa, rose, violet, lily of the valley, cedar, sandalwood and heliotrope and amber. Perhaps the perfumes produced by Pollena were so popular that the company launched five different fragrance variants: Rome, Paris, London, Tokyo and New York. To this day, the sixth fragrance is also on

Fot. 1. Perfume bottle present. (Source: <https://www.ceneo.pl/10437174>)

Fot.2. „Być może” perfume bottle from the times of the People’s Republic of Poland (Source: <https://pl.pinterest.com/pin/341288477991852838/>)

positions are: floral Eden from 1994, the aroma of which brings to mind a secret garden sprinkled with rain, or Noa, a floral, woody and musky perfume from 1998, which is a beautiful, though not suitable for everyone, interpretation of musk.

sale: Summer in Paris.

d) CURRARA: Another domestic perfume from the 1980s, which was supposed to give ladies a bit of luxury. The Polish company Comindex offered them in 1984 a Polish version of Poison Dior, which was then an unattainable product. Currara perfumes were remembered as a suffocating, heavy and overwhelming environment with its power, but adored by ladies who smelled in the 80s with this oriental aroma, or the slightly softer Coty Masumi. To this day, an advertisement for a perfume, in which you can watch an archer breaking through Masurian forests pretending to be an Amazon jungle and releasing an arrow with an arrow soaked in poisonous curare.

e) PERFUMY MARKI CAFE: Instead of Opium Yves Saint Laurent, Polish women could possibly buy a cheaper suitable perfume in Pewex, the oriental Cafe by Cafe Parfums. The perfume from 1978 was created by Jean-Jacques Diener as a variation on the scent of coffee. Perfect for autumn and winter days, the Cafe has spicy and warm patchouli aromas, evoking a nice meeting with a friend over cups of cappuccino. The male counterpart of this perfume was the Homme de Cafe composition, however, tending more towards the woody fragrance, created by the famous Alberto Morillas.

f) PERFUMY MARKI CACHAREL: It is also impossible not to mention about the cosmetics company Cacharel, extremely popular in Poland, though mainly after the change of the political system, at the turn of the 1980s and 1990s, existing since 1962. Among the most recognized fragrances of this brand of com-

g) PERFUMY MARKI COTY: “There are women who smell like wind. This wind is called Masumi” is another example of an advertising slogan that has remained for a long time in the memory of Polish women. Coty’s chypre-floral perfume hit the market in 1967, combining aromas of rosewood, bergamot and pineapple and melon, cardamom, rose, violet, musk, sandalwood, oakmoss, virginia cedar, amber and vanilla. Mentioned with great fondness by many women, the Coty brand Masumi initiated the great popularity of this brand in our country, reinforced by its successive hits, such as Exclamation. It was a marketing success. At the end of the 1980s, all the girls in Poland wanted to “smell like a scream with an exclamation mark” - because that is how the flower Exclamation perfumes were advertised in a characteristic black and white bottle. The composition created for the Coty brand by Sophie Grojsman is a pleasant combination of apricot, peach and bergamot fragrance notes, flowery meadows covered with roses, lilies. and jasmine in the heart and a calm finish with base notes in the form of wood and a hint of sweet vanilla.

A little later, in 1996, another Coty brand perfume appeared on sale, which gained immense popularity in Poland. Pret a Porter, with their oriental-floral character, as unpretentious perfumes to be worn on a daily basis, became yet another determinant of luxury to which everyone who well remembered the gloom of the communist period aspired to aspire.

h) DIOR DUNE : Another fragrance from the times of the breakthrough and a symbol of a better, foreign world, which opened for Poland after 1989. Dior Dune from 1991 is an aldehyde classic, which was intended to bring back memories of sand dunes warmed by the sun, as well as a note of the smell of the west, which the average Pole wanted to get to. Interesting, classic fragrance with a strong opening, but with time it acquires a more creamy-floral character, and in the base there is a delicate rose

Fot. 3. The iconic Dior Dune perfume
(Source: <https://fabrykazapachu.pl/pl/p/Christian-Dior-Dune-EDT-50ML/779>)

i) ELIZABETH ARDEN 5TH AVENUE: It is also a fragrance that appeared in Poland after the political changes, loved because of the style of the New York street, which it was supposed to symbolize. Pleasant, non-invasive and often referred to as the perfect fragrance for the office, 5th Avenue today is considered a classic of balanced floral arrangements. It was created from the essence of, among others magnolia, linden flower, lilac, lily of the valley, tuberose, violet, jasmine, Bulgarian rose and iris

- **What fragrances did the men use?**

a) WODA KOŁOŃSKA PRZEMYSŁAWKA : It is one of the oldest cosmetic products of this type on the Polish market, modeled on fougere perfumes, the prototype of which was the Fougere Royal fragrance from 1882, combining

the aromas of lavender, coumarin and oak moss. Przemysławka's cologne, produced by the Pollena-Lechia plant in Poznań, appeared on sale in 1932 and, interestingly, is even offered today in reputable barber shops finding their admirers.

b) WODA KOŁOŃSKA PRASTARA: Produced by the Krakow-based cosmetics company Florina, Men's Eau de Cologne Prastara was the Polish equivalent of the famous brand 4711 Original Eau de Cologne 800 ml. It was created according to the oldest known cologne recipe in the world, supposedly from 1682. Among the fragrance notes of the Ancient One could be found herbs, citrus, bergamot, rosemary, lavender, rose, ambergris and musk. The packaging added extra flavor. It was a glass bottle wrapped in a wicker braid reminiscent of traditional craftsmanship. Nowadays, Prastara is no longer produced, but it can achieve cosmic prices at online auctions

Fot.4. Brutal Classic. (Source: <https://www.perfumy.pasaz-handlowy.com/miraculum-brutal-classic-plyn-pogoleniu-100-ml-p-6821.html>)

Fot. 5. Wars classic. (Source: <https://www.ceneo.pl/12224216>)

c) WODA KOŁOŃSKA BRUTAL: In turn, the Polish Brutal is a version of the male, intense Brut Parfums Prestige. Quite a heavy scent with strong, floral notes, reminiscent of many people today with their grandparents, who used it willingly. Indeed, this composition is definitely for mature men, although today it finds connoisseurs who eagerly reach for it.

d) WATER KOŁOŃSKA WARS CLASSIC: Produced by Pollena-Beauty In the 1970s, Wars eau de Cologne was supposed to be a high-end cosmetic. Composed by Magdalena Chmielewska, who at that time was one of the leading Polish perfumers, Wars perfumes also featured carefully designed packaging by Karol Śliwka, made of paper specially imported from Germany. The scent itself was a fougere with fresh fragrance notes, and what was rare in those days, apart from cologne, there was a whole line of men's cosmetics available for men who care about their care, such as shaving cream or aftershave. These perfumes from the 1970s have survived to this day, and the current owner - the Miraculum company - even occasionally introduces new variations on the classic version of the Wars water.

e) COTY ASPEN FOR MEN: The fragrance of the Coty Aspen for Men brand, which originated in 1989, was also very popular at the turn of the 1980s and 1990s, right after the change of the political system in Poland. Considered the king of inexpensive men's fragrances, the distinctly citrus Aspen is also compared to Davidoff Cool Water perfumes. The nature of the cologne and the

clearly masculine style mean that amateurs of such expressive and inexpensive perfumes with good projection

f) DIOR FAHRENHEIT: Adored by some, hated by others - probably no male fragrance evokes such extreme emotions. Dior Fahrenheit from 1988 is a woody floral musk perfume created by Jean-Louis Sieuzac and Michel Almairac. Considered as one of the milestones of perfumery, it is definitely a fragrance for men over 30, aware, self-confident and mature. They start with energetic notes of bergamot and lemon, calmed down with intoxicating lavender and delicate hawthorn. The heart notes are dominated by violet combined with amber and clove. The warming base is, on the other hand, calm cedar, sandalwood and charismatic skin.

- **Brands most often used by people during communism**

- a) Brand Barwa**

The history of the brand began in 1949. At the beginning, it was focused on cleaning products. In the 1950s, hair dyes based on natural ingredients appeared, and in the 1970s, common soap and soap flakes - Binder. The 1980s was primarily the production of shampoos, lotions, cleaning, polishing and preserving agents.

The events of the nineties, including privatization processes, led to organizational changes inside the company. In the mid-1970s, we managed to establish business contacts with Africa, where Barwa sold common soap. It gave an opportunity for the development of the company, improvement of the machine park and introduction of products with a modernized formula. Currently, Barwa offers over 100 products, including: skin care cosmetics, cosmetics for children, shampoos, soaps and cleaning products. Great quality for a low price. Currently, this brand is in competition with Western brands in Poland.

- b) Brand Celia**

Red lipstick in the dressing tables of women from the Polish People's Republic. Each Polish woman had it in her bathroom. Its recipe was developed in 1959 by engineers from a Polish company. As one of its creators, Stanisław Trusiewicz, recalled: "Our invention was treated with a pinch of salt - the company was reneging on cosmetics at the time - but that the initiative was not suppressed, so against all odds, the lipstick was created and we named it Celia, without even foreseeing how famous it would become in the future.

The Celia brand is standing with a lipstick. In 1971, she created a collection of transparent lipsticks in 11 colors, for which she received the award "for technical progress". Magic oxidation lipsticks in 5 colors were a big hit - they changed their color when applied to the lips (e.g. yellow lipstick gave pink color and blue - amaranth) .

The first company showroom was opened in Warsaw. Actresses, journalists and models came to him. Moreover, not only Polish women praised Celia. Women from other countries of the Eastern bloc also adored it - cosmetics are exported to Bulgaria, Romania and the Soviet Union. Cosmetics abroad sold so well that sales per person had to be limited in the showroom. For all the goods were dispersed in one day. The transformation of the political system in Poland at the turn of the 1980s and 1990s made one of the leading and dynamically developing

Polish cosmetics companies interested in the brand. In October 2007, the brand was taken under the wings of DAX Cosmetics, an experienced company, which resulted in the fact that the Celia brand was reborn, and its products are readily used by all Polish women.

Fot. 6. Soap pack biały jeleń (Source: <https://www.lumex.pl/829-mydlo-bialy-jelen-150g.html>)

c) Pollena - Biały Jeleń

It is quite amazing what image change the Biały Jeleń brand underwent. Until recently, it was simply associated with gray soap, now it is considered one from better Polish brands because it is natural, hypoallergenic and safe. I don't know if you know, but this is another Polish company that comes from the production of cleaning products. It was established in 1921, when the Fat Processing Factory in Trzebinia started the production of gray soap (let us remind you that at the beginning it was used mainly as a washing agent). In 1929, after the factory was taken over by

the Schicht-Lever concern, the production was moved to Warsaw. Shortly after the war, they produced a powder for children, an ointment against scabies and an antitussive syrup. Then the production was expanded to include soap washing powders, floor pastes, scouring powder, dishwashing detergent. In 1982 the company was transformed into the Association of Household Chemicals Producers Pollena. Due to its simple formula, the Biały Jeleń soap during the Polish People's Republic was one of the most widely available types of soap used both for personal hygiene and household purposes.

d) Alba 1913

Mieczysław Rychlicki as a young chemist, after studying in Berlin in a laboratory in Poznań, is building the foundations of a pharmaceutical company. He gives it the name Alba and quickly flourished in the interwar period. Despite the war, he manages to save the drug recipes and cosmetics. He has always been inspired by the achievements of Chinese medicine and everything related with the use of herbs. In the 1930s, Alba produced, among others, Argol (the so-called True Carmelite Essence), Hien Fong and basic cosmetic products under several trademarks (Czibi, Mata Hari, Neja). Traditional recipes of Mieczysław Rychlicki, preserved to this day, are the basis of the Alba19131 brand.

In 1939, the company was taken over by the German occupier. In 1945, the Soviet army partially destroys the buildings of Alba during the "liberation" of Poznań. Three years later, Mieczysław Rychlicki begins the reconstruction. In 1953, however, the Russian authorities expropriated the company and used the buildings for the production of door locks. The daughter-in-law of Mieczysław, Katarzyna, a specialist in pharmaceutical technology, living with her husband Rajmund Rychlicki and three children in Italy, decides to reactivate the family business. Encouraged by her husband, she resumes the production of the flagship Alba cream - Argol, establishing the Italian laboratory Thyment. Katarzyna and

her husband moved the company to Poznań, giving it the name Alba Thymet. Katarzyna also became the president of the company, and in 1996 to Suchy Las. In 2006, Łukasz Rychlicki, Mieczysław's grandson, takes over the management of the company.

e) Brand Nivea

When remembering the cosmetics of the People's Republic of Poland, it is impossible to ignore the iconic Nivea cream, whose history goes much deeper - because it was still during the partitions of Poland. Behind this product is a citizen of Jewish origin, Oscar Tropolowitz, who in 1886, after completing his pharmacy study, moved to Poznań and began his professional career with his uncle Gustaw Mankiewicz.

Four years later, having borrowed from the family, he took over the research laboratory and chemical store in Alton (Hamburg) from the bankrupt Paul Beiersdorf and immediately started production, developing many patents and recipes. This is how the world was born, among others the first Pebeco toothpaste, lipstick, or an adhesive plaster. In 1906, Nivea soap was launched. The name was invented by Tropolowitz's wife, Gertrude, using a Latin dictionary. Niveus means snow-white. The breakthrough was 1911 - the Nivea care cream was introduced to the market, which did not stratify, immediately reaching the hearts of contemporary elegant women.

By the way, it is worth mentioning that Oskar Tropolowitz was an extremely - one might say - CSR employer. He was the first in Hamburg to introduce 48-hour working hours a week while keeping full wages. He paid employees a Christmas bonus. He offered paid holidays, social funds, free meals and holidays in a specially built holiday center. In his factories, pregnant women and young mothers were given special care

Going back to the history of Nivea, it quickly turned out that the Hamburg plant was too tight for rapidly growing production. Therefore, in 1929, the construction of a factory under the name Pebeco Polskie Wytwory Beiersdorfa was launched in Poznań, which a year later became one of the largest Beiersdorf factories in the world. Its production continued throughout the Second World War.

After the war, under the Potsdam Convention, as part of war compensation, the manufacture passed into the hands of the Polish government. It was renamed to Lechia Cosmetics Factory, and at the end of the 1960s, to Pollena-Lechia. At the same time, Poland obtained the right to produce toothpaste, bandaging plasters and Nivea cream. The latter was the most popular cosmetic in Polish homes in the Polish People's Republic - cheap, available everywhere, with universal socialist functionality - used as an aftershave cream, sunscreen, or a substitute for shoe polish. In a word, for everything. To this day, it enjoys unflinching success, despite strong competition.

In the 1990s, the concern itself returned to its former owners as part of the General Privatization Program. In 2001, a new Beiersdorf-Lechia factory was opened in Poznań, and in 2005, based on the results of consumer research, the name of the company in Poland was changed to Nivea Polska. However, not for long - in 2009 Nivea Polska was only responsible for distribution, and the production of cosmetics was taken over by Beiersdorf Manufacturing Poznań. Today, not only Nivea is produced here, but also lines of more expensive cosmetics, including Eucerin, a cream that is very popular among modern Asians.

Fot.7. The appearance of the packaging of Nivea products in the communist era (**Source:** <https://www.rp.pl/artykul/643214-Hity-eksportowe-PRL.html>)

Summary

Despite the fact that cosmetics in the times of the People's Republic of Poland were incomparably less than today, people were also able to take care of their appearance. Some of those cosmetics can be found in stores until today. The cosmetics market has strongly evolved, so it can be safely said that the iconic fragrances and brands of the Polish People's Republic after the revival in the 21st century are a competition for foreign companies in Poland and even on the foreign market. Do we currently look better and younger than our mothers and grandmothers by using much more cosmetics than our mothers? Sometimes we ask ourselves this question and the answer comes to us that not necessarily. So maybe it's not worth overdoing the amount of cosmetics? Maybe we should focus on naturalness and replace synthetic cosmetics with our domestic brands, which have much more natural ingredients in their composition.

LITERATURE

- Barbasiewicz M., *Ludzie interesu w przedwojennej Polsce*. Przedsiębiorcy. Filantropi. Kapitałści. PWN, Warszawa 2012.
- Błaszczak A., *Kolorowy instykt Ingłota*, „Magazyn Sukces”, 27 VI 2012. *Bohaterowie polskiej transformacji '89-'09*, oprac. K. Gołata, Warszawa 2009.
- Bosacka K., *Kremowa historia*, „Gazeta Wyborcza”, Wysokie Obcasy, 23 VII 2005.
- *Buddenbrokowie czy piraci. Polscy przedsiębiorcy okresu głębokich przemian*, red. G. Skąpska, Kraków 2002.
- Chumiński J., *Mentalne bariery rozwoju gospodarczego PRL (na przykładzie pracowników przemysłu)*, w: *Między zacofaniem a modernizacją. Społeczno-gospodarcze problemy ziem polskich na przestrzeni wieków*, red. E. Kościak, T. Głowiński, Wrocław 2009.
- R. Pacanowska, *Początki polskich firm z branży kosmetycznej w dekadzie lat osiemdziesiątych*, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, 2016
- R. Pacanowska, *O marce. Kontekst historyczny i kulturowy*, Poznań 2018
- Fabryka Kosmetyków Pollena-Lechia. *Rozwój fabryki w latach 1925–1985*, Poznań 1985.
- Grala D., *Markowe produkty Poznania w okresie transformacji gospodarczej rozprowadzane w Polsce i na świecie*, w: *Trzy uniwersytety, trzy miasta, trzy regiony*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Poznań 2010.
- Jasiński K., *Kapitalizm po polsku. Między modernizacją a peryferiami Unii Europejskiej*, Warszawa 2013.

- Naszkowska K., *O nieudanym kleju i 30 buteleczkach kremu*, „Gazeta Wyborcza”, 03 XI 2010.
- Nowacki J., Beldowicz M.A., Wilińska E., *Historia polskiego przemysłu chemii gospodarczej*, Warszawa 2001
- Pacanowska R., Czechanowski P., „Kremowy biznes”. *Ewolucja polskich firm z branży kosmetycznej po 1989 roku*, w: *Z dziejów przemysłu po 1945 roku*, red. E. Kościak, Wrocław 2012.
- Rudawska I., *Kosmetyka wczoraj i dziś*, Warszawa 1989.
- Solska J., *Krem do obcych rąk*, „Polityka”, 30 X 2010. Solska J., *Kremowa dolina*, „Polityka”, 12 III 2005.
- Solska J., *Szary makijaż*, „Polityka”, 13 III 2004.

Netography

- pollen.com
- alba.com.pl
- niveapolska.pl
- barwa.com.pl
- paniwalewska.pl

АМАТОРСЬКЕ ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ДИСКУРСУ

*Савченко Ірина Віталіївна,
кандидат філологічних наук,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

Процес національної самоідентифікації, який проживає сучасна Україна, актуалізує проблеми особливостей національної спадщини, реконструкції культурно-мистецьких процесів та усвідомлення сучасного творчого буття індивіда. І в цьому контексті історія та сучасність українського театру проковує нас до комплексного підходу у його вивченні, а саме: прийняття аматорської театральної складової як цілісного і потужного у своєму творчо-соціальному значенні феномену.

Український аматорський театральний рух досить потужний. Незважаючи на кількість професійних театрів, потреба у ньому не зменшилася, оскільки саме він дозволяє багатьом людям, незалежно від віку, освіти чи професії, займатися театром як своєрідним хобі, реалізувати власні творчі потреби, розвивати комунікативні навички, позбавлятися психологічних комплексів чи – навіть! – фізичних вад (наприклад, заїкання, нервовий тік тощо), проживати власні емоційні проблеми, врешті – соціалізуватися. Театр стає формою дослідження себе через інтерпретування справжніх або вигаданих історій. Невипадково театральне мистецтво є одним із складників арт-терапії.

З часів античності театр є універсальною освітньою моделлю, що має специфічні риси, притаманні лише йому. Одна з них – гра, на якій побудовано усю театральну діяльність. А будь-яка п'єса, що грається в театрі, – це маленька модель життя. Гра допомагає входженню індивіда в суспільство. Через гру він знайомиться зі стосунками людей, пробує себе у різних соці-

альних ролях.

Тож коли аматорські театри працюють у педагогічних навчальних закладах, вони стають однією із складових професійної підготовки майбутнього фахівця, оскільки педагогічне мистецтво є найбільш наближеним до театрального. Цілий арсенал засобів театрального мистецтва (режисура, репетиція, входження в образ, імпровізація, критичне мислення, розвиток уваги, творчої уяви, фантазії, формування психофізичної свободи та навичок взаємодії з аудиторією) сприяє розвитку творчої індивідуальної майстерності педагога.

Осередками побутування аматорського театрального мистецтва сьогодні є навчальні заклади (загальноосвітні, мистецькі та заклади вищої школи), центри дитячої та юнацької творчості, центри культури та мистецтв, а також громадські організації, які працюють з ветеранською спільнотою та внутрішньо переміщеними особами, з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах (діти-сироти, безпритульні, жертви домашнього та інших видів насильства, діти з малозабезпечених родин, діти-біженці), з людьми з інвалідністю.

Аматорський театр виконує у суспільстві дуже важливу, хоча й, можливо, не завжди загалом функцію – виховання емпатії як однієї з передумов потужного громадянського суспільства. Театральне мистецтво є найбільш соціальним і комунікативним з-поміж усіх видів мистецтва, оскільки максимально концентрує фундаментальний людський досвід і здатне об'єднувати думки і почуття багатьох людей (акторів і глядачів). У сьогоднішньому аматорському театральному просторі доброю традицією стало проведення благодійних вистав, зібрані кошти від яких передаються на лікування важкохворих дітей, у військові госпіталі, сиротинці, будинки для людей похилого віку. Для дитячого чи молодіжного колективу це має особливе значення, адже формує у його учасників відповідальність перед суспільством, небайдужість до соціальних та гуманітарних проблем.

Актор-аматор у процесі своєї театральної діяльності виробляє важливі комунікативні навички, а також формує механізми своєрідного внутрішнього психоконтролю, мобілізації життєвого досвіду, здатності до саморегуляції, самодисципліни та емоційного відновлення. Власне, реалізуючи свою природну потребу творчості, людина, яка приходить в аматорський театр, стає адаптованішою до соціальних та моральних викликів.

З позицій соціально-культурної проблематики аматорський театр залучає актора до певної сукупності знань, вмінь та навичок, до певного рівня культури, роблячи процес соціалізації особистості більш ефективним і природним.

В Україні функціонує близько 15 тисяч аматорських театральних колективів, з яких третина – дитячі. Точної статистики, на жаль, на сьогодні немає, оскільки частина колективів працює короткий час і не встигає заявити про себе. І об'єктивних причин для закриття аматорських театральних гуртків завжди достатньо: практично повна відсутність системного фінансування, плинність учасників, зміна керівників, недостатня кількість доступних сценічних майданчиків тощо. Тож виникає запитання: а що ж тоді є запорукою тривалого існування аматорського театру, адже з усіма зазначеними проблемами стикається кожен? І відповідь потрібно шукати в мотивації, яку часто визначають самі учасники таких колективів у інтерв'ю:

це самовдосконалення, відчуття команди, безпечного середовища, здобуття зовнішньої і внутрішньої свободи, формування власних і повага до чужих кордонів. Відповідь може підказати і первинне значення слова «аматор»: з латини – «той, хто любить», «той, хто охоче займається чимось» – щире захоплення процесом акторської гри. В аматорському театрі залишаються тільки ті, для кого особливу цінність становить процес творчості.

Можна констатувати, що сучасний український аматорський театр існує, хоча часто не завдяки, а всупереч. І задля загального блага настає момент, коли потрібна системна державна програма хай не підтримки, а хоча б сприяння: вироблення механізмів грантової підтримки, запровадження премій, організація системи підвищення кваліфікації режисерів-аматорів, творчих проєктів з метою популяризації та розвитку аматорського театру.

ІНДІЯ – ГУАМ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ТА МОДЕЛЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН (1993-2021 рр.)

*Сергєєва Анна Олександрівна,
аспірантка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
історичний факультет, кафедра історії світового українства
a.sergeieva@gmail.com*

*Науковий керівник –
Заслужений працівник освіти України
кандидат історичних наук, доцент В.Г. Ціватий*

XX сторіччя було сповнене критичною кількістю, у порівнянні із попередніми епохами, «*game-changing*» змін (утворення біполярного світоустрою, його перетворення на полі-полярний, глобалізація), проходженням еволюційної точки біфуркації людства, після якої науково-технічний прогрес лягає в основу доктрини подальшого розвитку *homo sapiens*, а національно-визвольні рухи, що завершилися із розпадом колоніальних та радянської імперій, породжують велику кількість нових незалежних держав.

Поліцентричний світоустрій XXI століття створює нову архітектуру міжнародних відносин щодо інституціональних зв'язків і співробітництва між міжнародними інституціями і державами світу [1, с. 26-29].

Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ розпочала свій шлях інституціоналізації, почала відлік своєї інституціональної історії, у далекому 1993 році в Брюсселі на міжнародній конференції за головування ЄС та завершила у 2006 році – перетворенням на міжнародну регіональну організацію/інституцію – ОДЕР-ГУАМ.

Цьому передував розпад СРСР, який, відновивши історичну справедливість, дав початок Новим незалежним державам. Останні, звикли до планової економіки, відсутності вирішального голосу в міжнародно-

політичних питаннях, що стосувалися союзних та національних питань республіканського рівня, опинилися сам на сам перед викликами нового, пост-біполярного світу на світовій арені з іншими, більш конкурентоспроможними міжнародними акторами.

Паралельно з процесами, спрямованими на пом'якшення наслідків розриву та реінтеграцію під егідою Москви (утворення СНД та ОДКБ), Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова консолідують зусилля для розбудови власного інституціонально-історичного шляху на основі верховенства права, демократії та європейських цінностей, посилення власного голосу на міжнародній арені.

Новоутворена інституція починає розбудовувати відносини між її членами за різними напрямками, з третіми країнами та інтеграційними утвореннями регіонального та глобального рівня.

Цікавим видається практика відносин ГУАМ та її членів на двосторонньому рівні з Республікою Індія.

Окремо варто зазначити певну подібність ретроспективи, умов та подальшого, «постнатального» періоду існування Індії та країн членів ГУАМ.

З початком національно-визвольних рухів по завершенню Другої світової війни, у 1947 році, Індія здобуває незалежність та з домініона Британської імперії перетворюється на незалежну Індію.

Утім, основоположний документ який ліг в основу окреслення меж сучасної Індії та умов в яких вона існує, План Маунбеттена [2], заклав якщо не міну уповільненої дії, то, якнайменш, фактор напруги, яка триває й понині. По аналогії із СНД, утім ще в 1926 році, утворена та функціонує донині Співдружність націй, міжурядова організація, що визнає британського монарха як символ вільного єднання.

По аналогії з країнами членами, що об'єдналися під парасолькою ГУАМ, Індія, у свій час, виступає співініціатором утворення Руху неприєднання, міжнародної організації/інституції, що нині нараховує 120 країн членів та 7 спостерігачів, лейтмотивом та прагненнями якої стають рівноправне співробітництво держав-членів, визнання іншими їхніх законних прав та інтересів, усунення з міжнародного життя та відносин будь-яких виявів панування і диктату, претензій на гегемонію [3].

ГУАМ, яка, серед іншого, ставила за пріоритет співробітництво в енергетичній сфері, була й залишається під пильною увагою Індії, що обумовлено потребою останньої в диверсифікації джерел постачання енергоресурсів.

Водночас, зважаючи на усталені зв'язки з СРСР, а тепер і РФ, у контексті постачання військової техніки, Індія з обережністю підходила до співробітництва в багатосторонньому форматі, надаючи перевагу двосторонньому співробітництву з окремими членами ГУАМ.

Інтенсивність двосторонніх відносин і рівень співробітництва з кожною з останніх, вибудовувався в залежності від оцінки Індією політичного та економічного потенціалу контрагентів. Відносини з Молдовою та Грузією наприклад, на відміну від України, яка входить до переліку ключових центрів сили суб-регіону, несуть порівняно стриманий характер та будуються з поправкою на відносини по осі Делі – Москва.

Іншим фактором, що впливає на інтенсивність зв'язків з країнами-

членами ГУАМ є наявність заморожених конфліктів, які справляють destabilізуючий вплив та обмежують рівень прогнозованості економічної ситуації та інвестиційного клімату. Індія з часів проголошення незалежності потерпає від сепаратизму в Кашмірі та напруги на етнічно-національному підґрунті.

Водночас, розглядаючи економічну складову, можна говорити про зацікавленість Індії у торговельних відносинах з державами-членами ГУАМ. Динаміка й характер торгівлі в той же час показує домінуючу роль у цьому питанні України порівняно з іншими. Утім, знову ж таки, навряд чи можна говорити про існування чітко окресленого стратегічно запланованого підходу Індії до ГУАМ як єдиного міжнародного актора.

Історично склалися тісні інституціональні зв'язки Делі з Україною, яка ще з радянських часів мала відчутний сільськогосподарський, металургійний, машинобудівельний потенціал, виробничі потужності в оборонній і ракетній сферах. У 1994 році утворюється Індійсько-Українська міжурядова комісія по торговельному, економічному, науковому, технічному, промислового і культурному співробітництву[4].

Делі та Ташкент також були пов'язані тісними інституціональними зв'язками в часи членства останнього в ГУАМ. Широко спектрний Договір про економічне та технічне співробітництво, серед іншого, передбачав утворення в Узбекистані спільного центру розвитку підприємництва. Підписуються договори про співробітництво в підготовці та експлуатації нафтових та газових родовищ, утворюється міжурядова комісія з торгівлі, економічного, наукового та технічного співробітництва.

У 1995 році Індія та Грузія підписують договір про торговельне та економічне співробітництво, у 2000 році – про консультації на рівні зовнішньополітичних відомств. Розвивається співробітництво в медичній, машинобудівній і текстильній сферах.

Ще із радянських часів Індія мала тісні інституціональні зв'язки із союзними республіками, що забезпечило свій вплив і на сучасний стан справ. Держави ГУАМ залишаються у фокусі уваги Делі, особливо зважаючи на зацікавленість останньої в енерготранспортній складовій співробітництва. Наприклад, можливе підключення Ірану до транспортної інфраструктури ГУАМ може відкрити для Індії нові можливості, яка інвестувала кошти в розвиток та модернізацію морського порту в Ірані з виходом на Аравійське море та Індійський океан [5; 6, с. 14-15].

Важливою складовою інституціональних відносин Індія – ГУАМ є діаспоральна політика і діаспоральна дипломатія [7, с. 199-200; 8, с. 25-30; 9, с. 66-75; 10, с. 3-4].

Підсумовуючи, варто підкреслити, що незважаючи на не завжди чітко окреслений підхід Індії до ГУАМ як окремого контрагента, двостороннє інституціональне співробітництво дає свої позитивні результати. Реалізація потенціалу співробітництва по осі Делі – ГУАМ, а пріоритетні напрями співробітництва країн членів останньої співпадають з потребами та інтересами Індії, буде взаємовигідним та продуктивним, посилять стабільність та конкурентоспроможність як субрегіону так і Республіки Індія в умовах поліцентричного світоустрою ХХІ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Циватий В.Г., Громико Ол.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. 2014. № 8. С. 26 – 29.
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%9C%D0%B0%D1%83%D0%BD%D1%82%D0%B1%D0%B5%D1%82%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B0 (дата входження 10.06.2021).
3. <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/39.htm> (дата входження 10.06.2021).
4. <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=d5468187-6381-4ba9-afd6-589115fb8c89> (дата входження 10.06.2021).
5. <https://guam-organization.org/chrezvychajnyj-i-polnomochnyj-posol-indii-v-ukraine-prinjaj-generalnogo-sekretarja-guam/> (дата входження 10.06.2021).
6. Циватий В.Г. Внешняя политика Индии: исторический традиционализм и национальные особенности / В.Г. Циватий // Индия – 70 років незалежного розвитку: досягнення, проблеми, перспективи: Зб. наукових праць. К., 2018. С. 14-15.
7. Циватий В. Г. Внешняя политика Индии: исторический традиционализм и национальные особенности // Индологія в Україні (Всеукраїнські конференції індологів: тези, доповіді, промови, статті): збірник наукових праць / відп. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України, Всеукраїнська асоціація індологів; Посольство Республіки Індія в Україні. К., 2018. С. 199-200.
8. Подрез Ю.В. Українська діаспора Сибіру та Далекого Сходу в другій половині XIX початку XX ст. // Історія та географія. 2019. № 51. С. 25-30.
9. Циватий В.Г. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення // Народна творчість та етнологія. 2020. – № 1 (383). С. 66-75.
10. Циватий В.Г. Модель дипломатії, дипломатическа служба і особенности внешней политики Индии: институционализация, традиционализм, историческая ретроспектива // Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики: збірник наук. праць / наук. ред. О.Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. Частина I. С. 3-4.

ROZWÓJ SYSTEMU KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI UKRAIŃSKIEGO PODOLA W XIX I POCZĄTKACH XX WIEKU

Sokolovska Tetiana,
studentka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (Polska)
tansk25@gmail.com

Promotorzy –
doktor nauk społecznych w zakresie pedagogiki, doktor Ewa Parkita;
doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, doktor Joanna
Sztejnbis-Zdyb

W czasach współczesnych pojawiła się potrzeba przeprowadzenia szczegółowych badań w zakresie rozwoju historii pedagogiki z uwzględnieniem aspektów historycznych, obejmujących różne obwody Ukrainy. Żywe zainteresowanie naukowców zwraca, stosunkowo mało przebadany, obwód winnicki.

Przełom wieku XVIII i XIX przyniósł szereg ważnych zmian politycznych i społecznych w Europie. W wyniku tych zmian przestało istnieć państwo polskie, w skład którego wchodziła duża część ziem ukraińskich. Zgodnie z nowym porządkiem geopolitycznym w granicach imperium rosyjskiego znalazły się Ukraina prawobrzeżna: Kijowszczyzna, Wołyń, Podole, gdzie znajdowała się Win-

nica oraz Ziemia Brzeska. Podział ten utrzymał się w prawie niezmiennym kształcie aż do wybuchu I wojny światowej [4, s. 25].

Wiek XIX rozpoczął okres „ukraińskiego odrodzenia narodowego”, charakteryzujący się silnym wzrostem narodowej samoidentyfikacji Ukraińców. Należy zaznaczyć, że tendencje takie ujawniły się już w końcu wieku XVIII i w dużej mierze były stymulowane ideologią Oświecenia. [1, s. 278].

Ukraiński historyk Oleksander Lavrinenko stworzył periodyzację rozwoju historii pedagogiki. Stwierdził, że koniec XVIII i druga połowa XIX w. na Ukrainie, podobnie jak w Rosji, były kresem poddaństwa w społeczeństwie feudalnym oraz rozwoju stosunków kapitalistycznych, co z kolei wymagało kadry wykształconych oraz wykwalifikowanych nauczycieli. Cały ten proces rozwojowy uaktywniał systematyzację wszystkich placówek edukacyjnych oraz zwiększył ilość osób studiujących. Już na początku XIX w. Ministerstwo Edukacji, które zaczęło działalność w roku 1802 zatwierdziło cztery rodzaje szkół: parafialne, powiatowe, gubernialne oraz uniwersytety. [5, c. 534].

Jeśli chodzi o system edukacyjny guberni podolskiej, to był on oparty na wzorach polskich, co skutkowało rozpowszechnianiem polskiej kultury głównie poprzez funkcjonowanie polskich placówek edukacyjnych. Sprawą oświatową na Podolu (jak i również na Wołyniu oraz częściowo w guberni kijowskiej) zajmował się Polak Tadeusz Czacki, natomiast kuratorem Wileńskiego Okręgu Edukacyjnego, w skład którego wchodziła zachodnia oraz wschodnia część Podola pod koniec XVIII w. został Adam Czartoryski, który cieszył się względami cara Aleksandra I oraz zaufaniem Ministra Edukacji Narodowej – grafa Piotra Zawadowskiego. Należy zaznaczyć, że Czartoryski dbał wyłącznie o rozwój polskiej edukacji [7, s. 120-131].

Po rewolucji w latach 1905-1907 wyraźnie zwiększyła się liczba instytucji pedagogicznych kształcących nauczycieli, tzw. Instytutów Nauczycielskich (późniejszych Instytutów Pedagogicznych). Zjawisko to występowało również na Podolu, nasilając się zwłaszcza w roku 1912, dając początek specjalnej edukacji pedagogicznej na terenach Podola. Progresywna kadra pedagogiczna, naukowa oraz kulturalna miała pełną świadomość znaczenia oraz roli zawodowego nauczyciela, zajmowała się realizacją treści kształcenia, wdrażała do praktyki szkolnej zaawansowane zasady dydaktyczne oraz metody nauczania, które w znacznej mierze zależały od wiedzy, umiejętności, przekonań oraz zdolności pedagogicznych nauczyciela-praktyka [12].-

Badania historyczne przeprowadzone na przestrzeni wielu lat wyodrębniły kilka etapów rozwoju edukacji pedagogicznej na Podolu – od końca wieku XVIII do początku wieku XX oraz wyznaczyły wiodące tendencje oraz osiągnięcia, a także straty odpowiednio do każdego z tych okresów.

Lata 20. XIX wieku zapoczątkowały, trwając do końca lat 60. etap „Reform edukacji duchownej” w Guberni Podolskiej. Istotną orientacją tego okresu było uświadomienie konieczności pedagogizacji procesu edukacyjnego w seminariach duchownych oraz rezygnacja z jezuickiego systemu nauczania oraz wychowania. W tym czasie nastąpiło znacznie rozpowszechnianie fachowej literatury pedagogicznej oraz podręczników do pedagogiki, dydaktyki, psychologii oraz metodyki z poszczególnych przedmiotów, które stały się fundamentem do samokształcenia oraz samodoskonalenia nauczycieli instytucji religijnych. Podjęte działania do realizacji edukacji duchownej na Podolu, umożliwiły absolwentom zdobywanie doświadczeń pedagogicznych, m.in. w powiatowych

gimnazjach męskich, gdzie mogli pracować na stanowiskach nauczycielskich języka łacińskiego oraz jako nauczyciele religii. Do programu edukacji duchownej również został wprowadzony śpiew cerkiewny, podstawy zasad muzyki, teologia oraz retoryka cerkiewna. Te przedmioty sprzyjały z kolei rozwojowi komunikatywności wychowanków oraz wdrażały na odpowiednim poziomie edukację pedagogiczną w stosunku do sposobu prowadzenia zajęć z przyszłymi wychowankami [12].

Jednym z najważniejszych osiągnięć, wynikających z wprowadzenia edukacji pedagogicznej na Podolu było rozpoczęcie nauczania logiki oraz psychologii, co jednak nie dokonało przełomu w rozwoju specjalnego przygotowania pedagogicznego. Przyczyną był fakt, że proces edukacyjny realizowano przeważnie na gruncie teoretycznym, poziom przygotowania seminarzystów znacznie spadał z powodu braku profesjonalizmu wykładowców, którzy nie mieli wystarczającego wykształcenia pedagogicznego. Edukacja religijna zaczęła dominować nad przedmiotami świeckimi, kształcenie pedagogiczne nie było postępowe oraz systematyczne. Przedmioty z zakresu pedagogiki były ograniczone do psychologii oraz logiki, i z tego powodu wynikała potrzeba reformowania systemu edukacji w seminariach duchownych [12].

Kolejnym etapem w historii pedagogiki jest okres od lat 70. do końca XIX w., który został określany mianem „Kształtowania edukacji pedagogicznej dla kobiet na Podolu”. Omawiany etap charakteryzował się szybkim rozwojem kobiecych szkół eparchialnych istniejących przy parafiach prawosławnych, a także gimnazjów oraz instytucji duchownych dla kobiet. Badacz Oleksander Lavrinenko analizując genezę rozwoju pedagogiki zwracał uwagę na ten fakt, że w Imperium Rosyjskim połowy XIX wieku na stronach czasopism, takich jak „Magazyn Ministerstwa Edukacji Narodowej”, „Nauczyciel” i innych trwały dyskusje w kwestii konieczności rozszerzenia sieci średnich zawodowych szkół pedagogicznych. Nie zostały jednak poruszone zagadnienia, dotyczące określenia kompetencji zawodowych przyszłego nauczyciela. Większość autorów artykułów podkreślała konieczność pedagogizacji procesu edukacyjnego w seminariach nauczycielskich zarówno na poziomie teoretycznym, jak i praktycznym. Warto w tym miejscu zacytować fragment artykułu Oleksandra Lavrinenki, opublikowanego na łamach czasopisma „Nauczyciel” z roku 1869: *Minęła moda na pedagogikę!... Więc, co bez tej mody będzie robić „obsada nauczycielska”? I czy istnieje taka w społeczeństwie? Pedagogami, w swoim właściwym określeniu możemy nazywać tylko te osoby, które specjalnie uczyły się pedagogiki, t.zn. teorii oraz jej praktycznego stosowania* [6, s. 153].

Jest znamienne, że to właśnie instytucje edukacyjne dla kobiet stały się wiodącymi placówkami w rozwoju zawodowego, pedagogicznego oraz praktycznego przygotowania przyszłych nauczycieli na Ukrainie w tym badanym okresie. Na Podolu, po reformie, pojawiła się niewielka liczba szkół, które prowadziły kształcenie kobiet, co było szczególnie cenne z racji ich ograniczonych wówczas praw do nauki. Główną tendencją w tym okresie było wprowadzenie lekcji z pedagogiki oraz dydaktyki w kobiecych szkołach eparchialnych na Podolu. Ważnym osiągnięciem było gruntowne opanowanie przez przyszłe nauczycielki wiodących opracowań rosyjskich oraz europejskich teoretyków: Johanna Herbarta, Piotra Kaptereva, Johanna Pestalozziego, Konstantego Uszyńskiego. Slabymi punktami w systemie edukacji kobiecej na Podolu była przewaga przygotowania teoretycznego oraz niedocenianie przez władze uczelni ważności utrwalania

nia wiedzy przez praktykę, brak stałych szkół oraz prowadzenie przygotowania praktycznego dla jej wychowanek, brak prawie we wszystkich uczelniach dla kobiet programów z praktyki pedagogicznej oraz błędy w jej prowadzeniu, dominacja zamkniętych uczelni kobiecych oraz niechęć dyrektorów gimnazjów do upubliczniania instytucji [13].

Okres, który obejmuje lata 1900-1912 w historii pedagogiki nosi nazwę „Instytucjonalizacji edukacji pedagogicznej na Podolu”. Według koncepcji Eugeniusza Panasenka ten okres historyczny charakteryzuje się zaskakującym twórczym rozwojem w dziedzinie filozofii oraz pedagogiki. Pojawiły się nowe idee oraz kierunki w systemie edukacji kadry nauczycielskiej. Wybitni działacze kulturalni oraz pedagodzy zaczęli bardziej aktywnie wspierać istotę szkoły oraz propagować reformę edukacji narodowej. Wprowadzali nowe progresywne metody kształcenia, szczególnie zwracali uwagę na profesjonalne przygotowanie kadry nauczycielskiej [8, s. 40].

Reformy edukacyjne na przełomie wieku XIX i XX opierały się na doświadczeniach światowej edukacji pedagogicznej, która była zorientowana w kierunku „pedagogiki reformatorskiej”, obejmującym między innymi: wychowanie oraz pedagogikę eksperymentalną [9, s. 128]. Na Podolu w tym czasie wprowadzono także system edukacyjny w szkołach średnich pedagogicznych, co skutkowało faktem, że szkoły średnie pedagogiczne, seminaria nauczycielskie oraz Instytut Pedagogiczny w Winnicy stały się bezpośrednio instytucjami pedagogicznymi. Powstawanie seminariów nauczycielskich na Podolu odbywało się w sposób nierównomierny. Na Podolu Zachodnim seminaria męskie oraz żeńskie pojawiły się zdecydowanie wcześniej (zaczynając od lat 70. XIX w.), niż na Podolu Wschodnim. W takich miastach, jak Tarnopol, Lwów, Stanisławów oraz Przemyśl seminaria nauczycielskie były z reguły prywatne oraz przeznaczone głównie dla kobiet. Poziom edukacji oraz przygotowanie kadry pedagogicznej było w tych instytucjach znacznie lepsze. Decydowało o tym wprowadzenie zaawansowanej metodyki, nowych sposobów kształcenia oraz formowania osobowości przyszłych nauczycieli. Na Wschodnim Podolu sytuacja wyglądała inaczej. Seminaria nauczycielskie były zaniedbane, szczególnie w obszarze organizacji edukacji nauczycieli oraz działalności pozalekcyjnej [3, s. 118].

Ważnym osiągnięciem w działalności seminariów pedagogicznych na Podolu Zachodnim było wprowadzenie w wieku XX specjalnego egzaminu dla seminarzystów, polegającego na sprawdzianie z wiedzy teoretycznej oraz przeprowadzeniu pokazowej lekcji w obecności komisji egzaminacyjnej. Zdanie egzaminu uprawniało absolwentów do wykonywania zawodu nauczyciela. Od tego czasu, za wzorowego nauczyciela uważano tego, który umiejętnie potrafił łączyć podstawy pedagogiki z dydaktyką, korzystać z wybranych metod, radzić sobie w trudnych sytuacjach zarówno w sferze edukacyjnej, jak i wychowawczej w całym przebiegu edukacji. Należy zaznaczyć, że jednym z najważniejszych problemów występujących w seminariach nauczycielskich na Podolu Zachodnim był nierównomierny dostęp do nauki. Kandydaci polscy, w przeciwieństwie do ukraińskich oraz przedstawicieli narodowości żydowskiej, mieli większe szanse zostać studentami seminariów [3, s. 118].

Seminaria pedagogiczne pojawiły się na Wschodnim Podolu znacznie później. Pierwsze tego typu placówki zostały odtworzone w obwodzie winnickim we wsi Potoky w 1907 r., później w Kamieńcu Podolskim w 1913 r. i we wsi

OlGOPól w 1914 r. Seminaria pedagogiczne na Wschodnim Podolu były wyłącznie instytucjami, w których kurs pedagogiki był ściśle powiązany z psychologią oraz historią pedagogiki. Szczególną uwagę przywiązywano do zapoznania przyszłych nauczycieli ze zdobyciami pedagogiki europejskiej. W 1908 r. rady pedagogiczne instytucji nauczycielskich na podstawie programu Ministerstwa Edukacji Narodowej opracowały wykaz przedmiotów, w których oprócz dyscyplin specjalistycznych, społecznych, religijnych, językowych, przyrodniczych wchodziły również gimnastyka oraz śpiew, realizowane w wymiarze dwóch godzin w tygodniu w przypadku studiów trzyletnich lub czteroletnich. Wymienione dyscypliny sprzyjały ogólnemu rozwojowi postawy oraz aparatu głosowego nauczycieli, doskonaliły oddech, dykcję oraz artykulację. Mimo intensywnego rozwoju edukacji pedagogicznej na Podolu Wschodnim, w seminariach nauczycielskich na początku XX w. występowały także istotne trudności, a mianowicie stosunkowo niski poziom wykształcenia seminarzystów, którzy po ich skończeniu nie mieli prawa do podjęcia dalszych studiów na uczelniach wyższych. Inne to: brak wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej oraz niewystarczająca baza dydaktyczna, która była podstawą procesu uczenia się oraz wychowania uczniów. Warto zaznaczyć, że nauczyciele takich średnich szkół pedagogicznych mieli niższe kwalifikacje nauczycielskie w stosunku do nauczycieli gimnazjów oraz powiatowych szkół ogólnokształcących. Z tego powodu praca nauczycieli była nieefektywna, ponieważ nie mieli oni wystarczająco silnych motywacji do samorozwoju, samodoskonalenia oraz profesjonalizmu. Najważniejszym warunkiem zatrudnienia na posadzie nauczyciela seminariów pedagogicznych była religijność oraz pobożność, a nie doświadczenie teoretyczne i praktyczne, nie brano również pod uwagę predyspozycji pedagogicznych nauczyciela, komunikatywności, umiejętności wyboru oraz wykorzystania metod w pracy z uczniami [3, s. 118].

Reformy, które zostały przeprowadzone w latach 60. i 70. XIX wieku w Rosji, w tym w guberni podolskiej, wytyczyły nowy kierunek demokratyczny w rozwoju kultury ukraińskiej. Zwróciły one także uwagę na istotne interesy demokratyczne w kraju oraz wzrastające pragnienia narodu ukraińskiego ku odrodzeniu kulturalnemu. Zapoznanie się z materiałami archiwalnymi przechowywanymi w Miejskim Państwowym Archiwum w Kamieńcu Podolskim oraz w Winnickim Obwodowym Archiwum, pozwoliło przeanalizować na konkretnych przykładach sytuację geopolityczną oraz proces wzrastania kształcenia i kultury obwodu winnickiego w II połowie XIX wieku [2, s. 223].

W roku 1861, w Imperium Rosyjskim zostały przeprowadzone reformy, które zawierały pewne warunki sprzyjające szybszemu rozwojowi polityki socjalno-ekonomicznej. Te reformy dotyczyły wszystkich sfer życia, w tym również sfery kulturalnej oraz oświatowej. Na Podolu, jak również na całej Ukrainie ośrodkami oświaty oraz kultury były przede wszystkim miasta. Wszystkie ośrodki kulturalne były finansowane z różnych źródeł, w większości ze środków państwowych, kongregacji cerkiewnych, władzy miejskiej, środków prywatnych albo ze źródeł połączonych [14].

W roku 1869, w miastach Podola najbardziej rozpowszechnionymi szkołami powszechnymi były miejskie szkoły dwuklasowe, typu męskiego i żeńskiego. Natomiast już w roku 1872 została przyjęta ustawa o działalności na Podolu również szkół czteroklasowych, które w większości były przeznaczone dla biednej warstwy ludności. Takie placówki miały status szkół ogólnokształcących. Po-

dobne instytucje edukacyjne zaczęły powstawać dopiero na początku XX wieku [14].

Po wprowadzeniu ziemstwa czyli organu samorządowego na Podolu w roku 1904, w guberni podolskiej pojawiły się nowe rodzaje szkół podstawowych – niższe szkoły robotnicze. Stworzenie tych szkół było uwarunkowane szybkim rozwojem przemysłu oraz potrzebą wykształcenia odpowiedniej kadry zawodowej. Po ukończeniu takich szkół, absolwenci mieli możliwość pracy w warsztacie przywrotnym, fabryce, kolei itp. [14].

Z powodu braku uczelni wyższych, na Podolu wiodąca rola w rozwoju kształcenia w II połowie XIX oraz na początku wieku XX przypadła gimnazjom. W ciągu II połowy XIX w., w guberni podolskiej działały dwa gimnazja męskie oraz dwa gimnazja żeńskie: w Kamieńcu Podolskim oraz w miasteczku Nemirow w powiecie braclawskim. Dopiero na początku XX w. na Podolu zaczynały masowo pojawiać się gimnazja męskie oraz żeńskie. Przed I wojną światową zaczęło prowadzić swoją działalność 9 gimnazjów męskich oraz 14 gimnazjów żeńskich. W II połowie XIX w. miasta na Podolu zaczęły odczuwać konieczność tworzenia szkół, gimnazjów dla kobiet. Było to spowodowane ogólnym wzrostem rozwoju społeczno-gospodarczego miast, co wymagało większego zaangażowania kobiet w życie społeczne i gospodarcze regionu, a także zmian w stosunku do kobiet w społeczeństwie [14].

Życie kulturalne na Podolu od początku XX w. do dnia dzisiejszego nie zostało gruntownie zbadane. Najwięcej zachowanych materiałów, związanych jest z życiem oraz twórczością wybitnego działacza i kompozytora Mykoły Leontowycza, który mimo zakazów władzy pragnął nadać kulturze ukraińskiej należną rangę, kultywując ją na gruncie muzycznym. Należał do najlepszych organizatorów edukacji muzycznej w szkołach ogólnokształcących na Podolu. Jako propagator ukraińskiej muzyki klasycznej i pieśni ludowych, wywierał ogromny wpływ na rozwój rodzimej kultury muzycznej na Podolu na początku XX wieku, za co, według jednej z wersji, został zabity poprzez tajną policję CZEKA (Wszzechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrewolucją i Sabotażem). Policja państwowa, dbając o wewnętrzne bezpieczeństwo, prowadziła politykę prześladowania działaczy społecznych, promujących ukraińską kulturę narodową [10, s. 248-252; 11, s. 17-18].

LITERATURA

1. Arkusza Ołena, *Rusini galicyjscy drugiej połowy XIX - początku XX wieku między ukraińskim a wszechruskim wariantem tożsamości narodowej* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, z. 2, Kraków 2017, s. 278.
2. Вороліс Микола, *Освітній та культурний розвиток на Поділлі в другій половині XIX – початку XX ст.* [w:] *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. -2008. -Вип. 13. -С. 223.
3. Зузяк Тетяна, *Основні закономірності та тенденції розвитку педагогічної освіти на Поділлі в кінці XVIII – початку XX ст.* [w:] *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Збірник наукових праць. Випуск 48. Київ-Вінниця 2017.
4. Нгусак Jarosław, *Historia Ukrainy 1772-1999*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000, s. 25.
5. Лавріненко Олександр, *Тенденції розвитку ідей педагогічної майстерності вчителя: теорія і практика*, К.: Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова, Київ, 2009, с. 534.
6. Лавріненко Олександр, *Історія педагогічної майстерності*, К: Богданов А.М., Київ, 2009, с. 153

7. Моздзір Віталій, *Польські навчальні заклади Поділля наприкінці XVIII ст. – в першій половині XIX ст.*, Кам'янець-Подільський, 2016, с. 120-131.
8. Панасенко Елліна, *Проблема ідеалу вчителя-подвижника у педагогічній думці початку XX ст.*, [в:] *Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя*, (ред.) Ю.Ковальчук, (упоряд.) Л.Д.Березівська, В.А.Гурський, Абетка-НОВА, Кам'янець-Подільський, 2002, с. 40.
9. Перетятко Олена, *Шляхи формування інновативності педагога: до історії питання*, [в:] *"Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики"*, (ред.) О.Перетятко, К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, вип. 3, Київ, 1999, с. 126-131; Зузяк Тетяна, *Основні закономірності та тенденції розвитку педагогічної освіти на Поділлі в кінці XVIII – початку XX ст.* [в:] *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Збірник наукових праць. Випуск 48. Київ-Вінниця 2017
10. Публіка Тетяна, *Культурне життя на Поділлі в 20-30-ті роки XX ст.* [в:] *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 1999, с. 248-252.*
11. Sokolovska Tetiana, *Mykola Leontowycz – działalność pedagogiczna i artystyczna*, niepublikowana praca dyplomowa, Kielce 2019.
12. https://pidruchniki.com/1074100235085/pedagogika/ukrayinska_pedagogika_drugoyi_polovini_xvii_kintsya_xviii, [data dostępu: 03.12.2018].
13. <http://studentam.net.ua/content/view/7852/97/> [data dostępu: 16.12.2018].
14. <https://xreferat.com/41/373-1-kul-tura-pod-llya-u-drug-iy-polovin-h-h-na-pochatku-hh-stol-ttya.html> [data dostępu: 29.12.2018].

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ТА САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ

Торбенко Ірина Олексіївна

кандидат педагогічних наук

*в.о. декана міжнародного медичного факультету
Донецького національного медичного університету*

Відповідно до освітніх змін у сфері підготовки майбутніх фахівців та загальних змін в українському суспільстві виникає необхідність формування нового підходу до проблеми самореалізації, самовираження та самопрезентації особистості. Великого значення набуває вивчення шляхів оптимізації процесу, спрямованого на досягнення вершин (акме) особистісного, професійного, соціального та духовного самовдосконалення, умов психолого-педагогічного супроводу становлення суб'єктності майбутніх фахівців, їх самореалізації та успішності.

Становлення особистості за Е. Зеером – це неперервний процес цілеспрямованої прогресивної зміни особистості під впливом соціальних дій і власної активності, на який впливають умови життя через взаємодію людини з іншими, через діяльність у середовищі[1]. Саме вплив на інших та зміна своєї поведінки з метою справити бажане враження, регуляція особистої поведінки відповідно до вимог соціальної ситуації, створення позитивного іміджу є основними критеріями самопрезентації, яку ми розглядаємо у контексті очікувань, потреб і мотивів.

Пошуки ефективних тактик і прийомів самопрезентації, як процесу

самовираження та саморозкриття через демонстрацію внутрішнього потенціалу потребують психолого-акмеологічних досліджень, які дозволяють комплексно вивчати суб'єктно-діяльнісні характеристики особистості.

Питання формування акмеологічної моделі сучасного педагога розглядаються в дослідженнях Г. Данилової, А. Деркача, Г. Кримської, сутність акмеологічних технологій розкрито у роботах В. Гладкової, О. Дубасенюк, дослідження успішності акмерозвитку та акмереалізації особистості у контексті її готовності до вікових змін – О. Лазарко.

Необхідно зазначити, що акмеологія – наука про досягнення людиною найвищих вершин у життєдіяльності та самореалізації творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей. Її визначають як галузь психологічної науки, що виникла на перехресті природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін та вивчає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини під час зрілості, та особливо важливим є досягнення нею високого рівня у цьому розвитку [4, с.5].

К.О. Абульханова-Славська предметом акмеології називає удосконалення особистості в житті, діяльності (професії, спілкуванні), що приводить до максимальної реалізації особистості й оптимального способу здійснення – стратегічності життя, високого професіоналізму, компетентного здійснення діяльності як суб'єкта. Удосконалення особистості досягається оптимальною інтеграцією її психологічної, духовно-моральної, професійної культури, що забезпечує оптимальність здійснення життя, діяльності та високий рівень досягнень. Акмеологія розглядає співвідношення творчого та професійного в діяльності майбутнього спеціаліста[3].

У становленні професійності особистість проходить чотири етапи оволодіння професією: початковий рівень оволодіння професією (адаптація до неї, первинне засвоєння чинних норм, необхідних технологій тощо); рівень фахової майстерності (використання у своїй діяльності кращих зразків професійного досвіду, оволодіння прийомами індивідуального та особистісно-орієнтованого підходу до суб'єктів взаємодії); рівень самоактуалізації в професії (усвідомлення можливостей професії для розвитку особистості, саморозвиток за допомогою професії) та найвищий рівень – рівень творчості фахівця (особистісний творчий вклад, внесення авторських пропозицій щодо окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації процесу навчання, створення нових систем ефективної взаємодії). На цьому рівні особистість досягає професійної успішності, її професіоналізм досягає вершин свого розвитку, а професійна діяльність перетворюється у творчу, рефлексивну та самодостатню.

Відповідно виокремлено основні компоненти акмеологічної моделі професійної успішності, як особистісно якісної характеристики діяльності та джерелом постійного саморозвитку і самовдосконалення, майбутнього фахівця: установка на професійно-особистісне зростання: когнітивно-емоційний компонент, емпатія, рефлексія; здатність до самопізнання: самопрезентація, соціальне порівняння (власного досвіду та досвіду інших); актуалізація здатності до розвитку: саморегуляція, внутрішній самоконтроль (самомоніторинг, самоатрибуція), саморозвиток; здатність до самореалізації – самовираження, самопроекування, самопрезентація [2, с. 10-11].

Таким чином, відповідно до акмеологічної моделі успішності самопрезентація є складовою на двох етапах із чотирьох становлення профе-

сійної успішності майбутніх фахівців.

Отже, адаптаційні можливості особистості, що забезпечують стійкість її взаємодії з навколишнім середовищем відповідно до норм соціуму, особистісних цілей, мотивів та ставлення до себе, а також високий професіоналізм і творча майстерність у процесі професійної діяльності є головними ресурсами, які стають важливим фактором оптимального рішення виникаючих проблем. Особливого значення набуває дослідження самопрезентації майбутніх фахівців у процесі навчальної діяльності та досягнення у майбутньому вершин професіоналізму і творчості як певних акмеформ, з метою успішного здійснення різноманітних видів професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития / Э. Ф. Зеер. – М. : Академия, 2006. – 239 с.
2. Євтух М. Б., Скорик Т. В. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя //Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» № 7 (163) : Педагогічні науки, 2020. – С. 8-13.
3. Козлова Н. В. Психолого-акмеологическое знание в системе высшего профессионального образования / Н. В. Козлова. – Томск : ТПУ, 2007. – 151 с.
4. Николаеску І. О. Практичні основи акмеологічного розвитку особистості в умовах освітньо-інформаційного простору / І. О. Николаеску. – Черкаси : ОПОПП, 2012. – 54 с.

КОГНІТИВНЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО ЯК ПРОЕКТ ПРИРОДНИЧОГО ПІДХОДУ ДО РЕЛІГІЇ

Целковський Геннадій Анатолійович

*старший викладач кафедри богослов'я і релігієзнавства
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Релігієзнавство як наука є складовою гуманітарної галузі знання та шукає відповіді на питання про роль релігії в контексті духовного світу людини, тобто як сукупність ідей та цінностей. Але, подеколи, релігієзнавство звертається до методології природничих наук [2; 5; 6]. На перетині біології, лінгвістики, еволюційної психології та нейрофізіології виникає нова релігієзнавча дисципліна – когнітивне релігієзнавство, яка набуває великої популярності серед релігієзнавців-дослідників, що тяжіють до натуралістичного пояснення релігії та не задовольняються принципом гуманітаріїв: не пояснювати, а описувати та інтерпретувати.

Мета дослідження полягає у виявленні в підґрунті когнітивного релігієзнавства природничих інтенцій, які полягають у спробі розкрити сутність релігії через біологічні особливості людини.

Природничі інтенції можуть мати коріння в атеїстичному ставленні до релігії (наприклад, біологи: Р. Докінз, Р. Сапольскі, філософ Д. Деннета, нейрофізіолог: Е. Нюберга), які намагаються саме спростувати релігію як явище, що несе хибу [9; 10; 11; 13]. Але, є вчені, які намагаються вивчати релігію з природничих позицій, не задля підтвердження атеїстичних поглядів, але покладаючи великі надії на вищевказані науки для пояснення багатьох

феноменів людського буття, а саме: П. Буайє, Й. Пюсайнен, Дж. Барретт тощо [1; 8; 12]. Такі вчені можуть бути, навіть, вірующими (Дж. Барретт), але метою їх досліджень є тільки пошук наукової істини.

Що об'єднує обидва табори?! Це редукціоністський підхід до релігії, тобто зведення її до тієї матерії, яка може піддаватися експериментам та дослідженням: до діяльності мозку, до специфіки процесу людського пізнання, та як до продукту еволюції. [1] На відміну від наукового атеїзму марксистського зразку, який розумів релігію як набір хибних ідей, як ідеологію та як продукт викривлених поглядів на світ, тобто як хибний світогляд, то для вчених-когнітивістів, про яких йде мова, релігія є вродженим феноменом, який притаманний природі людині або біологічно, або психологічно [8].

Отже, для Річарда Докінза та Роберта Сапольскі релігія є еволюційним продуктом, який забезпечив виживання людського роду не в силу істинності своїх поглядів, а в силу ефективності впливу на людське суспільство та на людину. Теорія мемів Р. Докінза [10] та концепція еволюційно-природного виникнення уявлень про моральні вчинки (Р. Сапольскі та Ф. де Ваал) [9; 13] на сьогодні є базою критики релігії для атеїстів, але визнається сама корисність релігії, як такої, для виживання людини, а не як практика спасіння та зв'язку з божественним.

Більш схвально релігієзнавці ставляться до когнітивістів, для яких релігія, так само, має біологічну сутність, але, як вірно підмічає Джастін Барретт, питання появи в людини *почуття божественного* виносимо за дужки. Когнітивні релігієзнавці бачать джерело релігії у процесі мислення та пізнання, та проводять аналогії до мови, коли людина вчиться розмовляти, але при цьому ця здатність є вродженою, оскільки є ділянки мозку, які забезпечують цю здатність, так само релігійний досвід має якісь коріння у людському мозку, де певні ділянки мозку забезпечують його наявність [8; 11].

Завдання, яке постає перед когнітивістами, полягає у наступному: віднайти ці ділянки мозку (шолом Бога) шляхом експериментів та сканування мозку; пов'язати відчуття Бога з активністю відповідних ділянок та, іннервуючи ці ділянки у тварин або невіруючих, викликати в них релігійні почуття. Експерименти шведських (Упсала) та британських вчених (Оксфорд) впевнено показали наявність такого роду ділянок мозку та відповідних відчуттів, але негативним результатом, що також є результатом, є відсутність зв'язку релігійних ідей з даною активністю мозку [11].

Тут на допомогу виходить ідея про подібність мови та релігійності як вкоріненіх здібностей людей та посилення на генеративну лінгвістику, яка у мисленні присутня як готова схема майбутніх вернакулярних мов, так само в мові людини присутня релігія як певна сукупність схем, фреймів, які актуалізуються як релігійні концепти. Тобто, одним з головних таких концептів, вкоріненіх на рівні мозку, є концепт «супранатуралістичного агенту», тобто, якоюсь надприродної сутності [3, 22].

Отже, природниче коріння когнітивного релігієзнавства має великий теоретико-методологічний потенціал, і необов'язково забезпечує атеїстичні потреби вчених та невіруючих, адже навіть сьогодні ця дискусія викликає жвавий інтерес у теологів [14].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barrett J. Cognitive Science of Religion: What Is It and Why Is It? / Justin L. Barrett. // Religion Compass. – 2007. – №1. – С. 1–19.
2. Bloom P. Religion is natural / Paul Bloom. // Developmental Science. – 2007. – №10. – С. pp 147–151
3. Engler S. Religion as superhuman agency: on E. Thomas Lawson and Robert N. McCauley / S. Engler, M. Gardiner. Edited by Michael Stausberg – London: Routledge, 2009. – 309 с. – (Contemporary Theories of Religion. A critical companion).
4. J. D. Keller and F. K. Lehman. Computational complexity in the cognitive modelling of cosmological ideas/ editor Pascal Boye. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – p. 246
5. McCauley R. Cognitive Science and the Naturalness of Religion / Robert N. McCauley. // Philosophy Compass. – 2010. – №5. – С. 779–792.
6. McCauley R. Why science is exceptional and religion is not: A response to commentators on Why Religion Is Natural and Science Is Not / Robert N. McCauley. // Religion, Brain & Behavior. – 2013. – С. 119–182
7. Neural correlates of Mystical Experience / [I. Cristofori, J. Bulbulia, J. Shaver та ін.]. // Neuropsychologia. – 2015. – С. 1–34.
8. Буайе П. Объясняя религию: Природа религиозного мышления / Паскаль Буайе. – Москва: Альпина нон-фикшн, 2016. – 496 с.
9. Вааль Ф. Истоки морали: В поисках человеческого у приматов / Франс де Вааль. – Москва: Альпина нон-фикшн, 2016. – 376 с.
10. Докінз Р. Ілюзія Бога / Річард Докінз. – Харків: КСД, 2018. – 432 с.
11. Ньюберг Э. Тайна Бога и наука о мозге. Нейробиология веры и религиозного опыта / Э. Ньюберг, В. Пауз, Ю. Д'Аквилли. – Москва: Эксмо, 2013. – 320 с. – (Религиозный бестселлер).
12. Пюссиайнен И. По ту сторону религии: когнитивная наука и изучение человеческого поведения / Илкка Пюссиайнен. // Религиоведческие исследования. – 2013. – №1. – С. 126–137.
13. Сапольски Р. Биология добра и зла. Как наука объясняет наши поступки / Роберт Сапольски. – Москва: Альпина Нонфикшн, 2018. – 750 с.
14. Шахнович М. М. Когнитивная наука и исследования религии / Марианна Михайловна Шахнович. // ГОСУДАРСТВО. РЕЛИГИЯ. ЦЕРКОВЬ. – 2013. – №3. – С. 32–62.

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ
І ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРСИ**

*Ціватий Вячеслав Григорович,
кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
доцент кафедри історії світового українства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Член правління Наукового товариства історії дипломатії
та міжнародних відносин (м. Київ, Україна)
tsivatyi@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1505-7483>*

Історія міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Криму завжди мала більше запитань, ніж відповідей. А тому постійно цікавила дослідників і вабила своїми таємницями в різних географічних напрямках, зокрема – й європейському. Багато сторінок політичної, дипломатичної та інституціональної історії Криму залишаються мало дослідженими, а частина – очікує ще на своїх допитливих дослідників. На сьогодні ще відсутній системний джерельний комплекс, який би всеохоплююче відтворював би давню, середньовічну, ранньомодерну, модерну історію Криму і надавав достеменно точні, об'єктивні відповіді на поставлені запитання щодо багатотисячолітньої історії народів і національних груп півострова, а також – державних інституцій.

Інституціональна історія України, українська культура і національні ідентичності, зокрема – мають історію, що вимірюється багатьма століттями, і багатогранну історико-культурну й ментальну спадщину. Усі регіони України створили власні самобутні культури, що в цілості й складають українську зовнішньополітичну й політико-дипломатичну палітру. Одним із найсамобутніших і найбагатших регіонів України є Крим. Власне, говорячи про Україну як державу середземноморського культурного простору, насамперед звертаємось до античних колоній Північного Причорномор'я та візантійської теми Херсон.

Проте український контекст Криму, як і загалом України, ще наразі не написаний, інституціональна історія державності перебуває в процесі активного дослідження. У часи становлення й розвитку історичної науки, як і загалом гуманітаристики, українські землі загалом, і кримські зокрема – перебували під російською окупацією. Та попри те, що Крим як складова частина був чітко вписаний в український контекст найвидатнішим українським істориком Михайлом Грушевським, що чітко сприйнято українською історіографією з Великої України, він неоднозначно сприймається на землях Малої України.

Варто зазначити, що не менш цікавим сюжетом щодо Криму, є його інституціональна історія наприкінці раннього Модерного часу, коли Крим став флуктуаційним актором у системі тогочасних політико-дипломатичних координат. Історія політичних відносин Кримського ханства, Європи,

Туреччини й Росії завжди була сферою наукових розвідок дослідників. Дослідницький інтерес посилювався неоднозначними відповідями й тривалими інституціональними пошуками щодо трактувань впливів на внутрішні та зовнішні справи Криму трьох впливових політико-дипломатичних сил – Османської імперії, Росії та Європи. Вони вирішували як власні геополітичні та інституціональні інтереси, так і півострова.

У зв'язку із цим, досліджуючи історію політичних і дипломатичних відносин між Кримським ханством, Османською імперією, Російською імперією та провідними державами Європи, безумовно обов'язково необхідно керуватися виваженими оцінками щодо питань їх впливовості на внутрішню і зовнішню політику ханства, політико-дипломатичних взаємовпливів, а також політичних детермінант і флуктуацій.

Суспільно-політична та політико-дипломатична ситуація в Криму у 70-х рр. XVIII ст. набувала флуктуаційного характеру (в останній третині XVIII століття). Основними джерелами, які допомагають панорамно та ментально реконструювати політичну ситуацію на Кримському півострові в останній третині раннього Модерного часу є саме матеріали діловодної документації та листування посадовців Кримського ханства та Російської імперії.

Цей джерельний масив створився як результат практики діловодства всіх державних інституцій/установ: актові документи, регулюючо-правові документи, ділова документація (донесення, запити, службові листи, скарги, реєстри тощо). Серед діловодної документації між представниками кримського й російського урядів варто виокремити рапорти. У них міститься інформація про отримання наказів, стан їх фактичного виконання. Значний фактологічний матеріал міститься і в такому виді джерел, як – донесення.

У них, поряд з інформацією про процес і стан розгляду справ, особливий інтерес являють собою пропозиції, думки, прохання тощо [1]. Основні місця їх зберігання на сьогодні – це фонд «ВУА» Російського державного військово-історичного архіву (РДВІА) [2] і фонд Внутрішнього управління Російського державного архіву давніх актів (РДАДА) [3].

Під час розгляду конкретних питань, звичайно, що виникало й додаткове листування представників різних державних інституцій. Ці матеріали листування також є діловодною документацією, складають специфічну систему документів і носять офіційний характер. Цей комплекс джерел, у першу чергу – матеріали листування офіційних осіб, надає багато додаткової інформації щодо пошуку відповіді на питання про причини та інституціональні процеси приєднання Криму до складу Росії. Їх особливий антураж у передачі та розкритті ментальних установок і світогляду авторів цих листів і документів, їх персоналізованого ставлення до тих чи інших подій і фактів.

Серед опублікованих матеріалів діловодної документації варто вказати на чотиритомне видання документів «Приєднання Криму до Росії» за редакцією М. Дубровіна. Ці документи характеризують інституціональну історію двосторонніх відносин Росії та Кримського ханства в останній третині XVIII століття.

Вони включають у себе: накази Катерини II щодо Кримського ханства, листування з посадовими особами П.О. Рум'янцева-Задунайського, листу-

вання з посадовими особами Г.О. Потьомкіна, листування представників кримського уряду з російською владою [4].

Опубліковані документи характеризують особливості політичної та соціокультурної ситуації в Криму останньої третини раннього Модерного часу, акцентуючи увагу на взаємовідносинах між Росією, Туреччиною, державами Європи і Кримським ханством. Важливою віхою в інституціональній історії Криму став Кючук-Кайнарджійський мир 1774 року. За його умовами зберігалася залежність у сфері релігії кримських мусульман від турецького султана – халіфа усіх правовірних. У сфері впливу Туреччини залишалася і фортеця Очаків – важливий інституціональний центр в Причорноморському регіоні. Також варто акцентувати увагу на тому, що практично все виробництво і зовнішня торгівля Криму були зорієнтовані виключно на турецький ринок. Цілком логічно, що в економічному відношенні Кримське ханство залишалося залежним від Османської імперії. На той момент Росія ще не мала на Чорному морі жодного свого військового корабля. За своєю сукупністю, усі ці фактори сприяли ослабленню російського впливу в Причорномор'ї. Російський уряд також був зацікавлений у пришвидшенні ратифікації Кючук-Кайнарджійського миру, тому розпочав вивід своїх військ із території Криму [5, с. 84-104].

У цей час до Криму прибуває претендент на ханський престол – Дівлет-Гірей. Дівлет-Гірей на початку 1775 року проголосив себе ханом і за допомогою турецьких військ захопив владні повноваження в Криму. Щоб заручитися підтримкою Порти, Дівлет-Гірей декларував готовність ліквідувати незалежність Криму. У даному контексті Туреччина порушила Кючук-Кайнарджійський мир через безпосереднє втручання у внутрішні справи Криму. Сахіб-Гірей, який був до цього ханом, у квітні 1775 року залишив півострів. Застосовуючи дипломатичний інструментарій і натякання про розрив відносин із Росією, Туреччина поновила вимагання від неї повернення Кінбурна та Тамані. Влада турецького султана фактично знову поновлювалася над Кримом [6]. Щоб не допустити втрати своїх позицій у Криму, російський уряд прийняв рішення посадити на ханський престол свого ставленика. Ним став калга Шагін-Гірей. Шагін-Гірей висловив прохання до російського уряду надати йому фінансову й військову допомогу, для отримання статусу хана [7].

Скориставшись агресивними діями Туреччини, Росія ввела свої війська. Після введення 23 листопада 1776 року Росією своїх військ до Перекопу, було надано підтримку Шагін-Гірею. За дорученням Катерини II, О.В. Суворов проголосив Шагін-Гірея ханом. Кримський диван відсторонив Дівлет-Гірея і визнав Шагін-Гірея ханом 28 березня 1777 року. 25 серпня 1777 року Катерина II офіційно привітала хана. Саме із цього моменту можливо говорити про інституціональне оформлення протекторату Росії, російського протекторату над Кримським ханством.

Це юридично обґрунтовувалося тією обставиною, що найважливішою ознакою двосторонніх відносин, заснованих на угоді про заступництво, вважається надання державі-протектору зовнішньополітичних прав опікуваної ним держави при формальному збереженні ознак державності [8]. Фактично Шагін-Гірей був зведений на престол силою російської зброї, і це вже не впливало на пошуки юридичного обґрунтування протекторату. Це також слугувало й причиною відмови Туреччиною визнання нового хана. Цілком

закономірно, що за таких умов Шагін-Гірей не мав повноважень і можливостей вести самостійну зовнішню політику і за цих обставин змушений був мотиваційно орієнтуватися на Росію. Особиста доля Шагін-Гірея, і Криму в цілому, різко змінилася на початку 1782 року. У цей час – 8 квітня 1783 року – було видано Маніфест, згідно із яким проголошувалося включення Кримського ханства до складу Росії. Мотив і пояснення було визначено наступні: порушення Портою угоди про Крим, який став осередком постійної небезпеки для Росії [9].

Росія, у питанні приєднання Криму, провела цілеспрямовану превентивну дипломатичну підготовку серед провідних держав Європи. Зокрема, цьому слугував союз Росії з Австрією, яка підтримувала Росію в питанні приєднання Криму. Франція та Пруссія, зовні демонстрували незгоду й супротив анексії Криму, але обмежилися в цьому питанні лише дипломатичними нотами. Щодо Османської імперії, то вона під впливом дипломатичного тиску з боку Австрії, Росії та інших європейських держав, визнала факт приєднання Криму до Росії. Унаслідок приєднання, утворилася особлива адміністративно-територіальна одиниця – Таврійська область. До її складу було включено – півострів Крим, півострів Тамань і степ на північ від Перекопу (між Бердою, Кінськими водами і Дніпром). Інші землі Кубані були територіально приєднані до Кавказької губернії, як такі, що слабо економічно пов'язані з Кримом.

Таким чином, наявний документальний масив джерел констатує, що силовий тиск і втручання в інституціональний розвиток більш слабких держав, із мотивацією захисту інтересів частини її населення, фактично слугує лише формальним чинником для свого територіального розширення і сфер політичного та інституціонального впливу. Умови для територіально-політичного та політико-дипломатичного приєднання півострова були використані Росією у своїх політичних інтересах у добу раннього Модерного часу (в останню третину XVIII століття).

ЛІТЕРАТУРА

1. Інститут рукопису ЦНБ НАН України ім. Вернадського. – Спр. 11726. – Арк. 40.
2. Російський державний військово-історичний архів (РДВІА). – Ф. ВУА. – Спр. 186, 211.
3. Російський державний архів давніх актів (РДАДА). – Ф.16. – Оп.1. – Спр. 588, ч. 5,6,7,8,9,10,13; Спр. 693, ч. 6; Спр. 797, ч. 3; – Спр. 800.
4. Дубровин Н. Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4 т. – СПб., 1885-1889.
5. Античний Крим: М. Грушевський, Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн., редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К., 1994. – Т. I. – С. 84–104.
6. Дубровин Н. Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4 т. – СПб., 1885-1889.
7. НашКрим = Our Crimea = BizimQirimimiz. – Вип. 1: Збірка статей за матеріалами Першої Міжнародної наукової конференції «Крим в історії України», присвяченої 700-літтю спорудження мечеті хана Узбека в Старому Криму / За ред. Д.С. Гордієнка та В.В. Корнієнка. – К., 2015. – 264 с.
8. Січинський В. Україна і середземноморський простір // Свобода. – 1952. – № 26–29 (Нью-Йорк, 1952).
9. Січинський Володимир Юхимович. Крим = Crimea: історичний нарис / Crimea: the historical essay. – Нью-Йорк: Орг. Оборони Чотирьох Свобід України, 1954. – 31 с.: іл.

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЙДЕТИЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ МЕДИЧНОГО ВИШУ

*Шевель Наталія Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця, м. Київ
sheveln@ukr.net*

Вивчення української мови є важливою складовою фахової медичної підготовки іноземних громадян, тому викладання цієї дисципліни вимагає методичної та лінгвістичної майстерності викладача, його здатності мотивувати студента до опанування української, тоді як навчання є англомовним. Часто офіційні аргументи щодо необхідності вивчення мови для процесу комунікації в українському соціумі чи потреби володіння мовою для проходження практики не діють, тож викладач шукає більш креативні підходи та вибудовує власну модель викладання. Зокрема ефективним є застосування методології та принципів ейдетики, яка останнім часом дуже популярна, бо сприяє розвитку образної пам'яті, швидкому та ефективному засвоєнню значного обсягу матеріалу, формуючи сприятливу для навчання атмосферу психологічної безпеки та комфорту, адже ґрунтується на позитивному мисленні.

Ейдетична концепція бере свій початок ще в античному світосприйнятті, адже саме у Стародавній Греції з'явилося переконання, що людина мислить образами (ейдосами). Слово «ейдетика» теж похідне від давньогрецького «яскравий образ», «зовнішній вигляд». Уперше термің з'явився у психології в 30-ті роки ХХ ст. в роботах німецького вченого Е. Йенша на позначення феномену «довготривалого збереження чіткого сліду інформації, що утримується в пам'яті людини» [4, с. 5]. Згодом ейдетизм знайшов продовження в роботах педагогів І. Матюгіна та Є. Антошука, який став засновником сучасної «Української школи ейдетики». Нині розроблені ним ейдотехніки активно апробують у навчальному процесі, зокрема й у вищій школі. Лінгвістична ейдетика полягає насамперед у запам'ятовуванні на основі образного сприйняття, що дуже актуально з огляду на значний обсяг необхідної для засвоєння інформації.

Традиційне і дуже поширене вивчення мови шляхом заучування слів та їх перекладу виявляється ефективним лише за умови постійної мовленевої практики, інакше відбувається звуження словникового запасу через забування. Вчений А. Лурія, засновник сучасної нейропсихології, виокремив мнемотехніку та ейдетика як два основні методи запам'ятовування. Мнемотехніка за основу запам'ятовування має вербально-логічне мислення. Ейдетика, у свою чергу, ґрунтується на конкретно-образному мисленні та має ряд суттєвих переваг як щодо обсягів засвоєної інформації, так і щодо пізнавальних можливостей. Ейдетика часто спрацьовує у комплексі з мнемотехнікою, яка забезпечує легкість запам'ятовування шляхом штучного створення простих асоціацій, що викликають емоційну реакцію. Існує думка, що прийоми ейдетики більш ефективні для «правопівкульних»,

тоді як мнемотехніка – для «лівопівкульних», з розвиненою аналітичною пам'яттю. Проте ейдотехніка спрямована на розширення творчих можливостей саме завдяки гармонійній роботі лівої і правої півкуль головного мозку.

Питання ейдетики виявилось дуже актуальним, адже викликало інтерес багатьох зарубіжних дослідників (Р. Аткінсон, Т. Б'юзен, Р. Спірі, П. Моріс, Д. Гросс та ін.). Наш сучасник Є. Антошук є автором книжок і публікацій із цієї теми, інструктором-методистом, який створив низку наукових розвідок, що сприятимуть формуванню у педагога власної моделі викладання [1], [2], [3].

Сучасна освіта орієнтована насамперед не на накопичення знань, а на розвиток творчих можливостей та розкриття творчого потенціалу. Тож викладач української мови як іноземної прагне створити сприятливий психоемоційний клімат для іноземних студентів на шляху до ефективного засвоєння матеріалу, особливо складних для запам'ятовування орфографічних правил. Перевага методів ейдетики полягає у свідомому опрацюванні інформації, в активній позиції студентів щодо отримання знань, зацікавленості в навчанні. Студент не повинен відчувати тиску з боку викладача, за таких сприятливих умов він сам виявляє бажання отримати нову інформацію. Застосування прийомів ейдетики, таких як асоціативне мислення, графічні трансформації, вільні асоціації, забезпечує всебічний розвиток особистості. Кожен із методів ейдетики – це «уява+позитивні емоції=засвоєна інформація» [6, с. 241].

Основою ейдетичної методики є асоціативна пам'ять та здатність, увімкнувши фантазію, створювати уявні образи, вибудовувати асоціативні ряди. На заняттях з української мови як іноземної продуктивними є графічні асоціації, які реалізуються через використання карток із предметними зображеннями. Полегшує засвоєння значних обсягів лексики робота за алгоритмом: створення асоціативного ланцюга за співзвучністю між словом українською та його перекладом англійською. Подібним є також метод Аткінсона для запам'ятовування іншомовних слів, який використовує ключові слова та фонетичні асоціації та до звучання певного слова закріплює в уяві смішну або унікальну ситуацію [5].

Графічні та кольорові асоціації спрацьовують також у процесі роботи з відеоконтентом, зокрема відеороликами та презентаціями до теми. «Перевага новітніх технологій полягає в тому, що вони уможливають одночасно зорове і слухове сприйняття інформації. Під час роботи з якісно розробленими слайдами студентам простіше встановити причинно-наслідкові зв'язки між мікротемами, легше сприймати нову інформацію, оскільки є можливість повторювати речення разом із викладачем і бачити пов'язану з текстом схему, фотографію» [6, с. 241]. Кольорові, зорові та слухові асоціації доцільно застосовувати при вивченні назв овочів та фруктів, їх об'єднання за принципом кольору, форми, смаку.

Презентації для студентів першого курсу також дають можливість розмістити на слайдах текстову інформацію обома мовами, а також зробити виділення різним шрифтом, кольором. Загалом наочність є одним із основних принципів ейдетики, особливо для вивчення української мови іноземцями-першокурсниками. Пріоритетною для організації навчального процесу є форма гри, що створює комфортну атмосферу та дозволяє вільно

висловлювати власну думку, забезпечуючи особистісно орієнтований підхід до навчання. Рольова дидактична гра активізує навіть пасивних студентів, формує звичку зосереджуватися, самостійно мислити, концентрувати увагу.

Назви місяців українською мовою допомагає запам'ятати прозора мотивація, добір спільнокореневих слів та їх візуалізація у вигляді ілюстрацій. Наприклад, березень – береза, квітень – квіти, травень – трава і т. д. Або, вивчаючи назви предметів, які містяться в будинку (крісло, лампа, люстра), на слайді можна розмістити зображення класичного і модерного варіанту та запитати, який більше подобається. Згодом, коли студент пригадає ці слова, то асоціація зі стилем допомагає згадати і саму ілюстрацію, і назву. Уявна візуалізація ситуацій у лікарні сприяє засвоєнню відповідної медичної лексики.

Отже, врахування ейдетичних принципів у процесі викладання української мови як іноземної забезпечує особистісно орієнтоване навчання, швидке та усвідомлене опанування нового матеріалу, розвиток образної пам'яті, орієнтування на діяльнісний підхід та формування україномовної комунікаційної компетентності. Використання технік ейдетики сприяє створенню комфортного мікроклімату на занятті та гармонійно поєднує теорію і практику, а навчання стає захопливим, активним та ефективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошук Є. В. Знайомтесь, ваша пам'ять: швидка педагогічна допомога від Української школи ейдетики. Київ: Вирій, 2009. 192 с.
2. Антошук Є. В. Метод невербальних асоціацій. *Завуч*. 2007. № 30. С. 13 – 14.
3. Антошук Є. В. Швидка педагогічна допомога. *Початкова освіта*. 2000. №3 (51). С. 3.
4. Ейдетика як засіб підготовки дитини до школи / авт.-упоряд.: М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків: Ранок, 2012. 160 с.
5. Карлова В. О. Інноваційні методи навчання англійської мови як другої іноземної у вищій школі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2015. №24. С. 99 – 103.
6. Назаревич Л. Вивчення української мови як іноземної: прийоми та методи ейдетики. *Studia methodologica*. 2015. № 40. С. 240 – 244.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»

Шевель Тамара Олександрівна
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця, м. Київ
shevelt@ukr.net

Процес навчання залежить від багатьох факторів, проте його ефективність найчастіше помилково пов'язують лише із професіоналізмом педагога, тоді як цей різновид людської діяльності побудований на взаємодії викладача та студента і залежить від рівня студентської активності. Тож на результати навчання визначальний вплив мають характер навчально-пізнавальної діяльності та рівень розвитку мотиваційної сфери. Проте важко переоцінити роль викладача у формуванні високої мотивації студентів-іноземців до вивчення української мови, що є запорукою здобуття ними міцних знань. Розглядаючи різні мотиваційні чинники, дослідники не дають універсального рецепта щодо їх комбінування та використання з метою досягнення максимального ефекту.

У науково-методичній літературі розрізняють мотивування та мотивацію, що є спорідненими, але не тотожними поняттями та сприймаються відповідно як своєрідний зовнішній та внутрішній вплив на особистість. Мотивування – це активність викладача щодо вибору методів і прийомів формування мотивації у студента. В основі обох понять лежить мотив як внутрішня спонукальна причина людської поведінки, а його виникнення зумовлює процес мотивації. Мотив, поруч із потребою, розглядають як один із основних мотиваційних чинників, що робить активність особистості цілеспрямованою. С. Гончаренко вважає, що в основі мотиву лежать потреби [2, с. 196]. Мотивацію науковець розуміє як систему мотивів та стимулів, що змушують людину рухатися у певному напрямі [2, с. 217]. Види мотивів та формування мотивації у ЗВО вивчали А. М. Алексюк, С. С. Архангельський, І. В. Зайцева, П. Г. Лузан та ін. Серед пріоритетних завдань сучасного педагога є формування у студентів стійкої мотивації до навчання для отримання відповідної кваліфікації.

Тож мотивувати іноземних студентів до вивчення української мови можна через сформовані потреби спілкування у побуті, зокрема і з викладачами та студентами, розуміння суспільно-політичних та історичних процесів, подій, місцевих святкувань. Дослідники групують мотиви для мотивування іноземних студентів до розширення світогляду на заняттях з української мови як іноземної на підставі анкети-опитувальника, виділяючи соціальні (прагнення утвердитися у країні, університеті, групі), спонукальні (зовнішні, вплив думки батьків, викладачів, друзів), пізнавальні (задоволення від здобуття знань), професійно-ціннісні (прагнення отримати ґрунтовну професійну підготовку), меркантильні (бажання отримати позитивну оцінку) [1, с. 6]. Найбільш значущими для здобуття іноземним

студентом знань із суспільних дисциплін вважають внутрішні, найменш залежні від зміни зовнішніх чинників, пізнавальні та професійно-ціннісні мотиви, тож викладач націлений саме на їх вироблення. Дослідники визначають умови формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів [6, с. 382], з-поміж яких заслуговують на особливу увагу професіоналізм викладача, його бажання та вміння навчити, організація навчання як процесу пізнання, ставлення до студента як до компетентної особистості та розвиток його позитивних емоцій.

Методи формування пізнавальних інтересів виділяють з-поміж інших методів мотивації навчально-пізнавальної діяльності, особливу увагу зосереджуючи на рольових та ділових іграх, створенні ситуації новизни навчального матеріалу, опертя на здобутий життєвий досвід [5, с. 232]. На урізноманітнення навчального процесу та зацікавленість у навчанні зорієнтовані інноваційні методологічні підходи, зокрема інтерактивні методи навчання (дискусії, робота в малих групах, «мозковий штурм»), ігрові комунікативні вправи та ін.), що сприяють кращому запам'ятовуванню знань та застосуванню їх на практиці. Завдяки залученню в цей процес усіх учасників формується атмосфера взаємодопомоги та обміну досвідом.

На позитивну мотивацію навчання впливає імідж педагога, а зацікавленість предметом виникає тоді, коли студентам цікавий викладач як особистість. Справжній професіонал не лише транслює знання, а й спілкується зі студентами, підтримуючи з ними позитивні стосунки. Викладач також мотивує до вивчення теми власним ентузіазмом, викликаючи зацікавленість та бажання навчатися. Особливо потребує активного втручання викладача з метою стимулювання навчальної мотивації категорія студентів зі слабкими здібностями до вивчення мови та відсутністю бажання вчитися.

Посиленій мотивації вивчення української мови на заняттях сприяє вміння зацікавити майбутнім фахом лікаря. Для цього необхідна професійно-комунікативна компетенція викладача, заснована на знаннях про особливості комунікації. Найважливішим професійно-комунікативним умінням педагога є забезпечення комфортного для студентів спілкування на занятті та за його межами. Викладач також допомагає подолати складну психолінгвістичну ситуацію, яка виникає в іноземного громадянина при зіткненні з іншомовним середовищем. О. Тихоновський, серед етапів соціокультурної адаптації відзначає подолання мовного бар'єра та формування сталого позитивного ставлення до майбутньої професії [4, с. 132]. Фахівці наголошують на необхідному для викладача високому рівні володіння українською мовою, уважності до студентів та гнучкості у спілкуванні, на потребі створення сприятливого клімату, аби вселити віру у здатність виконувати вивчену мову.

Загальновідомо, що основним джерелом мотивації є успіх, тому схвалення та заохочення з боку викладача позитивно впливають на мотивацію студентів, формуючи впевненість у собі. У студента виникає бажання працювати, аби досягнути успіху повторно та здобути власний рекорд. Для того, щоб для студента був помітний прогрес, необхідно порівнювати його з попередніми та ні в якому разі не порівнювати його досягнення із результатами інших студентів у групі, аби не породжувати песимістичні настрої та апатію до навчання. Серед найважливіших практичних рекомендацій для підвищення мотивації іноземних студентів у процесі вивчення української

мови [3, с. 228] є надання їм права вибору типу завдання чи форми його виконання, встановлення високих, але досяжних цілей, відзначення прогресу в навчанні, використання різних видів роботи, вияв ентузіазму, від якого підживлюватимуться студенти.

Отже, успіхи іноземних студентів у вивченні української мови зумовлені як особистісними, внутрішніми, так і організаційними, зовнішніми чинниками. Тож готовність і здатність іноземного студента до засвоєння нового матеріалу з української мови залежить і від виховання та умов формування його особистості, і від поставлених перед ним цілей, і від бажання вивчити нову для нього мову. На заваді стає нове соціокультурне середовище з відмінними звичаями, традиціями, релігією. Реалізації принципу індивідуально орієнтованого навчання, формуванню комунікативних навичок сприяє робота в невеликих групах. Максимально наближена до реальної комунікації мовленнєва діяльність на занятті з української мови як іноземної підтримує зацікавленість студентів навчанням та дає можливість використовувати мову як засіб спілкування, долаючи психологічний бар'єр страху перед можливими помилками у процесі комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко Н. О. Створення позитивної мотивації іноземних студентів медичних ЗВО до оволодіння професійною термінологією в крос культурному освітньому середовищі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 73. Т. 1. С. 5 – 6.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
3. Савицька Т. В., Маджар Н. М., Іотова І. М. Роль постаті викладача у створенні мотивації до опанування іноземної мови. *Реалії, проблеми та перспективи вищої медичної освіти: матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю* (Полтава, 25 березня 2021 року). 2021. С. 227 – 229.
4. Тихоновський О. В. Особливості педагогічного спілкування на етапі адаптації міжнародних студентів до навчання у ВНЗ. *Запорізький медичний журнал*. 2014. №2 (83). С.132 – 134.
5. Фоменко Т. М. Шляхи активізації пізнавальної діяльності іноземних студентів під час вивчення української мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 72. Т. 2. С. 231 – 235.
6. Черняк Н. О. Формування мотивації студентів до навчання у ВНЗ. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. №38 – 39. С. 388 – 393.

ЗВУКОВИЙ ПРОСТІР КУЛЬТУРИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

Юхимик Юлія Віталіївна
доктор філософських наук, професор кафедри культурології
та філософської антропології
НПУ імені М. П. Драгоманова
w-w-v@ukr.net

Сучасна культурна ситуація позначена очевидним домінуванням візуальності у різних репрезентативних її формах. Констатація візуального (іконічного) повороту у способах формування та розповсюдження різнома-

нітних інформаційних потоків зумовила становлення різновекторних досліджень візуальної культури. Часто вживаним синонімом окресленого явища виступає термін “аудіовізуальна культура”; при цьому обидва складники даного синтетичного культурного феномену науковий дискурс трактує крізь призму визнаної ієрархічності: безумовне домінування візуальності за другорядної підтримки звукового масиву.

Однак культурні реалії сьогодення демонструють очевидну помилковість подібного смислового дисбалансу і спонукають до перегляду відзначеної укоріненої ієрархічності, адже простір сучасної культури позначений активною присутністю у ній звукових складників різноманітної етимології - як цілком самостійних, так і представлених в органічній єдності з візуальними компонентами. Наслідком поступового усвідомлення даної очевидності стає очікуваний аналітичний розворот у бік дослідження простору звукових феноменів як важливого самодостатнього складника загального культурного контексту. Серед дослідників даного проблемного вектору - фахівці різної спеціалізації: Р. Шефер, М. Буль, К. Кокс, Б. Краузе, Д. Уорнер, А. Шерель, М. Тараканов, Ю. Борев, А. Крамер та ін. Специфікою дослідницьких інтенцій є визнання необхідності різноаспектного міждисциплінарного дослідження виокремленої проблематики із залученням ґрунтовного наукового потенціалу культурології, філософії, естетики, музикознавства, фізики, акустики, психології, медицини.

Важлива проблемна площина, поступово виокремлена в науковому дискурсі та позначена поняттям “аудіокультура”, трактується як “широке коло взаємопов’язаних та взаємозалежних явищ, у яких значимо присутні звучаче та чутне (а також не-звучаче і не-чутне)” [1, с. 300]. Аудіокультура є важливим контекстом людського існування, зумовленим суто людською здатністю не просто створювати та сприймати механічні коливання звукових хвиль, але й перетворити їх на смислово та емоційно насичені феномени - звукообрази. Звукообраз може різноаспектно трактуватись та аналізуватись як: а) “духовна форма пізнання та відображення дійсності, що розкриває смислову модель світу”; б) культурологічний концепт, що презентує звукове середовище (звуковий ландшафт) культурної доби; в) смисловий концепт композиторської, виконавської, слухачької творчості; г) специфічний структурований текст з відповідними акустичними, семантичними та комунікативними характеристиками [3, с.118].

Нерідко трактування суті аудіосфери та аудіокультури зводиться до музичного контексту у різних формах його прояву. Однак музичні звуки - це лише один із компонентів значно більш складної, динамічно-змінної, багатофункційної полізвучової структури, з якою фізіологічно здорова людина постійно та різнобічно взаємодіє протягом усього свого життя. Разом з тим, очевидним є факт, що домінантне положення у структурі сучасного звукового середовища займає саме музика у різноманітних проявах її новітньої поліфункційності (від високохудожніх зразків музичної класики до прикладного впровадження фонові музичної складової у різні сфери життя) [2].

Початок поглибленого цілеспрямованого дослідження звукового простору людського буття пов’язаний із визнанням необхідності розробки власної наукової понятійної системи, здатної адекватно презентувати специфіку не лише продукування та поширення самого звуку як центрально-

го концепту аудіальної культури, але й адекватно аналітично представляти різноманітні аспекти й чинники функціонування та трансформації найрізноманітніших сфер його розповсюдження, особливостей сприйняття, смислового декодування, емоційного переживання тощо. У теоретичних працях, що започатковують становлення нового міждисциплінарного знання - аудіальних досліджень, - фігурують різні назви звукового простору людського буття: звукове або акустичне середовище культури, звуковий ландшафт (Р. М. Шефер), звуковий образ світу, індивідуальна фоносфера та глобальна фоносфера Землі (М.Є.Тараканов), звукова екосистема, аудіокультура, Soundskape (Д. Стерн), Urban soundskape, саунд-арт тощо.

Звукове середовище є неодмінним контекстом розгортання людського життя та джерелом отримання важливої слухової інформації. Відсутність природної здатності до її сприймання зумовлює комунікативно специфічний сурдостиль життя, необхідність розвитку та застосування особливих методик навчання та соціалізації. Звук є особливим енергетично-вібраційним феноменом і надзвичайним фактором потужного впливу на людську свідомість, підсвідомість, усю психоемоційну сферу та фізичну систему організму загалом.

Б. Краузе ще у кінці 1980-х років визначав акустичний ландшафт сучасної йому культури як складну сукупність різноманітних за походженням звуків - біофонів (природних звуків, продукованих живими організмами), геофонів (звуків неживої природи), антропофонів (звуків людського організму та звуків, що виникають у процесі людської діяльності). Найбільш динамічно змінною та неоднозначною за своїм впливом на людину складовою системи є третій її елемент, адже постійне оновлення видів людської культурної активності - фізичної, інтелектуальної, науково- та художньо-творчої, виробничої, дозвільно-відпочинкової і т.і. - зумовлює і відповідні трансформації її звукового супроводу. Крім того, формуються нові пласти культурного простору, свідомо налаштовані на продукування та активне використання - із раціонально передбачуваними наслідками - спеціальним чином сформованих, структурованих та презентованих звукових елементів та їх комплексів як провідних факторів цільового, нерідко деструктивного та очевидно маніпулятивного впливу на соціум (реклама, фонова музика, поп- та рокмузика, техногенні шуми тощо). Звукова складова є важливою і невід'ємною частиною різноманітних форм і жанрів сучасної екранної культури, яка за останні роки перетворилась на постійний контекст людського життя. В умовах констатованої фахівцями - насамперед, психологами, медиками, філософами, культурологами - посиленої експансії далеко не завжди дружніх до людини штучно створюваних електронно препаративаних звуків (музичних і немусичних), виробничих та урбаністичних шумів різної етимології, з надмірно негативно модифікованими тембральними, динамічними, звуковисотними (ультра- та інфрачастотними) характеристиками особливого значення набуває проблема необхідності дотримання акустичної безпеки та звукової екологічності, протистояння шумовому насильству та звуковій агресії у різних їх проявах. Психологи, філософи, культурологи, архітектори, дизайнери починають активно обговорювати нагальну необхідність розвитку позитивної аудіосфери сучасного культурного контексту. В останні роки формуються та активно розвиваються важливі вектори теоретичних та практичних досліджень трансдисциплінарного спрямування

- зокрема, звуковий дизайн, акустична архітектура, Sound studies, Urban sound studies, акустична екологія.

Проблематика аудіокультури є складною та різнорівневою. Серед найбільш важливих її аспектів, що вимагають ретельного наукового аналізу та обґрунтування, крім згаданих вище, визначимо наступні:

- зміст, структура, історична динаміка аудіокультури та сутнісна специфіка трансформаційних процесів у ній;

- соціокультурна зумовленість особливостей творення, функціонування та трансформації звукового середовища людського буття;

- звук як енергочастотний феномен та його вплив на людський організм (звуки природні, антропогенні, мовленнєві, побутово-шумові, техногенні, музичні);

- звук як культурно-духовний феномен; культурно-мистецька специфіка музичної комунікації;

- звукообраз як культурологічна та естетична категорія;

- аудіальна культура мовлення; звукові форми соціальної комунікації;

- звукова екологія; екоакустика;

- звукове насильство;

- звукова терапія;

- саунд-арт (звукове мистецтво) як різновид медіамистецтва,

- тиша і мовчання як органічні складники аудіокультури.

Таким чином, очевидний факт незмінної вкоріненості звукових феноменів у різні сфери людського життя та усвідомлена сучасною людською спільнотою необхідність виваженого науково-технічного, морально-етичного та медико-психологічного контролю стану аудіального простору сучасної культури формують новий науково плідний та життєво необхідний дискурс, у який мають бути активно залучені як визнані науковці та практики, так і молода генерація фахівців різної спеціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крамер А. Ю. Аудиокультура: заметки к мультидисциплинарному исследованию. Вестник РХГА. Спб. 2016. Т. 17. Вып. 4. URL: <https://m.rhga.ru/upload/iblock/e0d/e0de8f5e20450f698c290e851d444fa0.pdf>

2. Лензон В.М. Звуковая среда как инструмент художественного творчества. Вестник МГУКИ. 2017. № 2 (76). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zvukovaya-sreda-kak-instrument-hudozhestvennogo->

3. Рябуха Н. Звуковой образ как феномен культуры: опыт междисциплинарного синтеза. Культура і сучасність. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2014_2_22

ЗМІСТ

OBRAZ MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ JAKO ŹRÓDŁO SYMBOLIKI KLASZTORU JASNOGÓRSKIEGO	
Bekus Ewelina	5
ANALIZA RETORYCZNA KAZANIA KS. PIOTRA SKARGI. NA POCZĄTKU SEJMU PRZY ŚWIĘTEJ MSZY SEJMOWEJ	
Bieniek Martyna.....	10
TOŻSAMOŚĆ MIASTA I JEJ INKLINACJE	
mgr Bień Agnieszka.....	16
ANTROPOLOGIA INTERPRETATYWNA W BADANIACH RELIGII – PODEJŚCIE PRAKTYCZNE	
Bieryło Rafał.....	23
СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ: ГЕНЕЗИС И ЭВОЛЮЦИЯ ФОРМ (ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ)	
Василевская Валерия Эдуардовна	29
MERGER AND TRANSFORMATION OF LIMITED LIABILITY COMPANY OR PUBLIC LIMITED COMPANY UNDER THE POLISH LAW- SELECTED ISSUES	
Węgliński Konrad.....	32
THE SPECIFICS OF THE M-HEALTH MARKET	
Wrukowska Daria	38
THE CAUSES OF THE STRIKES OF 1956, 1970 AND 1976 - A COMPARATIVE ANALYSIS	
Zubrzycka Sylwia	43
ODBIÓR PUBLIKACJI O EKOLOGII NA PRZYKŁADZIE CHRZEŚCJAŃSKICH TREŚCI YOUTUBE	
mgr lic. Zakrzewski Damian.....	49
TEORIA „ELIT”. PROBLEM INTERPRETACJI EGALITARNEJ WARSTWY SPOŁECZNEJ W KONTEKŚCIE PRZESZŁYCH SPOŁECZEŃSTW	
Zgurecki Wojciech	54
THE CAUSES OF THE DECEMBER EVENTS ON THE COAST IN 1970	
Zubrzycka Sylwia	62
ЗАСОБИ ПРОТИДІ ЕПІДЕМІЇ ХОЛЕРИ В КИТАЇ XIX- поч. XX ст.	
Люхіна Катерина Олексіївна	69
ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СЦЕНІЧНОГО КОСТЮМА XXI СТОЛІТТЯ	
Кобилінська Марія Юріївна	71
UNDERSTANDING SMART CITY SZCZECIN—A DATA-DRIVEN LITERATURE REVIEW	
Kostrzewska Martyna	74

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ КУЛЬТУРОЛОГА (НА ПРИКЛАДІ РУКОПІСУ МОНОГРАФІЇ “ВИПРОБУВАНІ ТА ЗНАЙДЕНІ ВІРНИМИ”) Ляшенко Лідія Леонідівна.....	83
FIGURALNA RZEŻBA GRECKA OKRESU KLASYCZNEGO (450-425 p.n.e.) - MYRON I POLIKLET Majewski Łukasz	86
BUILDING MEDIA STORIES: MARKETING AND ADVERTISING Kukier Joanna, Maj Ewa, M.A.	92
LONELINESS AS A LIFE STRATEGY Malimon Vitalii	98
СТИЛЬ ЖИТТЯ ЯК СПОСІБ САМОВИРАЖЕННЯ І САМОБУДУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ Меднікова Галина Сергіївна	101
НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ Огурцова Ольга Леонідівна, Петрова Світлана Олександрівна	103
OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W DOBIE PANDEMII. KRÓTKI PRZEGLĄD BADAŃ Parchomiuk Monika,	105
MANUAL MACHINE GUN “BROWNING” MODEL 28, AS A WEAPON FROM THE INTERWAR PERIOD Rosiński Maciej	112
WHAT DID THE POLISH PEOPLE’S REPUBLIC SMELL LIKE? mgr inż. Rosińska Katarzyna	119
АМАТОРСЬКЕ ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ДИСКУРСУ Савченко Ірина Віталіївна	127
ІНДІЯ – ГУАМ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ТА МОДЕЛЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН (1993-2021 рр.) Сергеева Анна Олександрівна	129
ROZWÓJ SYSTEMU KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI UKRAIŃSKIEGO PODÓŁA W XIX I POCZĄTKACH XX WIEKU Sokolovska Tetiana	132
АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ТА САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ Торбенко Ірина Олексіївна	138
КОГНІТИВНЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО ЯК ПРОЕКТ ПРИРОДНИЧОГО ПІДХОДУ ДО РЕЛІГІЇ Целковський Геннадій Анатолійович.....	140

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В
ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVIII СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ
І ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРСИ**

Ціватий Вячеслав Григорович143

**ЗАСТОСУВАННЯ ЕЙДЕТИЧНИХ МЕТОДІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ МЕДИЧНОГО ВИШУ**

Шевель Наталія Олександрівна,147

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ
ДО НАВЧАННЯ У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ
«УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»**

Шевель Тамара Олександрівна.....150

**ЗВУКОВИЙ ПРОСТІР КУЛЬТУРИ ЯК ОБ'ЄКТ
НАУКОВОГО АНАЛІЗУ**

Юхимик Юлія Віталіївна152

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 40

Матеріали

IX Міжнародної науково-практичної конференції
«Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика» (11.06.2021 р.),
яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.
Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 22.07.2021.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Друк. арк. 10. Умов. друк. арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 12,35.
Наклад 100 прим. Зам. № 4101/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>